

**EBEVEYN ÇOCUK İLETİŞİMİ EĞİTİM PROGRAMI'NIN ANNE
BABA ÇOCUK İLİŞKİSİNE VE İLETİŞİMİNE ETKİSİ**

Feyza Uçar Çabuk

**DOKTORA TEZİ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ARALIK, 2017

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Feyza
Soyadı : Uçar Çabuk
Bölümü : Temel Eğitim
İmza :

Teslim tarihi:

TEZİN

Türkçe Adı: Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İlişkisine ve İletişimine Etkisi

İngilizce Adı : The Effect Of The Program For Parent Child Communication On Parent Child Relation And Communication

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Feyza Uçar Çabuk

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Feyza Uçar Çabuk tarafından hazırlanan “Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın Anne Baba Çocuk İlişisine ve İletişimine Etkisi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi İlköğretim Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Başkan: Doç. Dr. Zeynep Ç ETİN

Çocuk Gelişimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Çocuk Gelişimi Bölümü, Karabük Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15/12/2017

Bu tezin İlköğretim Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma YEL

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Anneme...

TEŞEKKÜR

Araştırmanın her aşamasında akademik bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, anlayışını, ilgisini ve desteğini her an hissettiğim, rehberliği sayesinde hayatıma yeni perspektifler açan çok değerli hocam, tez danışmanım Sayın. Doç. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN'e engin paylaşımlarından ötürü teşekkür ediyorum.

Tez izleme Komitesi'nde değerli görüş ve önerilerinden yararlandığım Doç. Dr. İlkey ULUTAŞ ve Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK hocalarıma teşekkür ederim.

Doğduğum günden itibaren anne baba çocuk ilişkisini bana en güzel haliyle yaşatan ilk öğretmenlerim anne ve babama teşekkür ederim. Her anımda beni destekleyen, motive eden ve yol gösteren çok kıymetli canım ablalarım ve samimiyetiyle ve sıcaklığıyla zor anlarımda yanımda olan sevgili dostum Ayşegül KAÇMAZ' a teşekkür ederim.

Tanıştığım ilk günden itibaren her anımda desteğini hissettiğim, akademik tecrübelerinden faydalandığım, anlayışıyla, sevgisiyle yaşamımı ve tez yazmamı keyiflendiren can yoldaşıma eşime teşekkür ediyorum. Gülümsemesiyle ve varlığıyla enerji veren, en büyük mutluluğum, dünyam Bade Su, iyi ki varsın.

EBEVEYN ÇOCUK İLETİŞİMİ EĞİTİM PROGRAMI'NIN ANNE BABA ÇOCUK İLİŞKİSİNE VE İLETİŞİMİNE ETKİSİ

(Doktora Tezi)

Feyza Uçar Çabuk

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Aralık 2017

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, 5-6 yaş grubunda çocuğu olan anne ve babalara uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisini incelemektir. Araştırmada hem nitel hem de nicel verilerin toplanarak analiz edildiği karma desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; Isparta İli Keçiborlu İlçesi'nde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokuluna devam eden 30'u deney, 30'u kontrol olmak üzere, 5-6 yaş grubu çocukların anne ve babaları oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Genel Bilgi Formu, Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği ve Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı nitel veriler için Ebeveyn Görüşme Formu ve Program Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Deney grubunda yer alan anne ve babalara 12 oturumluk Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulanmış, kontrol grubundaki anne ve babalara ise herhangi bir eğitim uygulanmamıştır. Araştırmanın deneysel boyutuna ilişkin verilerin analizinde parametrik olmayan istatistikler kullanılmıştır. Kontrol grubu ön test-son test puanları arasındaki farklılık incelenirken Wilcoxon testi, deney ve kontrol grubu anne ve baba grupları arasındaki farklılıklar incelenirken Mann Whitney U testi ve deney grubu ön test-son test-izleme testi puanları arasındaki farklılık incelenirken Friedman's Two-Way Anova kullanılmış, anlamlı farklılıkların çıkması durumunda çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılarak birbiriyle farklılık gösteren değişkenler tespit edilmiştir. Araştırmanın nitel verilerinin analizinde

içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Uygulamadan 6 hafta sonra yapılan izleme testlerinde programın etkisinin sürdüğü görülmüştür. Anne ve babalar, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'ndan sonra çocukları ile konuşurken çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurduklarını, ben dili kullandıklarını ve empati kurduklarını, çocuklarını dinlerken göz teması kurarak, başını sallayarak, sırtına dokunarak onayladıklarını ve katılımlı dinleme yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca ebeveynler, programın çocuklarıyla olan ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu etkilediğini, çocukları ile etkili zaman geçirdiklerini, oyun oynadıklarını ve çocuklarına kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Programın anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Okul öncesi dönem, iletişim, ebeveyn çocuk ilişkisi, ebeveyn çocuk iletişimi

Sayfa Adedi : 183+xvii

Danışman : Doç. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

**THE EFFECT OF THE PROGRAM FOR PARENT CHILD
COMMUNICATION ON PARENT CHILD RELATION AND
COMMUNICATION**

(Ph.D Thesis)

Feyza Uçar Çabuk

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF EDUCATIONAL SCIENCES

December 2017

ABSTRACT

The purpose of the current study was to investigate the Educational Program of Parent Child Communication applied on mothers and fathers having a child at 5-6 age group on parent child relation and communication. A combined design was used in the study by gathering and analysing both qualitative and quantitative data. The working group of the study was made up of 60 parents, 30 in test and 30 in control group, having a child in 5-6 age group attending to an independent kindergarten acting under the Ministry of Education in the city of Isparta, the town of Keçiborlu. As a data collection tool, General Information Form, Child Parent Relation Scale and the Evaluation Tool for Parent Child Communication were used, and Child Parent Relation Scale and Program Evaluation Form were used for qualitative data. Mothers and fathers in the test group were applied Parent Child Communication Training Program in 12 sessions and no training was applied to mother and fathers in the control group. In the analysis of the data regarding the experimental dimension of the study, non-parametric statistics were used. While investigating the difference between pre and post test scores in the control group, Wilcoxon test was used, while investigating the difference between mother and father groups in the control group Mann Whitney U Test and while investigating the difference between the pre and post-test follow up test scores in the test group Friedman's Two –

Way Anova was used in the case of having a significant difference multiple comparison tests were benefitted and the differences were determined. In the analysis of the qualitative data of the research, the technique of content analysis was used. At the end of the study, it was found that the Educational Program of Parent Child Communication had a positive effect on the relations and communications of mothers and fathers with their children. In the follow up tests carried out 6 weeks after the application, it was found that the effect of the program still lasted. Mothers and fathers expressed that they set up short and clear sentences that their child could easily understand after the Educational Program of Parent Child Communication, they used self-language, made empathy, had eye contact while listening their children, made involved listening by nodding their heads and agreed with them by touching on their back. In addition parents indicated that the program had a positive effect on their relations and communications with their children, they had good time with their children, played games and that they read books to their children. It was found that the program supported the relations of and communications of parents with their children.

Key Words : Preschool period, communication, parent child relation, parent child communication

Page Number : 183+xvii

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI ve TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Problem Durumu.....	1
1.2.Araştırmanın Amacı	4
1.3.Araştırmanın Önemi	5
1.4.Varsayımlar	7
1.5.Sınırlılıklar	8
BÖLÜM II	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2.1.İletişimin Tanımı	9
2.2.İletişim Öğeleri	11
2.3.İletişim Çeşitleri.....	16

2.3.1.Sözlü İletişim	17
2.3.2.Sözsüz İletişim.....	18
2.3.3.Yazılı İletişim	20
2.3.4.Görsel İletişim	21
2.4.İletişim Engelleri	21
2.4.1.İletişimin Kişisel Engelleri	22
2.4.2.İletişimin Psikolojik Engelleri	24
2.4.3.Fiziksel Uzaklık.....	24
2.4.4.Zaman Baskısı.....	25
2.5.Etkili İletişim	25
2.5.1.Kendini Tanıma ve Açma	25
2.5.2.Dinlemek.....	27
2.5.3.Empati.....	28
2.5.4.Konuşma.....	29
2.6.Aile İçi İletişim.....	30
2.6.1.Çocuk ile İletişimde Kabul.....	31
2.6.2.Çocuk ile İletişimde Dinlemek.....	35
2.6.3.Çocuk ile İletişimde Empati.....	38
2.6.4.Çocuk ile İletişimde Konuşulan Dil	38
2.7.Anne Baba Çocuk İlişkisi	41
2.7.1.Anne Çocuk İlişkisi.....	43
2.7.2.Baba Çocuk İlişkisi.....	47
BÖLÜM III.....	51
YÖNTEM.....	51
3.1.Araştırmanın Modeli	51
3.2.Çalışma Grubu	53
3.3.Verİ Toplama Araçları.....	57
3.3.1.Genel Bilgi Formu	57
3.3.2.Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (ÇEİÖ).....	57
3.3.3.Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABÇİDA)	59
3.3.4.Ebeveyn Görüşme Formu	62

3.3.5.Program Değerlendirme Formu.....	62
3.4.Veri Toplama Süreci	62
3.4.1.Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Hazırlanması	62
3.4.2.Ön Testlerin Uygulanması	69
3.4.3.Eğitim Programının Uygulanması	70
3.4.4.Son Testlerin Uygulanması	73
3.4.5.İzleme Testlerinin Uygulanması.....	74
3.5.Verilerin Analizi	74
BÖLÜM IV	78
BULGULAR VE YORUM.....	78
4.1.Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İlişkisine Etkisine İlişkin Bulgular	79
4.2.Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İletişimine Etkisine İlişkin Bulgular	88
4.3.Anne ve Babaların Çocukları ile İlişkilerine ve İletişimlerine Yönelik Nitel Bulgular.....	99
4.4.Anne ve Babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Hakkında Görüşlerine Yönelik Nitel Bulgular	117
BÖLÜM V.....	132
TARTIŞMA	132
BÖLÜM VI.....	153
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	153
6.1.Sonuçlar.....	154
6.2.Öneriler	160
KAYNAKLAR	161

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Deney ve Kontrol Grubu Anne ve Babaların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları.....	54
Tablo 2. Araştırmaya Katılan Deney ve Kontrol Grubu Ebeveynlerin Çocuklarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları.....	56
Tablo 3. Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	79
Tablo 4. Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Son Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	80
Tablo 5. Kontrol Grubu Ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları	81
Tablo 6. Deney Grubu Ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way ANOVA Testi Sonuçları	82
Tablo 7. Kontrol Grubu Anne ve Babalarda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları	83
Tablo 8. Deney Grubu Anne ve Babalarda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way ANOVA Testi Sonuçları	84
Tablo 9. Kontrol Grubunda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları	86

Tablo 10. Deney Grubunda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları	87
Tablo 11. Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	88
Tablo 12. Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Son Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	89
Tablo 13. Kontrol Grubu Ebeveynlerin Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları.....	90
Tablo 14. Deney Grubu Ebeveynlerin Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way ANOVA Testi Sonuçları	91
Tablo 15. Kontrol Grubu Anne ve Babalarda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları.	93
Tablo 16. Deney Grubu Anne ve Babalarda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way ANOVA Testi Sonuçları	94
Tablo 17. Kontrol Grubunda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları	96
Tablo 18. Deney Grubunda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	97
Tablo 19. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Ebeveynlerin Çocukları İle Zamanlarını Nasıl Geçirdiklerine Yönelik Görüşleri.....	99
Tablo 20. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde Anne ve Babaların Çocuklarını Dinlerken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri.....	102
Tablo 21. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocukları ile Konuşurken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri	105

Tablo 22. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocuğa Kitap Okuyup Okumama ve Kitap Okuma Zamanlarına Yönelik Görüşleri	107
Tablo 23. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocuğa Kitap Alırken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri	109
Tablo 24. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocukları ile Birlikte Oynadıkları Oyunlara Yönelik Görüşleri	112
Tablo 25. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Annelerin ve Babaların Çocukları ile İlişkilerine ve İletişimlerine Yönelik Görüşleri.....	114
Tablo 26. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde Anne ve Babaların Programa Katılma Amacına ve Programdan Beklentilerine Yönelik Görüşleri	117
Tablo 27. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde Anne ve Babaların Programın Kendisine, Eşine ve Çocuğuna Yapacağı Katkılara Yönelik Görüşleri	119
Tablo 28. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Kendilerine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri.....	122
Tablo 29. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Çocuk ile İlişkilerine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri	124
Tablo 30. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Eşi ile İlişkisine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri.....	125
Tablo 31. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Ailece Etkinlik Yapıyoruz Çalışmalarına Yönelik Görüşleri	127
Tablo 32. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programa Yönelik Genel Görüşleri ve Önerileri.....	129
Tablo 33. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Süresine ve Programı Çevresine Tavsiye Edip Etmediğine Yönelik Görüşleri	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kişilerarası iletişim modeli	12
Şekil 2. Geribildirim süreci.	16
Şekil 3. Kişilerarası iletişim şeması	17
Şekil 4. Kendini tanıma penceresi süreci	26
Şekil 5. Davranış penceresi	32
Şekil 6. Davranış penceresi	33
Şekil 7. Davranış penceresi.. ..	34
Şekil 8. Davranış penceresi.	34

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

MEB

Milli Eğitim Bakanlığı

ÇEİÖ

Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği

ABÇİDA

Anne Baba Çocuk İletişimi Değerlendirme
Aracı

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

İletişim, bireyleri ve toplumları bir arada tutan, bireyin doğumundan yaşamının sonuna kadar devam eden temel unsurdur. Bireyin bulunduğu ortama uyum sağlayabilmesi, kuralları öğrenebilmesi, değer ve yargıları benimseyebilmesi, çevresindeki kişilerle ilişkiler kurabilmesi, iletişimle gerçekleşir. İletişim becerileri, sonradan kazanılan bir beceridir. İletişim becerileri, çocukluk yıllarından itibaren deneyimle ve etkileşimle kazanılır.

Çocuğun hayatında en yoğun etkileşimde bulunduğu ve birlikte en uzun zaman geçirdiği kurum ailesidir. Aile; çocuğun doğum öncesi dönemden başlayarak hayatı boyunca yaşamını etkileyen, toplumsal yapının temel taşlarından biridir (Oktay, Gürkan, Zembat & Unutkan, 2003). Aile aynı zamanda çocuğun duygularının oluştuğu, çocukta duygusal becerilerin geliştiği ve ilişkilerin deneyimlendiği ortamı oluşturan kurumdur. Çocukların ruh ve beden sağlığı için gerekli ilgi, sevgi, şefkat ve bakımı bulabilecekleri en doğal mekan aile ortamıdır (Köksal-Akyol, 2003; Tezel-Şahin & Özyürek, 2010).

Okul öncesi dönemde çocuğun iletişim becerileri çevresindeki uyarıcıların etkisiyle gelişir. Çocuğun iletişim becerilerini kazanmasında ve uygulamasında en etkili rol alan bireylerin başında anne ve baba gelmektedir. Çocuğun annesi ve babası ile başlattığı nitelikli iletişim, çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesini ve topluma uyumlu bir birey olarak yetişmesini etkiler (Akgün & Yeşilyaprak, 2010; Arabacı & Ömeroğlu, 2013; Tarkoçin, 2014; Tezel-Şahin, 2014; Yörükoğlu, 2014).

Çocuğun ilk iletişim kurduğu insan annesidir. Çocuğun annesi ile olan iletişimi, annenin henüz karnında iken başlar. Anne çocuk ilişkisi, çocuk ile annesi arasında karşılıklı paylaşılan ilişki olarak tanımlanmaktadır (Köksal-Akyol, 2003). Sözel ve sözel olmayan ilişkinin beraberliği neticesinde oluşur. Annenin karnında başlayan anne çocuk ilişkisi; annenin çocuğunu isteyip istememesi, annenin duygusal durumu, stres düzeyi ve benzeri faktörlerle etkilenir. Gebelik döneminde annenin mutsuz olması, öfkeli olması, olumsuz ruhsal duygular içerisinde olması bebeğini etkiler. Annenin yaşamında karşılaştığı durumlar sonucunda vücudundan salgılanan hormonlar yolu ile bebeğe geçer. Bu bakımdan anne, çocuğu henüz karnında iken etkilemeye başlar (Amato, 1994; Munson & Odom, 2006; Yavuzer, 2003).

Çocuğun beslenmesi ile birlikte sevgi, şefkatle gereksinimlerinin ve güvenlik ihtiyacının doğal biçimde anne tarafından karşılanması, onun hayat boyu kuracağı ilişkilerinin temelini oluşturur (Çağdaş, 2012; Telles, 2002). Bunun yanında çocuğun annesi ile kurduğu ilk ilişki biçimi onun sağlıklı gelişim gösterebilmesi ve başkalarına karşı olumlu tutum ve davranışlar sergilemesi için belirleyici unsurdur (Dönmezer, 1999). George Herbent, anne çocuk ilişkisinin önemine yönelik şu sözü söylemiştir: İyi bir anne yüz öğretmene bedeldir. Çünkü çocuk sürekli olarak annesinin yaptıklarını taklit eder. Bu da canlı bir öğretim şeklidir.” (Herbent’den aktaran Yavuzer, 2003, s.12). Dolayısıyla annenin dile getirdiklerinden ziyade çocuğuna örnek davranışları sergilemesi en etkili öğretim şeklidir.

Bebek bakımından genellikle anne sorumludur. Bebek için annenin önemi sadece bakım ve fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması değildir. Annenin bebekle ilgilenmesi, göz teması kurması, dokunması, sıcak ses tonuyla konuşması ve kucaklama biçimi, anne çocuk iletişiminde önemlidir. Bebeklerin konuşamaması, anne ile iletişim kurmadığı anlamına gelmez. Bebekler, sözsüz iletişim unsurlarından (yüz ifadeleri, baş hareketleri gibi) faydalanarak duygularını anlatır ve ebeveyni ile iletişim kurar. Annenin bebeğine hem sözlü hem de sözsüz iletişim unsurlarından faydalanarak karşılık vermesi çocuk ile sağlıklı iletişim kurmasında etkilidir (Çağdaş & Seçer, 2007; Telles, 2002; Yavuzer, 2003).

Anne ile bebek arasında sağlıklı kurulan iletişim bebeğin tüm gelişim alanlarını destekler. Bebeğin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının zamanında karşılanması, annenin dengeli-kararlı tutumu ve bebeği ile kurduğu ilişki çocuğun ilerleyen yıllarında temel güven duygusunun gelişmesinde etkilidir. Anne çocuk arasındaki bu yakın ilişkinin

gerçekleşmemesi, gelecekte görülebilen birtakım davranış bozukluklarının sebebi olarak gösterilmektedir (Akgün & Yeşilyaprak, 2010; Amato, 1994; Alkan-Ersoy, Kurtulmuş & Çürük, 2014; Çağdaş, 2012; Günalp, 2007; Kuzu, 2006; Tok, 2001; Yavuzer, 2003).

Bebeğin bakımı genellikle anne tarafından karşılandığından ve anne zamanının çoğunu bebekle geçirdiği için baba bebek ilişkisi ve bu ilişkinin önemi pek önemsenmemiştir. Ancak günümüzde bu görüş giderek değişmektedir. Baba çocuk ilişkisine yönelik yapılan araştırmalarda babaların bebekleriyle aralarında bir bağlanma yaşadıkları ve babalarında bebeklerin gelişiminde önemli rol oynadıkları ortaya çıkmıştır (Çağdaş & Seçer, 2007; Tamis-LeMonda & Cabrera, 2002). Babaların değişen rolleriyle birlikte toplumsal algı babalığa olan ilgiyi artırmaktadır. Geleneksel geniş ailenin yerini, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı almıştır. Ekonomik şartların ağırlaşması, kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi, teknolojideki gelişme her geçen gün kadın iş gücüne duyulan ihtiyacı artırmıştır. Annenin çalışma hayatına atılması, ailede babanın görev ve sorumluluklarında değişmelere neden olmuştur. Bu gelişim ve değişmelere paralel olarak baba, ailenin gelirini sağlamanın yanı sıra, çocukların bakım ve eğitimlerinde önemli rol oynamaya başlamıştır (Çağdaş, 2012; Telli, 2014; Ünüvar, 2008).

Annenin ve babanın çocuğun zekâ gelişimini etkilediğini ancak bunu farklı tekniklerle yaptıkları belirtilmektedir. Babanın genellikle fiziksel aktivitelerle bir oyun arkadaşı olarak, annenin de konuşarak, masal okuyarak, şarkı söyleyerek bebeğini uyardığına dikkat çekmişlerdir. Anne babalar yalnızca davranışlarıyla değil, çevre düzenlemeleri ile de çocuğun zekâ gelişiminde etkili olmaktadır. Çalışmalar, babaların annelere oranla daha çok çocuğun bağımsız davranmasını, çevreyi keşfetmesini sağlayan ve cesaretlendiren bir tutum içinde olduklarını göstermektedir (Çağdaş, 2012; Lamb & Lewis, 2010).

Baba çocuk iletişiminin sağlıklı olması çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal-duygusal, cinsel, dil ve kişilik gelişimini olumlu etkilemektedir. Babanın etkili iletişim becerilerini kullanarak konuşması ve aktif dinlemesi, baba çocuk ilişkisini destekler (Amato, 1994; Downer, Campos, Macwayne & Gartner, 2008; Köksal-Akyol, 2003; Mwoma, 2009; Pancsofar, Vernon-Feagansa, Odoma & Roe, 2008). Baba çocuk ilişkisinin sağlıklı olması, çocukların özgüvenlerini, güvenli bağlanmalarını ve olumlu davranış kazanmalarını olumlu yönde etkilemektedir (Cummings, Merrilees & Ward-George, 2010; Sımsıkı, 2011).

Aile bireylerinin temel yapı taşları olan anne ve babanın çocuğuyla kurduğu ilişki çocuğun tüm yaşamını etkileyebilmektedir (Çağdaş, 2009; Önder, 2005; Tarkoçin, 2014; Tezel-Şahin & Özyürek, 2016). Anne babanın çocuğu ile kurduğu ilişkinin yanı sıra eşler arası ilişkinin ve iletişimin çocukları derinden etkilediğı bir gerçektir. Anne-babaların çocuklarına doğru ve etkili mesaj verebilmesi için iletişim kurma yöntemlerini bilmeleri ve bazı kurallara dikkat etmeleri gerekmektedir. Olumsuz iletişim becerilerine sahip olan bir ailede, çocuklar başta olmak üzere bütün aile bireylerinin ilişkisi olumsuz etkilenmektedir. Anne-baba ve çocuk üçgeninde, tarafların duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarmaları ve etkili iletişim becerilerini kullanmaları halinde sorunlarına çözüm bulmaları mümkündür (Ulutaş & Ömeroğlu, 2007). Ebeveynlere verilecek olan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın annelerin ve babaların çocukları ile iletişimlerine ve ilişkilerine yönelik davranışlarını olumlu yönde geliştireceğı ve bu gelişimin ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkiye yansıyacağı düşünülmektedir.

Bu noktadan hareketle; Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisi bulunmakta mıdır? sorusu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, 5-6 yaş grubunda çocuğu olan anne ve babalara uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisini incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara yer verilmektedir;

1. Kontrol ve deney grubu ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeğı ön test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Kontrol ve deney grubu ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeğı son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Kontrol grubu ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeğı ön test-son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
4. Deney grubu ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeğı ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı fark var mıdır?

5. Kontrol grubu anneler ile babaların Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği ön test-son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
6. Deney grubu anneler ile babaların Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
7. Kontrol ve deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA ön test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
8. Kontrol ve deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
9. Kontrol grubu ebeveynlerin ABÇİDA ön test-son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
10. Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
11. Kontrol grubu anneler ile babaların ABÇİDA ön test-son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
12. Deney grubu anneler ile babaların ABÇİDA ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
13. Ebeveynlerin program öncesi ve sonrasında çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşleri nelerdir?
14. Ebeveynlerin program öncesi ve sonrasında Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkındaki görüşleri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Yaşamın ilk yıllarında çocuğun ebeveyniyle kuracağı duygusal bağlar, onun ilerleyen yıllarında nasıl bir insan olacağını büyük ölçüde belirleyen bir etkidir. Kişiliğin büyük bir kısmının geliştiği erken çocukluk döneminde olumlu iletişim deneyimlerinin kazanılması ile olumlu iletişim becerilerine sahip bireyler yetişmektedir. Bu nedenle ilk yıllardan itibaren çocukların olumlu iletişim becerilerinin geliştirilmesi yaşamları için son derece önemlidir (Gander & Garnier, 2010; Zhang & Chen, 2010).

Okul öncesi dönemde ebeveynler ile çocuk arasında kurulan iletişim, çocuğun sosyal, duygusal, bilişsel, dil ve diğer tüm gelişim alanlarını destekler. Sağlıklı bir kişilik

geliştirmesine yardımcı olur. Okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynleri ile birlikte çalışmak çocukların gelişimleri için önem taşımaktadır (Gürşimşek, 2003; Yavuzer, 2003).

Çocuğun ilk iletişime girdiği ve en yoğun etkileşimde bulunduğu kişiler annesi ve babasıdır. Doğum öncesi dönemden itibaren, annenin çocuğun her türlü gelişim alanını etkilediği düşünüldüğünde anne çocuk ilişkisinin önemi büyüktür. Bebeklik yıllarında genellikle annenin bebeğin bakımından sorumlu olması, babaya oranla daha çok zaman geçirmesi anne çocuk ilişkisinin önemini vurgulamaktadır. Çocuğun kişilik gelişimi, dil gelişimi ve sosyal gelişiminde annenin etkisi tartışılmaz noktadadır (Amato, 1994).

Çocuğun hayatında annenin etkisi kadar babanın da etkisi büyüktür. Günümüz koşullarının değişmesiyle birlikte babaların ebeveynlik becerileri ile ilgili daha etkin ve bilgili olmaları, baba çocuk ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir. Gelişimin en hızlı olduğu dönemde, babanın çocuğunun fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada bilinçli davranması ve aktif olması baba çocuk ilişkisinin niteliğini arttırmaktadır. Babanın çocuğuyla etkili zaman geçirmesi, bakımıyla ilgilenmesi, olumlu duygularını ifade etmesi baba ile çocuk arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirir. Babanın çocuğu ile kurduğu ilişki, çocuğun ilerleyen yıllarında da devam etmektedir. Bu nedenle çocukla kurulan sağlıklı ve doğru ilişki çocuğun ilerleyen yıllarında yakın çevresi başta olmak üzere diğer bireylerle de sağlıklı ilişkiler kurmasını etkilemektedir.

Aile ortamında olumlu iletişim becerilerinin kazanılmasında, anne-babalar çocuklarına olumlu ya da olumsuz modeller olarak etkide bulunabilirler. Çocukların nitelikli iletişim becerilerini kazanabilmeleri için, anne babaların doğru rol modeller olması gerekmektedir. Hazırlanan Eğitim Programı ile annelerin ve babaların etkili iletişim becerilerinin farkında olarak ve kullanarak çocuklarına doğru rol modeller olması hedeflenmektedir. Bunların yanı sıra; olumlu iletişim becerilerini kullanmayı öğrenen ebeveynlerin, çocuğun eğitiminde daha etkin rol almasının sağlanması araştırmanın önemini artırmaktadır. Program sürecinde ve sonrasında ebeveynlerin çocuklarını aktif dinlemesi, ben dili, konuşma ve empati gibi olumlu iletişim becerilerini kullanmalarının yanı sıra iletişim çeşitlerinden faydalanmaları çocukları ile daha sağlıklı ilişkiler kurmalarını desteklemesi açısından önemlidir.

Ebeveyn Çocuk iletişimi Eğitim Programı'na katılan ebeveynlerin okul öncesi dönem çocuklarıyla iletişimini ve ilişkilerini olumlu etkilemenin yanı sıra diğer çocuklarıyla da

sağlıklı iletişim kurmalarına katkı sağladığı düşünülmektedir. Ebeveynlerin çocukları ile iletişimleri, aile içi ilişkileri etkilemesi bakımından diğer aile üyelerini etkilemektedir.

Ebeveynleri ile sağlıklı iletişim kuran çocuklar, dinleme ve konuşma, duygu ve düşüncelerini açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etme ve sosyal ilişkilerini düzenleme konusunda başarılı olabilirler. Ebeveynlerinden olumlu iletişim becerileri kazanan çocuğun çevresindeki diğer bireylerle de (kardeş, sınıf arkadaşı, akraba gibi) iletişimini geliştirecek olması araştırmanın önemini artırmaktadır. Bunun yanı sıra hazırlanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı ile olumlu iletişim becerilerine sahip olan çocukların sosyal gelişimi ile birlikte diğer gelişim alanlarında da bu becerilerini kullanarak başarı elde etmeleri beklenmektedir.

Ebeveynlerin bilgi düzeyleri ve özyeterlikleri, annelere ve babalara uygulanan eğitim programları ile desteklenebilmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında aile eğitim programlarına son yıllarda önem verildiği görülmektedir. Bu çalışmalar genel olarak annelere uygulanmış bir kısmı ise babalarla gerçekleştirilmiştir. Aile eğitim programlarının içerisinde iletişim konusuna değinilmiş fakat bu konu detaylandırılmamıştır. Ülkemizde, okul öncesi dönem çocuklarının anne ve babalarına birlikte uygulanan ebeveyn çocuk iletişimine yönelik eğitim programı yok denebilecek kadar az sayıdadır. Bu bakımdan her çocuğun anne ve babası ile birlikte çalışılması, ebeveyn çocuk iletişiminin irdelenmesi, programın amacına yönelik araştırmacı tarafından hazırlanan “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarının ve hikaye kitaplarının dağıtılması programın orijinal olmasını sağlamaktadır. Anne ve babalarla birlikte çalışmanın, programın çocuk üzerindeki etkisini en üst seviyeye çıkaracağına inanılmaktadır. Anne ve babalara birlikte uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın anne-çocuk, baba-çocuk, anne-baba iletişiminin sağlıklı olması yönünde katkı sağlamanın yanı sıra çocuğa karşı anne babanın ortak tutum içerisinde davranmalarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, ebeveynlerin daha aktif, bilgili ve bilinçli davranmalarına katkı sağlaması ve çocukları ile daha sağlıklı ilişki ve iletişim kurmalarını desteklemesi açısından önem taşımaktadır.

1.4. Varsayımlar

Araştırmanın yapılmasında geçerli olabilecek varsayımlar şu şekildedir;

- Araştırmada kullanılacak olan veri toplama araçlarından Ebeveyn ocuk İlişki leği'nin ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini ölçtüğü varsayılmaktadır.
- Araştırmada kullanılacak olan veri toplama araçlarından Anne Baba ocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ölçtüğü varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Yapılan alışma, Isparta ili Keçiborlu ilçesi MEB'e bağlı okullarda okul öncesi döneme devam eden çocukların anne ve babaları ile sınırlıdır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İletişimin Tanımı

İnsanoğlu için ana rahminde başlayan iletişim; dünyaya geldikten sonra daha da önem kazanarak, yaşamının temel belirleyicileri arasında yer alır. İletişim konusu; eğitim, psikoloji, sosyoloji, dilbilimi, felsefe ve edebiyat gibi pek çok disiplin ile ilişki iç içe olup, geniş bir alana yayılmıştır. İletişim kavramının yaygın olarak kullanılması, araştırmacılar tarafından farklı yönlerinin önemsenmesi ve çeşitli disiplinlerin araştırma konusunun olması nedeniyle iletişimin tek bir tanımını vermek mümkün değildir (Aydın, 2009; Çağdaş, 2003; Demiray, 2014; Ergin, 2003; Hogg & Vaughan, 2007).

Güngör (2001) ve Tayfun (2011)'e göre iletişim, insanların birbirlerine iletmek istediklerini başkaları tarafından anlaşılabilme amacıyla mümkün olan her türlü yolla paylaşma ve etki sağlayabilme sürecidir.

Cüceloğlu (1998) iletişimi, bireylerin günlük yaşamdaki sorunlarını çözmek için kullandıkları düşünce alışverişi olarak tanımlamıştır (Cüceloğlu, 1998, s. 12). Son yıllarda Cüceloğlu iletişimi 'bir canın başka bir cana dokunması' diyerek daha farklı bir ifadeyle tanımlamaktadır (Cüceloğlu, 2015, s. 13).

Berko, Wolwin ve Wolwin (2001)'e göre iletişim, duygu ve düşüncelerin farklı iletişim yollarıyla ifade edilip aktarıldığı, bilinçli veya bilinçsiz alındığı ve yorumlandığı bir süreçtir (Berkon, Wolwin & Wolwin, 2001, s. 4).

Adair (2003)'e göre iletişim, bir kişinin diğer kişiyle bağlantı kurma yoluyla kendini anlatması ve anlamların insanlar arasında ortak sembollerin kullanılmasıyla yer değiştirdiği

bir işlem olup; konuşma ve dinlemenin her ikisini de kapsayan bir süreçtir (Adair, 2003, s. 10).

Açıkgöz (2005)'e göre iletişim, iki kişinin birbirleriyle söz, yazı, işaret vasıtalarıyla anlaşmasıdır. Bir mesaj veya ileti gönderim ve alım sürecidir. İletişim, ileti veya iletilen üçlünün aktif iletişim durumudur. Kişinin kendisini dışa (diğerlerine, bir gruba, topluluğa, topluma ve bunların çoğullarına) açmasıdır (Açıkgöz, 2005, s. 12).

Peterson ve Green (2009)'a göre iletişim başkalarının düşündüklerini ve ne hissettiklerini önemsemektir. İletişimde yalnızca konuşma unsuru önemli değildir. Dinleme unsuru da iletişimde önemlidir.

Zıllıoğlu (2010)'a göre iletişim, basit bir ileti alış verişinden çok bireysel ve toplumsal nitelikli bir etkileşimi, değiş tokuşu ve paylaşımı içermektedir (Zıllıoğlu, 2010, s. 22).

Arabacı (2011)'e göre iletişim; insan yaşamında, duygu, düşünce ve bilgilerin aktarılması amacıyla, sözlü, sözsüz ve yazılı yöntemlerden yararlanılarak belirlenen hedefe ulaşma ve bu hedeflerle dinamik bir etkileşim içinde bulunarak karşılıklı duygu, düşünce ve bilgileri paylaşma, ilişkileri düzenleme ya da davranış değişikliği yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (Arabacı, 2011, s. 10).

Dökmen (2015)'e göre iletişim, bireylerin bilgi ya da sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları süreçtir (Dökmen, 2015, s. 19).

Demiray (2014)'e göre iletişim, bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanılarla, davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkileşme yoluyla bir insandan diğer insana bazı oluklar kullanılarak simgeler aracılığıyla aktarılması sürecidir (Demiray, 2014, s. 11).

Yukarıda ele alınan iletişim tanımları dikkatle incelendiğinde, aralarında büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Bu tanımlamalardan herhangi birisinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu öne sürmek mümkün değildir. İletişimin tanımı yapan araştırmacının alanına ve tanımla amacına göre iletişim tanımının değişkenlik gösterdiği ancak iletişim tanımlarının genel olarak etkileşime dayandığı görülmektedir.

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak iletişim; bireyin sözel ve sözel olmayan yöntemlerden faydalanarak karşı tarafa duygu, düşünce ve fikirlerini paylaşma süreci olarak tanımlanabilir.

Yavuzer (2003), başarılı bir iletişimin temel koşullarını şu şekilde belirtir (Yavuzer, 2003, s. 25):

- Karşımızdaki kişileri bir birey olarak görmek, onlara saygı duymak, değerli olduklarını hissettirmek ve onları oldukları gibi kabul etmek gerekir.
- Dürüst, doğal davranmak ve abartıdan uzak durmak gerekir.
- İletişimin güçlü olması için empati kurmak gereklidir.

İletişim etkinliğinin oluşabilmesi için bazı unsurların bir araya gelmesine ihtiyaç vardır. Bunlar; kaynak, mesaj, kanal, kodlama ve kod açma, kanal, hedef, algılama ve değerlendirme ile geri bildirim unsurlarıdır.

2.2. İletişim Öğeleri

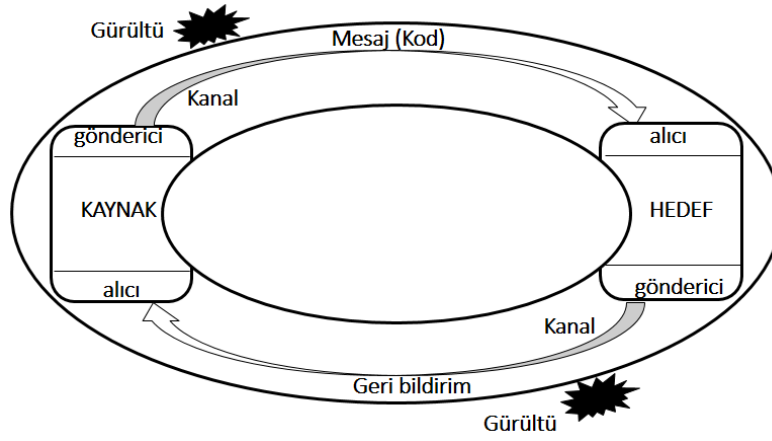
Süreç kavramı “bir olayın düzenli olarak ve birbirini izleyen değişimlerle gelişmesi, başka bir olaya dönüşmesi” olarak tanımlanmaktadır. İletişim süreci; insan davranışını değiştirmek, kişiler ve gruplar arası ilişkileri geliştirmek, görevleri gerçekleştirmek, örgütte bir iletişim ağı kurmak ve eşgüdüm sağlamak amacıyla kullanılır (Baltaş & Baltaş, 2000; O’Hair, Friedrich & Dixon, 2005).

İletişim öğeleri ve süreçleri, araştırmacılar tarafından farklı farklı ele alınmıştır. Tutar ve Yılmaz (2010)’a göre iletişim süreci, sözlü ve yazılı mesajlarla anlamları karşı tarafa aktarma sürecidir. Diğer bir ifadeyle iletişim süreci, mesaj (ileti), gönderici (kaynak), ve mesaj alan (alıcı) olmak üzere, üç önemli unsurdan oluşan ve bilgi, duygu, görüntü veya sesin iletilmesi ve işlenmesi sürecidir.

Demirel’den aktaran Karagöz ve Kösterelioğlu (2008); iletişimin beş temel ögesinin bulunduğunu savunmuş, bunları; kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve dönüt olarak sıralamıştır. Bazı araştırmacılara (Knapp & Vangelisti, 2005; McQuail & Windahl, 2005; Yüksel, 2008; Tekinalp & Uzun, 2009; Polat, 2009)’ a göre ise; iletişimin, kaynak (verici), hedef (alıcı), mesaj (ileti) ve kanal olmak üzere dört temel ögesi bulunmaktadır.

Akman (2011)’e göre iletişim sürecinin öğeleri; kaynak, mesaj, kanal, alıcı, mesajı algılama, geribildirim (dönüt) ve gürültüdür.

Cüceloğlu (2012) iletişim sürecinin öğelerini Cüceloğlu iletişim modeli ile açıklamaktadır. Kaynak, mesaj, kodlama ve kod açma, kanal, hedef, algılama ve değerlendirme ile geri bildirim unsurları etkileşimli iletişim sürecini oluşturmaktadır.

Şekil 1. Kişilerarası iletişim modeli. Cüceloğlu, D. (2012). *Yeniden insan insana* (45. Basım). İstanbul: Remzi.

Kaynak (Gönderici- Verici)

Kaynak; iletişim sürecini başlatan bireydir. Mesajı iletme üzere verir ve iletiler zinciri oluşturarak mesajı nakleder (Kaya, 2011). Başka bir tanıma göre ise kaynak, diğer kişi veya kişilere sözlü, yazılı, sözsüz mesaj veya işaret diliyle bir şeyler aktarmaya çalışan kişidir. Kaynağın görevi, alıcıya gönderilecek mesajı belirlemek ve bu mesajın anlaşılır nitelikte oluşmasına yardımcı olmaktır. İletişim, kaynak olmadan başlamaz. Buradan yola çıkarak her türlü iletişimde mutlaka bir kaynağın olmasının zorunlu olduğu söylenebilir (Dubrin, 2005; Ergin & Birol, 2000; Karatepe, 2005; Telman & Ünsal, 2005).

Kaynak, iletişimi başlatmanın yanında bilgiyi aktaran rolündedir. Hedeflediği kişi ya da grupta davranış değiştirmek amacıyla sahip olduğu bilgi, beceri ve değer yargıları doğrultusunda tutum ve davranış sergileyen kişilerdir. Ancak önemli olan iletişim sürecinin göndericinin niyeti üzerine kurulu olmasıdır (Ergin, 2003; Güngör, 2015).

Kaynak; algılama, seçme, düşünme, yorumlama süreçlerinden elde ettiği anlamlı iletileri simgeler aracılığı ile gönderebilmelidir. Kaynak birim sahip olduğu duygu, düşünce, bilgi ve becerileri ya da sorunu hedef birim ile paylaşmak istediğinde, onu önce jest, mimik, ses, söz, resim, yazı, formül, işaret gibi sembollerden en az biri ile yapılmış bir mesaj haline

getirir. Sonra da bu mesajı herhangi bir araç ya da yöntem yardımı ile hedef birimin duyu organlarından en az birine iletir. Kaynağın mesajı iletmesinde ve mesajın kodlanmasında ciddi farklılıklar oluşabilir. Bu nedenle kaynağın ifade becerisinin yeterli olması, mesaja dair tarafsız olması, dili etkili kullanma becerisine sahip olması, güvenilir olması, konu hakkında uzman olması ve inanılır olması gerekir. Mesajı oluşturan sembollerin iyi seçilmesi, alıcının anlayacağı şekilde kodlanması, uygun şekilde sıralanması ve düzenlenmesi gerekir. Ayrıca, kelime ve cümlelerin ifade ettiği anlamı tamamlayıcı jest ve mimiklerin de belirlenmesi gereklidir (Beebe, Beebe, Ivy & Watson, 2005; Çağdaş, 2012; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008; Tayfun, 2011; Zıllıoğlu, 2010).

Kaynağın sahip olması gereken özellikler aşağıda sıralanmıştır.

- Kaynak, gerekli bilgiye hakim olmalıdır.
- Kaynak kodlama özelliğine sahip olmalıdır. Doğru kodlanmayan bir mesaj, etkin olmayacağı gibi, yanlış bir mesaj da iletebilir.
- Kaynak, alıcı tarafından tanınmalıdır. Tanınmayan veya olumsuz tanınan kaynağın gönderdiği mesajlar, alıcılar üzerinde olumlu etki oluşturmaz (Tutar & Yılmaz, 2010).

Mesaj

Mesaj, bir yaşantıya ait duygu ve düşüncenin kodlanarak sözlü, sözsüz veya yazılı bir anlatımla alıcı kişiye ulaşmasını sağlayan sembollerdir. İletişime esas olan bilgi ya da haber olarak da tanımlanabilir. Mesaj, bir vericiden çıkan duygu ve düşüncelerin alıcının duyu organlarınca algılanmasına yöneliktir. Grafik anlatım, yazıda kullanılan sembollerle; sözlü anlatım, konuşmada kullanılan sembollerle; sözsüz anlatım da bedenimizle oluşturduğumuz işaretlerle ifade edilir. Sözler, yazılar ve vücut hareketleri aslında birer mesajdır (Arabacı, 2011; Çağdaş, 2012; Demiray, 2014; Mckay, Davis & Fanning, 2010; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008).

Kaynak kişinin fikir, haber ve isteğini doğru olarak mesajı alacak kişiye aktarabilmesi için mesajı oluşturan sembollerin iyi seçilmesi, alıcının anlayacağı şekilde kodlanması ve uygun şekilde sıralanması, düzenlenmesi gerekir. İletişim etkinliğinde mesajın sınırlı olması, geri bildiriminde az olması anlamına gelir. Bu nedenle iletişimde, mesajın istenilen amaca ulaşabilmesi için, hedefin dikkatini çekecek şekilde düzenlenmiş olması gerekir. Karşı tarafın kabul ve anlayışını sağlamak için mesajın açık, net ve anlaşılır olması

gerekmektedir (Arabacı, 2011; Dalkılıç, 2004; Dominick, 2007; Redmond & Mifflin, 2000).

Kanal

Kanalın görevi, alıcıdan yola çıkan mesajın hedefe ulaşmasını sağlamaktır. Mesajın alıcıya iletilmesini sağlayan araç ve yöntemler iletişim sisteminin kanallarıdır. Kanal, kaynak birim ile hedef birim arasında yer alır. İki birim arasındaki ileti alış verişini sağlar (Güngör, 2013; Redmond & Mifflin, 2000).

Kanal, mesajın alıcıya sunulmuş biçimidir. Kanala örnek olarak; insanların duyu organları, gazete ve dergiler, televizyon, telefon, toplantılar, seminerler, panolar verilebilir (Akman, 2011; Kaya, 2011).

Sağlıklı bir iletişim için mesajın uygun bir yolla hedef birime iletilmesi gerekir. Etkili bir iletişim, iletişim kanallarının çoğaltılmasıyla sağlanabilir. Görsel, işitsel, dokunsal gibi çeşitli kanalların kullanılması iletişimin sağlıklı kurulmasında etkilidir. Etkili iletişim kurulabilmesi için kanalın doğru seçilmesi ve kullanılması gereklidir (Arabacı, 2011; Dalkılıç, 2004; Hargie, 1993).

Kodlama ve Kod Açma

Kod, insanlara anlamlı gelecek şekilde yapılandırılan semboller olarak tanımlanmaktadır (Gürgeç, 1997, s.9). Kodlama ise, anlamların gönderilmek istenen mesajlara dönüştürülmesidir (Hellriegel, Slocum & Woodman, 1995, s.42). Ergin (2003)'e göre kodlama; kaynağın düşünce ve duygularının amacını alıcı tarafından anlaşılabilir sistematik sembollerle ya da mesajlarla iletilmesidir.

Kodlama; bilgi, duygu ya da düşüncenin iletme uygun hazır bir mesaj haline getirilmesidir. Kişiler arası iletişimde kullanılan kodlamalardan bazıları; yüz ifadeleri, el ve kol hareketleri, ses tonu ve vurgulamalardır. Kodlama yapılırken; mesajın kısa olmasına, çarpıcı ve dikkat çekici olmasına önem verilmelidir. Soyut ifadeler yerine somut ifadelerden yararlanılmalı, anlaşılır sözcükler kullanarak kodlamanın başarılı olması sağlanmalıdır (Redmond & Mifflin, 2000; Tutar & Yılmaz, 2010; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008).

Hedef Birim

Hedef birim, kaynak tarafından gönderilen mesajı alan kişi ya da kişilerdir. Akman (2011)'e göre hedef birim, bir iletişim sürecinde alıcı kaynaktan gelen mesajları alıp yorumlayan ve bunlara tepkide bulunan birey ya da gruplardır. Sağlıklı iletişim kurulabilmesi için göndericinin mesajı doğru iletmesi ve alıcının mesajı çözümlemeyi doğru yapması önemlidir. Hedef birim, kaynak birimin mesajını doğru anlamak ve algılamak için çaba harcamalı, iyi dinleyici olmalıdır (Arabacı, 2011; Çağdaş, 2012; Güngör, 2013).

Hedef birim gönderici birimden gelen mesajların kodunu çözmeyi beş duyu yardımıyla gerçekleştirir. Bir mesaj görülebilir, duyulabilir, dokunabilir ya da hem görülebilir hem dokunabilir. Buna göre bir mesaj ne kadar çok duyu organına hitap ederse alıcının kodlamayı doğru yapması ve iletişimin sağlıklı olması o denli kolay olur. Hedef birimin aktif, iyi bir dinleyici olması ve anlama gayreti içerisinde olması bu süreçte önemlidir. Aktif dinleyici, önyargıdan uzak, sabırlı ve objektif olabilmelidir (Navaro, 2001; Özgüven, 2001; Redmond & Miffelin, 2000).

Algılama ve Değerlendirme

Algılama ve değerlendirme; hedef birim tarafından alınan mesajın, alıcı tarafından algılanması ve yorumlanması sürecidir. Göndericinin mesaja yüklediği anlam ile alıcının mesajdan çıkardığı anlam, tutarlılık göstermelidir. Bu nedenle, alıcının şifre çözme aşamasındaki hazırbulunuşluk düzeyi önem taşır (Gökçe, 1997).

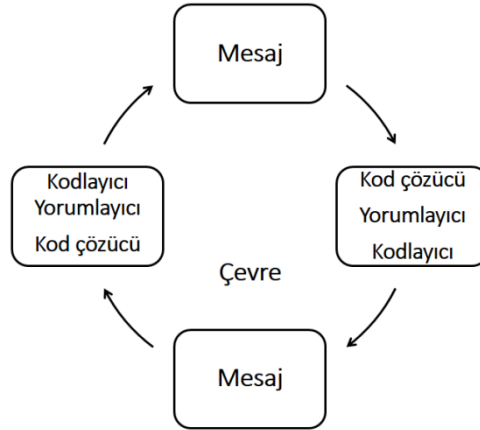
İletişim engelleri, iletişim sürecinin hemen hemen her aşamasında ortaya çıkabilir. Ancak; algılama ve değerlendirme aşamasında iletişim engelleri daha çok ortaya çıkabilir. Çünkü göndericiden iletilen mesajların, kültürler arası iletişim süreçlerinde sıklıkla iletişim engeli teşkil ettiği belirtilmektedir (Tutar & Yılmaz, 2010). Kültürler arası iletişim engellerinin yanı sıra fiziksel etkenler de iletişim engeli olarak ortaya çıkabilir. İletişimin kurulduğu ortamın genişliği, şekli, ısı, rengi, gürültülü ya da sessiz olması gibi fiziksel şartlar da algılama ve değerlendirmeyi etkilemektedir. İletişim kurulan kişi ya da kişilerin yabancı olup olmaması, yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü gibi bireysel özellikleri de algılama ve değerlendirmeyi etkilemektedir (Arabacı, 2011; Çağdaş, 2003; Dimbleby & Burton, 1992).

Geri Bildirim

İletişim sürecinin son unsurudur. Geri bildirim, bir göndericinin iletisine alıcı tarafından gösterilen dönüt ya da alıcının göndericinin mesajına verdiği yanıt olarak tanımlanmaktadır (Mutlu, 1994; Polat, 2009). Diğer bir ifadeyle alıcı ve gönderici arasındaki geriye bilgi akışıdır. İletişimin devamını ve iki yönlü akışını sağlar. Her iletişimde geri bildirim olmayabilir. Bir iletişimde geri bildirim yoksa “tek yönlü iletişim”, iletişimde geri bildirim varsa “çift yönlü iletişim” olarak adlandırılır (Tomaç, 2009).

Akman (2011)’e göre geribildirim; olumlu, olumsuz ve tepkisiz olarak üçe ayrılır. Olumlu geribildirimde alıcı mesajı tam olarak algılar ve bunu kaynağa doğru biçimde gönderir. Olumsuz geribildirimde, mesaj alıcı tarafından anlaşılmaz ya da eksik iletilir. Tepkisiz geribildirimde, kaynağa mesajın amaçlandığı şekilde alınmadığını bildirmek suretiyle, düzeltici bir işlev görür (Akman, 2011; Tutar & Yılmaz, 2010).

Sağlıklı iletişimin kurulabilmesi için, iletişim unsurlarının doğru ve etkili kullanılması gerekmektedir. Kaynağın doğru bilgiyi etkili bir kanalla anlaşılır mesajla iletmesi ve alıcının geri bildirimini net ifadelerle iletmesi, iletişimi olumlu yönde etkiler.

Şekil 2. Geribildirim süreci. Tutar, H. & Yılmaz. M. (2010). *Genel ve teknik iletişim*. İstanbul: Nobel.

2.3. İletişim Çeşitleri

İletişim çeşitleri; sözlü iletişim, sözsüz iletişim, yazılı iletişim ve görsel iletişim olmak üzere dörde ayrılır.

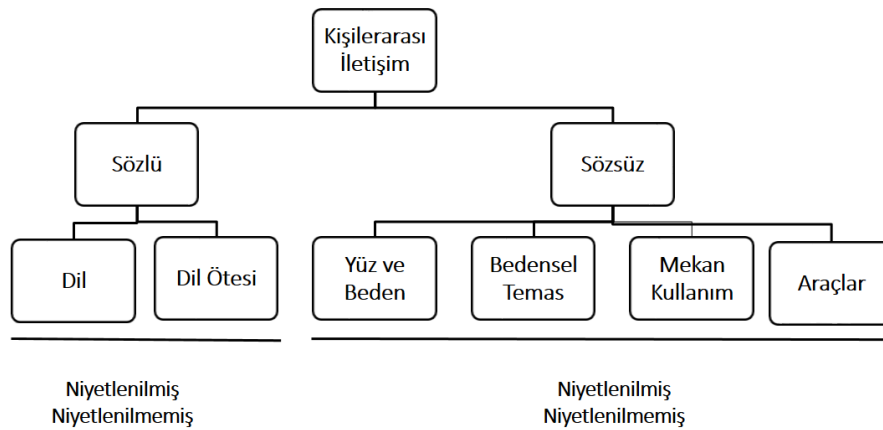
2.3.1. Sözlü İletişim

Sözlü iletişim, seslerin sözcüklere dönüşmesiyle gerçekleşen iletişimdir. Bazı kaynaklarda sözlü iletişim ve sözle iletişim kavramları ayrı ayrı ele alınmaktadır. Ancak her ikisinin de temeli aynıdır. Her iki kavram da; sözün kullanımıyla gerçekleşen, söz aracılı iletişim anlamına gelmektedir (Adler & Rodman, 2003; Kaya, 2011).

İnsanların gelişigüzel sesler çıkarması ve seslerin harflere dönüşmesiyle birlikte sözlü iletişimin başladığı tahmin edilmektedir. Sesler heceleri, heceler sözcükleri, sözcükler tümceleri oluşturmuş ve bugün kullanılan sözlü iletişim sistemi oluşmuştur. İnsanlar yazıya geçmeden önce sözlü iletişimi uzun süre kullanmışlardır (Arabacı, 2011; Bıçakçı, 2002; Demiray, 2014).

Bireyler arasında geçen diyaloglar, toplantılardaki konuşmalar, bilgilendirmeler, halka hitaplar, radyo telefon ve televizyon ile yapılan görüşmeler sözlü iletişim arasında sayılabilir. Sözlü iletişim sırasında ses tonu, ses hızı, ses şiddeti, vurgular ve duraklamalar çok önemlidir. Sözlü iletişimi etkili ve doğru kullanabilmek için, ses tonunu ve hızını doğru ayarlamalı, uygun ve anlaşılır sözcükler kullanılmalıdır (Chandler, 2002).

Dökmen (2005), kişilerarası iletişim başlıklı aşağıda yer alan sınıflandırma şemasını oluşturmuştur.

Şekil 3. Kişilerarası iletişim şeması. Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. (33. Basım). İstanbul: Sistem.

Sözlü iletişim; dil ve dil ötesi olarak ikiye ayrılır. Karşılıklı konuşmalar ‘dil ile iletişim’ olarak kabul edilir. Dille yapılan iletişimde bilgi aktarımı söz konusudur. Dil ötesi iletişim ise; duraklamalar, sesin tonu, hızı, şiddeti, vurgulamalar gibi sesin nitelikleri ile ilgilidir. Bireyin söyledikleri dil ile iletişime girer. Belirttiği ifadeleri nasıl söylediği ise dil ötesi iletişime girer. Bilinçli olarak yapılan konuşmalara ‘niyetlenilmiş davranış’ adı verilir. İstem dışında gerçekleşen davranışlara ise niyetlenilmemiş davranış denmektedir. Sohbet sırasında dilin sürçmesi, niyetlenilmemiş dil davranışına bir örnektir. Kişisel alan ve mesafe kullanımını ifade eden mekân kullanımı da sözsüz iletişim yöntemlerinden biridir. Her iki gruptaki iletişimlerde de, niyetlenilmiş ya da niyetlenilmemiş davranışları içerebilir (Dökmen, 2005).

Birey çevresindekilerle konuşurken, söylediği sözcüklere dikkat etmenin yanında sözcükleri doğru ses hızı ve vurgulamalarla kullanmalı, sözsüz iletişimden faydalanmaya özen göstermelidir.

2.3.2. Sözsüz İletişim

Bireyin iletişim kurarken el, yüz, kol, baş ve mimik hareketlerinden faydalanmasıdır (Güngör, 2013). İnsanların giydiği kıyafetler, takılar, renkler, mekânsal düzenlemeler ve dekarasyon sözsüz iletişimin birer parçasıdır (Arabacı, 2011; Kaşgarlı, 2014).

Sözsüz iletişimin iki ana işlevi bulunmaktadır. Birincisi sözlü iletişimin içeriğini belirlemek; diğeri de doğrudan anlam iletmektir (Ergül, 2009). Sözsüz iletişim unsurlarını doğru ve zamanında kullanmak, iletişimin olumlu kurulmasında etkilidir. Sözsüz iletişimin başlıca unsurları bakış ve göz teması, yüz ifadesi, baş hareketleri, kol bacak hareketleri ve duruş, mekandır.

Bakış ve Göz Teması

Bireyler arasında iletişim genellikle göz teması ile başlar ve devam eder. Göz teması, iletişimi düzenler ve konuşmanın akıcılığını sağlamada etkin rol alır. Sözsüz iletişimde en sık kullanılan ve en etkili kanaldır (Ergül, 2009).

Göz teması kurulurken kişilerin bakışlarını kontrol edebilmelerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Bakışta sergilediği tavır, bakış süresi ve yönü de dikkat edilmesi gerekenler arasında sayılabilir. İletişim kurarken konuşan kişinin dikkatini toparlayabilmesi için göz

temasını kısa bir süre kesmesi normal bir durumdur. Fakat bu durumun, dinleyici tarafından ilgisizlik olarak yorumlanmamasına dikkat edilmeli, uygun zamanda ve yeterli sürede göz teması kurulmalı ve kesilmelidir (Arabacı, 2011; Hogg & Vaughan, 2007; Stanton, 2004).

Yüz İfadesi

Diğer sözsüz iletişim unsurlarında olduğu gibi, yüz ifadesi de iletişimin devamlılığını sağlamada ve konuşmacıyı teşvik etmede etkili rol alır. Yüz kaslarının gönderilen mesajın amacına yönelik olarak kullanılması yüz ifadesini oluşturur (Stanton, 2004).

Küçük bir tebessüm, karşı taraftaki kişiyle aynı fikirde olmanın bir işareti olarak değerlendirilirken; sinirli bir yüz ifadesi ise, hoşnutsuzluk ve sıkıntının belirtisi olarak değerlendirilmektedir. Darwin'e göre bazı yüz ifadeleri evrenseldir ve kuşaktan kuşağa genetik olarak aktarılmaktadır. Bebeklerin sinirli yüz ifadesine ağlayarak ya da yüzlerini ekşiterek tepki vermesi, gülümseyen yüz ifadesine kahrkaha atarak ya da gülerek tepki vermesi bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir (Arabacı, 2011; Stanton, 2004; Temiz, 2014).

Baş Hareketleri

İletişimde sıklıkla kullanılan baş hareketleri, karşıdaki kişiyi dinlemeye hazır olduğunu ve dinlediğini göstermenin en basit göstergelerinden birisidir. Kimi zaman başı öne kimi zaman geriye ve yana hareket ettirerek iletişimin devamlılığı sağlanır. Dinleyici, konuşan kişiyi onaylamak istediğinde başını yavaşça öne doğru hareket ettirir. Bu onaylama hareketi, konuşmacının kendini daha rahat ifade etmesini sağlar ve iletişime teşvik eder. Ancak, sürekli baş sallama, konuşan kişiyi rahatsız edebilir, dinlenip dinlenmediği veya onaylanıp onaylanmadığı konusunda belirsizliğe itebilir. Bu nedenle, iletiyi gönderen kişinin dikkatini dağıtmadan yeterli ve doğru zamanda baş hareketlerini kullanmalıdır (Mısırlı, 2007; Özer, 2000).

Kol, Bacak Hareketleri ve Duruş

Beden dili, gözle görülebilen baş, el, kol, ayak, bacak gibi bedensel hareketleri ve tepkileri içeren hareketlerdir. Bireyin kol ve bacak hareketlerinin mesajın amacına yönelik olarak kullanılması iletişimin sağlıklı olmasında etkilidir. Kişi konuşurken el, kol, bacak ve ayak gibi bedensel hareketlerden uygun zamanda ve yeterince faydalanmalıdır (Arabacı, 2011; Mısırlı, 2007; Thompson, 2002).

Mekan ve Mesafe

Hedef ile kaynak arasındaki uzaklığın çok ya da az olması iletişimin sağlıklı kurulmasını olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Örneğin hedef kendisinden çok uzakta olan bir kaynağa mesajını iletme istediğinde, alıcı tarafından mesajın doğru kodlanarak anlamlandırılması mümkün olamayabilir. Göz temasının kurulması, mimik, jest ve vücut duruşunun kullanılması zorlaşarak iletişimi olumsuz yönde etkileyebilir (Kaşgarlı, 2014; Thompson, 2002). Bu yüzden, kişiler arası mesafe ne rahatsız edecek kadar çok yakın, ne de çok uzak olmalıdır.

İletişimin gerçekleştiği ortam, bireylerin resmi ya da daha samimi olmasını etkilemektedir. Mekanın uygun ısı, sıcaklık ve renkte, gürültüden uzak olması sağlıklı iletişimin kurulmasını desteklemektedir (Faber & Mazlish, 2003).

2.3.3. Yazılı İletişim

Yazının icat edilmesiyle birlikte iletişim çeşitlerine bir başlık daha eklenmiştir. Yazılı iletişim; mesajın sembollerle yazılı olarak karşı tarafa aktarılmasıdır. Okuma, yazma ve yazıları anlamlandırabilme becerisi olduğunda yazılı iletişim gerçekleşebilir.

Güngör (2013)'e göre yazı, sözlü iletişimin kayıtlara geçen biçimi olarak tanımlanmaktadır. Yazının geliştirilmesi ile sözün kalıcılığı sağlanmıştır. Bu durum sözlü iletişimin yazılı iletişimle beraber daha da güçlenmesine, süreklilik kazanmasına ve evrenleşmesine fırsat yaratmıştır (Güngör, 2013, s. 42).

Yazılı iletişimin kullanılması, insanların toplumsal yaşamlarını sistemli yapıya dönüştürmelerini kolaylaştırmıştır. Kayıtların tutulması; toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ve sürdürülmesinde önemli rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle; yazılı iletişim ile insanlık kendi tarihini oluşturabilmiştir. Yazılı iletişim mektup, kart, davetiye, telgraf, faks, kısa mesaj, e-posta gibi kişilerarası olabileceği gibi iş yaşamının gerektirdiği kurum içi yazılı iletişim biçimleri de olabilir. Her bireyin kendi okuma hızıyla yazıları anlamlandırması, yazıların kalıcı olması ve yazıların yaygınlaştırılmasının kolay olması yazılı iletişimin avantajları olarak sayılabilir. Ancak yazılı iletişimde geri bildirim anında olamayabilir ve alıcının yazıyı okuması ve yorumlaması gecikmeli gerçekleşebilir (Aziz, 2010, Güngör, 2013; Thompson, 2002).

2.3.4. Görsel İletişim

Görsel iletişim, doğrudan göze ve görsel algıya seslenen bir iletişim çeşididir. Yazılı iletişimin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mağara duvarları, kayalar, ağaç gövdeleri, çamur, toprak gibi üzerine resmedilen çizgiler zamanla yazının doğmasına neden olmuştur. Günümüzde çok boyutlu görseller, animasyonlar ve heykeller görsel iletişime girmektedir. Bireyin güzel kıyafetlerle ve şık aksesuarlarla daha çok göze hitap eder şekilde giyinmesi, görsel iletişime girer (Güngör, 2013; Mısırlı, 2007).

İletişim kurulurken tek bir iletişim çeşidini kullanmak yerine birden fazla iletişim çeşidinden faydalanmak gerekmektedir. Net ve anlaşılır ifadeler kullanmak, somut sözcükler ile konuşmak, göz teması kurmak, vücut hareketlerini doğru kullanarak uygun ses tonunu ve hızını ayarlamak etkili iletişim kurulmasını sağlar. Bireyler iletişim kurarken farklı iletişim çeşitlerinden faydalanmaya ve bir arada doğru kullanmaya özen göstermelidir (Faber & Mazlish, 2003; Mountrose, 2000).

Kişiler arası iletişimde, kişilerin doğru sözcükleri kullanması, net ve anlaşılır ifadeler kullanarak iletişim engellerini kullanmamaya özen göstermeleri, iletişimin devamlılığını sağlamaktadır.

2.4. İletişim Engelleri

İnsan ilişkilerinin temeli olan iletişim, ilişkilerin devamını sağlamada ve kişiler arası ilişkilerin kurulmasında önemli rol alır. İnsan ilişkilerinin devamını, kişiler arası iletişimin niceliği ve niteliği belirler (Özgüven, 2001). İlişki sorunları, iletişim engellerinden kaynaklanan sorunlardır (Cüceloğlu, 1998).

İletişim engelleri, mesajın anlaşılır iletilmesini ve sağlıklı iletişim kurulmasını engelleyen nedenlerdir. Kişiler arası iletişimde bireyler, bilinçli ya da bilinçli olmadan iletişim engellerini sıklıkla kullanmaktadırlar (Gordon, 2009; Hargie, Dickson & Tourish, 2004).

İletişim engellerinin nedenlerinin araştırmacılar tarafından değişik şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Mosley, Megginson ve Pietri (2001)'e göre iletişim engelleri; hiyerarşi kademeleri, otorite ve statü, uzmanlaşma ve bununla ilgili mesleki dil olarak gruplandırılmaktadır. Eren (2001) kişisel engelleri, dil güçlükleri, dinleme yetersizliğinden doğan güçlükler, ifade açıklığından doğan engeller ve geri beslemeden doğan engeller olarak sınıflandırmıştır. Sayers, Bingamin, Graham ve Wheeler (1993), iletişim engellerini

kesintiler, zaman kısıtlaması, bilgi eksikliği, geçmiş deneyimler, fiziksel uzaklık, örgütsel uzaklık, çok az ya da çok fazla ilgi, kişisel ihtiyaç ve beklentiler, seçici algılama, önyargı ve varsayımlar olarak sınıflandırmıştır. Solmuş (2004), fiziksel mesafe, bakış açısındaki farklılıklar, kararlara-yargılara varma, anlamsal problemler, süzgeçten geçirme, grup içi dil, seçici dinleme, statü farklılıkları, zaman baskısı, göndericinin kredisi, aşırı iletişim yükü olarak gruplandırmıştır. Sullivan ve Glanz (2000) ise yargılama (eleştirme, ad takma ve etiketleme, tanı koyma-dinleme yerine hareketleri analiz etme, değer biçici biçimde övme), çözümleme (emir verme, tehdit etme, ahlak dersi verme, uygunsuz sorular veya işine karışmalar, öğüt verme, ders verme), başkalarının ilgisinden kaçma (dikkatini başka yöne çekme, sapma, güven verme, geri çekilme, iğneleme) olarak nitelendirmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında; iletişim engellerinde kişisel engeller, psikolojik engeller, zaman baskısı ve fiziksel uzaklık gibi engellerin yer aldığı görülmektedir (Tarkoçin, 2014, s. 26).

2.4.1. İletişimin Kişisel Engelleri

İletişimin kişisel engellerinin en başında bireylerin önyargıları gelmektedir. Alıcının mesajı gönderen kaynağa karşı önyargısı bulunuyorsa, iletilen mesajı farklı anlamlandırabilir. Bunun yanında alıcı, mesajı gönderen kişiye güvenmiyorsa mesajı değiştirebilir ve farklı yorumlayabilir. Gönderici ve alıcının birbirlerine karşı tutumları, güvenleri ve inançları, bireysel istekleri, değer yargıları ve alışkanlıkları iletişimin sağlıklı kurulmasını etkileyen kişisel özelliklerdir (Dimbleby & Burton, 1992; Gabott & Hogg, 2001; Karaçor & Şahin, 2004; Mısırlı, 2007; Tutar & Yılmaz, 2010).

İletişimin kişisel engelleri; dil ve anlatım güçlüğü, dinleme ve algılama yetersizliği, bilgi eksikliği, statü farklılıkları, yaş ve cinsiyet farklılıkları ve kültürel farklılıklar olarak sayılabilir.

Dil ve Anlatım Güçlüğü

Bireyler aynı dili konuşmalarına rağmen söylenen sözcükleri farklı algılayabilmektedirler. Dilin doğru kullanılmaması yanlış ya da eksik anlaşılmalara neden olmakta ve iletişim engelleri ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle sağlıklı iletişim kurulabilmesi için; dili basit sözcüklerle yalın bir ifadeyle kullanmaya özen gösterilmelidir. Soyut kelimeler yerine somut kelimeler, devrik cümleler yerine kurallı cümleler tercih edilmelidir (Dimbleby & Burton, 1992; Mısırlı, 2007; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008; Tutar & Yılmaz, 2010).

Dinleme ve Algılama Yetersizliği

İletişimde “konuşma” ögesi önemli olduğu kadar “dinleme” ögesi de önemlidir (Navaro, 2001). Bireyler aynı olayı dinlerken farklı anlayabilmekte ve yorumlayabilmektedirler. Bunun sonucunda da mesajın bazı kısımlarını ihmal etme, mesajın anlamını kendi çıkarları doğrultusunda algılama ya da mesajı tam olarak anlayamama gibi sorunlar görülmektedir. Bu durum muhtemelen yanlış ya da eksik dinleme ve algılamaların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dinleme ve algılamadaki farklılıklar; bireysel ihtiyaçlar, kişilerin değer ve tutumları, geçmiş yaşantıları ve alışkanlıkları nedeniyle olabilir (Dimbleby & Burton, 1992; Mısırlı, 2007; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008; Tutar & Yılmaz, 2010). Kişi, dinleme ve algılamasını güçlendiren engelleri geride bırakarak iletişim kurduğu kişiyi dikkatli dinlemeli, doğru anlamalı ve yorumlamalıdır.

Bilgi Eksikliği

Gönderici ile alıcı arasında yeterli bilginin olmaması iletişimin sağlıklı kurulmasında engeldir. Yeterli bilgiye sahip olmayan gönderici, mesajı eksik ya da yanlış kodlayabilir. Bu durum, göndericiden kaynaklandığı gibi alıcıdan da kaynaklanabilir. Alıcının yeterli bilgiye sahip olmaması veya mesajı anlayabilecek yeterli seviyeye ulaşmamış olması iletişimin kurulmasında problem ortaya çıkarabilir (Çetinkaya, 2010; Pearson & Nelson, 2000; Tarkoçin, 2014; Tutar & Yılmaz, 2010).

Statü Farklılıkları

Statü, bireylerin toplum içerisinde zaman ile oluşturdukları konumdur. Bireylerin farklı konumlarda bulunmaları, iletişim kurarken engeller oluşturabilmektedir (Arabacı, 2011).

Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları

Yaş ve cinsiyet farkı kişiler arasında bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bireyler arasında yaş farkının fazla olması, kişilerin birbirini anlamasını zorlaştırabilmektedir. Yapılan bir çalışmada gençlerin, yaşlı insanların konuşmalarını tam olarak anlayamadıkları ve onlarla konuşurken bebeksi ifadeler kullandıkları görülmüştür. Yaşlıların bu durumdan şikayetçi oldukları ve bu durumu aşağılayıcı olarak niteledikleri belirlenmiştir (Hogg ve Vaughan'dan aktaran Arabacı, 2011, s. 26).

Aile içi iletişimde cinsiyet farklılıklarını belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırmalarda da, kadınların ve erkeklerin iletişim biçimlerinde cinsiyetten kaynaklanan farklılıkların olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmalar, kadınlar ve erkekler arasında, konuşma süresi,

konuşma konuları, kelime kullanımı, gramer yapısı, sıra bekleme, konuşmayı yönetme, espri yeteneği ve açıklık gibi konular bakımından iletişimsel farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı konuşma kadınlar ve erkekler için farklı anlamlara gelebileceği için, cinsiyetler arasında iletişim engeli olabilmektedir (Trenholm, 2005, s. 89).

Kültürel Farklılıklar

Bireyler, yaşadıkları toplumun ortamına ve diline alışır. Yaşadıkları ortamda gördüklerini çevrelerine yansıtır. İnsanların kişiliklerini, bilgi düzeylerini, davranışlarını ve dillerini etkileyen kültürel yapı, sağlıklı iletişim kurulmasında dolaylı bir etkidir. Bireylerin farklı kültürlerde olması; aralarında kurulan iletişimi olumsuz etkileyebilir (Stanton, 2004; Tutar & Yılmaz, 2010).

2.4.2. İletişimin Psikolojik Engelleri

Etkili iletişim kurulmasında bireylerin sağlıklı bir ruh halinde olmaları önemlidir. Gönderici bireyin psikolojik durumunun sağlıklı olmaması, mesajın yanlış iletilmesine ve alıcının yanlış anlamasına sebebiyet verebilir. Alıcının psikolojik sağlığının iyi olmaması; olaylara ön yargılı ve kendi inançlarıyla bakmasını sağlayabilir ve iletişim engeli oluşturabilir. Dolayısıyla her iki unsurunda (gönderici ve alıcı) psikolojik durumlarının sağlıklı olması gerekmektedir (Stanton, 2004; Tutar & Yılmaz, 2010).

2.4.3. Fiziksel Uzaklık

İletişim kurarken kişiler arasındaki mesafenin çok yakın ya da çok uzak olması iletişim engeli oluşturmaktadır. Bireyler arasındaki mesafe çok uzak olduğunda, iletişimde uzaklıkların neden olduğu bir takım eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Örneğin bireyler göz teması kuramayabilir, jest ve mimiklerden faydalanamayabilir. Fiziksel mesafenin çok yakın olması durumunda ise bireyin özel alanına girmek kişiyi rahatsız edebileceğinden iletişim engeli oluşturabilmektedir (Arabacı, 2011; Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008; Tutar & Yılmaz, 2010).

2.4.4. Zaman Baskısı

Yoğunlaşan iş hayatı ve temposu, bir çok kişinin zaman yetersizliğinden şikayet etmesine neden olmaktadır. Bireyler arasında kurulan iletişimde, göndericinin ve alıcının yeterli zamanının olmaması iletişim engellerini ortaya çıkarmaktadır. Zamanın kısıtlı olması, bireylerin aceleci davranmasına neden olabileceği gibi mesajın yanlış ya da eksik anlaşılmasına da sebebiyet verebilir. İletişim kurarken doğru zaman seçilmeli ve ayarlanmalıdır. Hem göndericinin hem de alıcının uygun olduğu zaman seçilmeli yeterli vakit ayrılmalıdır (Sabuncuoğlu & Gümüş, 2008).

2.5. Etkili İletişim

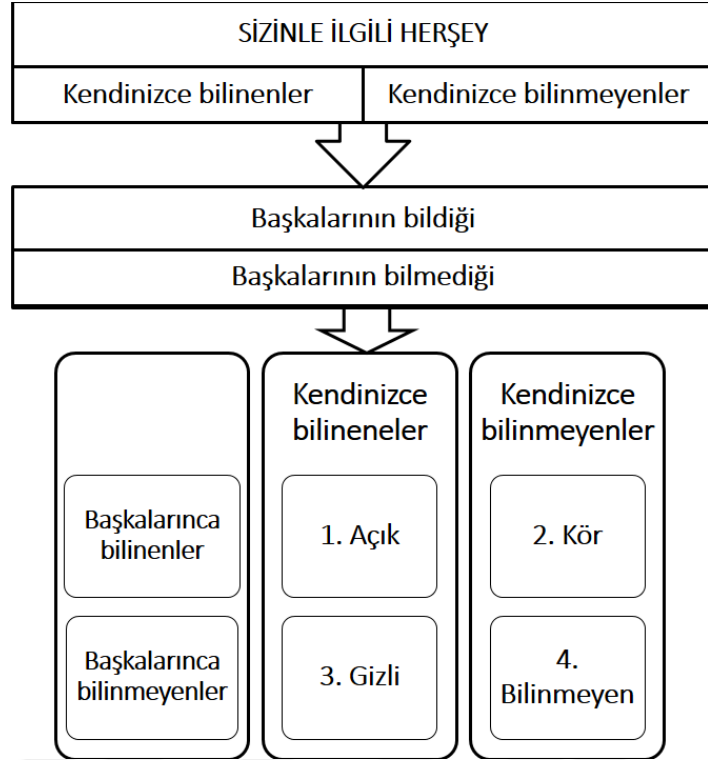
Etkili iletişim kurabilmek için bazı iletişim becerilerine sahip olmak gereklidir.

2.5.1. Kendini Tanıma ve Açma

Kendini tanıma ve açma, bireyin bedeninin farkında olmasının yanı sıra, kendisiyle, duygu ve düşünceleriyle ilişki kurması, duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa sahip olmasıdır (Cüceloğlu, 2012, s. 94). Erduran (2012)'e göre kendini açma, bireyin geçmişte yaşadığı olayları, gelecekle ilgili planlarını, özel durumlarını, eğilimlerini, duygu ve düşüncelerini istekli olarak uygun yer ve zamanda uygun gördüğü kişi ile paylaşması olarak tanımlamaktadır (Erduran, 2012, s. 33).

Kendini tanıyan kimse, duygu ve düşüncelerinin farkında olmaktadır. Ne yapmak isteyip istemediğini, kimi sevip sevmediğini, nelere ilgi duyup duymadığını bilir. Kendini tanıyan birey, yaşamını yönetebilir. Kendini tanımayan birey ise, çevredeki kişiler ile olan ilişkisini değerlendirmekte zorlanır. Kendi duygularını ve çevreyle kurduğu ilişkilerini yönetmekte iyi değildir. Bu durumdan huzursuz olur (Cüceloğlu, 2012, s. 94).

Cüceloğlu'na göre kişinin kendini ne ölçüde dışarıya gösterdiğini anlamada kişiye yol gösterecek "Kendini Tanıma Penceresi" adlı bir teknik kullanılabilir (Cüceloğlu, 2012, s.113).

Şekil 4. Kendini tanıma penceresi süreci. Cüceloğlu, D. (2012). *Yeniden insan insana* (45. Basım). İstanbul: Remzi.

Şekil 4’de görüldüğü gibi ilk çerçevede kişinin amaçları, zevkleri, korkuları, ihtiyaçları gibi kişi ile ilgili her şey bu bölümde yer almaktadır. Kişinin kendisi ile ilgili her şeyi bilmesinin mümkün olmadığı düşünülerek “sizinle ilgili her şey” kutusu kişinin kendisi hakkında bildikleri ve bilmedikleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca kişinin hakkında başkalarının bildikleri ve bilmedikleri de bulunduğu düşünüldüğünde kişinin penceresi tekrar ikiye bölünmektedir. "Kendinizce Bilinenler ve Bilinmeyenler" çerçevesi ile "Başkalarınca Bilinenler ve Bilinmeyenler" çerçevesini üst üste konulduğunda ise ortaya çıkan bölünmüş yeni pencereye kendini tanıma penceresi adı verilmektedir. Yeni pencerenin ilk bölmesine “Açık” adı verilmekte ve hem kişinin hem de başkalarının bildiği nitelikleri içermektedir. İkinci bölme “Kör” olarak adlandırılmakta ve kişinin bilmediği, ancak başkalarının farkında olduğu özelliklerden oluşmaktadır. “Gizli” olarak adlandırılan üçüncü bölme ise kişinin bildiği fakat diğer kişilerin bilmediği bir içerikten oluşmaktadır. Dördüncü ve son bölme olan “Bilinmeyen” bölmesi, kişinin ve diğerlerinin bilmediği yanlardan oluşmaktadır. İletişim sürecinde kişinin “Açık” bölmesinin mümkün olduğunca

geniş olması şeffaf ve etkili bir iletişim için önemli görülmektedir. Çünkü iletişim halinde bulunan kişilerin açıklık ve gizlilik gibi bölmelerinin birbirine yakın olmaması durumunda kişiler birbirlerini tam olarak anlayamamakta ve istedikleri çerçevede iletişim kuramamaktadırlar (Cüceloğlu, 2012, s. 114).

Bireyin kendini tanıması ve tanımlayabilmesi, çevresinde bulunan insanların kendini tanımalarını ve açmalarını sağlar. Bu durum, çevre ile olan ilişkilerin daha başarılı ve devamlı kurulmasını sağlar. Bu nedenle, bireyin kendini tanıması, duygu, düşünce ve davranışlarının farkında olması gerekmektedir.

2.5.2. Dinlemek

Dinlemek, etkili ve sağlıklı iletişim kurmada önemli olan ancak çoğu zaman ihmal edilen bir beceridir. Dinleyen kişi, karşı tarafa değer verdiğini ve saygı duyduğunu hissettirir. Karşı taraftaki kişiyi anlamanın ilk basamağıdır (Whirter & Voltan-Acar, 2005).

Etkin dinlemek, fiziksel ve psikolojik olarak empatik anlayışla aktif dinlemeyi içerir. Dinleme eylemi gerçekleştirilirken pasif olunduğu düşünülür. Oysa etkin dinleyen birey aktiftir. Dinleme sürecinde dört temel öge vardır. Bunlar: işitme, dikkat, anlama ve hatırlatmadır. Etkin dinleme olabilmesi için bu dört temel ögeyi başarılı bir şekilde tamamlamak gerekir (Temiz, 2014; Whirter & Voltan-Acar, 2005).

İşitmek ve dinlemek aynı şey değildir. Birçok insan işitme yetisine doğuştan sahiptir. Ancak dinleme becerileri zaman içerisinde kazanılır. Dinleme, söyleneni işitme, dikkate alma, anlamlandırma ve hatırlatmayı içerir. Dinleme süreci, konuşan kişinin söylediğini, duygularını ve düşüncelerini anlamayı içerir. İnsanlar söylenilen içeriği anlamak, anladıklarını analiz etmek ve ilişkileri geliştirmek için dinlerler. Birey, etkin dinleyerek karşı tarafı anladığını ona iletir. Karşı tarafın kendisini dinlediğini fark eden birey kendisini daha rahat açar ve rahatlar (Estes, 2004; Navaro, 2001; Sunderland, 2007).

Etkin dinleme; konuşan kişinin arkasındaki anlamı, içeriği ve duyguları ona tekrar geri iletme sürecidir. Etkin dinlemede yapılan tekrarlama; konuşmacının kelimeleri aynen tekrarlama değildir. Tekrarlamanın amacı; mesajın anlamını değiştirmeden, yalnızca kendi sözcükleri ile ifade etmektir. Tekrar, yansıtıcı özelliği ile karşı tarafın duygu ve düşüncelerinin farkına varmasını sağlar. Etkin dinleme süreci içinde bireyin kullandığı sözcükler kadar sözel olmayan davranışları da önemlidir. Karşı tarafta konuşan birey ile

göz temasının kurulması, uygun yüz ifadesinin olması, bedeninin hafifçe eğilmesi gibi sözel olmayan tepkiler konuşmacıya dinlendiği mesajı verir (Çağdaş, 2012; Navaro, 2001; Temiz, 2014).

2.5.3. Empati

Bireyin karşı taraftaki kişinin yerine kendini koyması, olaylara onun bakış açısı ile bakması ve karşı tarafın duygu, düşüncelerini doğru anlamlandırarak iletmesi sürecidir (Dökmen, 2015).

Empati ile ilgili yapılan çalışmalarda 1950'lere kadar empatinin bilişsel boyutu vurgulanmış, 1960'lı yıllardan itibaren duygusal boyutu da vurgulanmıştır (Aktaran Kaya, 2011, s. 35). Ancak günümüzde empatinin hem bilişsel hem de duygusal bileşenlerden oluştuğu belirtilmektedir (Barone, vd., 2005; Lizarraga, Ugarte, Cardelle-Elawar, Iriarte & Baquedano, 2003). Bilişsel bileşeni, karşıdaki kişinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamak olurken; duygusal bileşeni karşıdakinin hissettiklerini hissetmek ve anlamlandırmaktır. Duygusal bileşen için ön şart bilişsel bileşeni oluşturmaktır.

Dökmen (2015)'e göre empatinin gerçekleşmesi için üç temel ögenin gerçekleşmesi gerekmektedir (Dökmen, 2015, s. 38).

1. Empati kuran birey, kendisini karşı tarafın yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır.
2. Empati kuran birey, karşı taraftaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlamalıdır.
3. Empati kuran birey, zihninde oluşan empatik anlayışı karşıdaki kişiye iletmelidir.

Bireyin karşıdaki kişinin duygularını anlaması ancak duygusal durumunu paylaşmaması söz konusu ise "soğuk empati" olarak adlandırılmaktadır. Sıcak empatide ise kişinin karşıdaki kişiyi anlaması, hissetmesi ve bunu karşı tarafa iletmesi söz konusudur (Paal & Bereczkei, 2007).

Ebeveynler, çocuklarının duygularını ve düşüncelerini doğru anlamaya çalışarak ve bunu çocuklarına hissettirerek empati kurabilirler. Empati yaparken sözel davranışlar ve sözel olmayan davranışlar bir arada ve etkin kullanılmalıdır (Beaty, 2006; Dökmen, 2015; Kail, 2004; Köksal & Alisinanoğlu, 2000).

Empati yapan kişiler birbirini tanır ve anlarlar. Kişilerin birbirini tanıması ve anlaması iletişimde devamlılığı sağlar. Empati ile kişiler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması desteklenir. Empatinin, empati yapılan kişi kadar, empati yapan kişinin de yararına olduğu unutulmamalı ve iletişimde sıklıkla faydalanılmalıdır. Çünkü bu durum kişiyi rahatlatmakta ve kendini iyi hissetmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda empati kuran kişi de çevresi tarafından sevimli ve toplum tarafından kabul edilebilirliği artmaktadır. Bu tarz kişilerin hangi konum ve pozisyonda olurlarsa olsunlar yaşamlarında daha başarılı ve mutlu oldukları çalışmalarda belirtilmektedir (DeHeart, Sroufe & Cooper, 2004; Duru, 2002; Hacı, 2011; Işık, 2011; Novak & Pelaez, 2004).

2.5.4. Konuşma

Bireyin kendini doğru ifade edebilmesi, sağlıklı iletişim için önkoşuldur. Kişiler arası iletişimde, birey konu ile ilgili duygu, istek ve düşüncelerini somut sözcüklerle anlatabilmeli, genel ifadelerden kaçınmalı, açık ve net konuşmalıdır (De Maio, 2000).

Bireyin düşüncelerinin farkına vararak konuşma becerisine sahip olması ve konuşma becerisini kullanabilmesi zaman içerisinde olur. İlk yıllardan itibaren çocuk, etkili iletişim becerileri ile konuşan bir aile içerisinde büyüdüğünde, konuşma becerilerini kazanması daha olumlu olacaktır (Aral vd., 2011; DeFleur, Kearney, Plax & DeFleur, 2005; Galvin, Bylund & Brommel, 2004; McChesney, 2007).

Yüksel (2008)'e göre etkili konuşmayı oluşturan bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar: ses, telaffuz, konuşma hareketleri (duygu, düşünce, istek), sözcük kaynağı, üsluptur. Ses ve konuşma arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Sesin bu ilişkisi yaş ve cinsiyet ile güçlü bir bağ kurar. Konuşma sesine bakarak kişinin sinirli ya da sakin olup olmadığını anlamak mümkündür. Bunun yanında kişinin sesini duyarak yaşı hakkında tahminde bulunulabilir. Doğru konuşmak ve sözcükleri düzgün telaffuz etmek konuşmanın akıcılığını sağlar. Bireyin konuşurken sesine yansıttığı duygu, coşku, tutumu ve sözcüklere hakimiyeti konuşmayı olumlu ya da olumsuz etkiler.

Bireyin kendini doğru ifade edebilmesi, empati yapabilmesi, etkin dinleme ile karşdakini dinlemesi ve konuşma becerilerini kullanması etkili iletişim kurulmasını olumlu etkiler. İletişim esnasında kullanılan kelimelere ve vurgulamalara dikkat edilmesi gereklidir. Açık ve net bir şekilde konuşmak, soyut sözcükler yerine somut sözcükleri kullanmak iletişimi

kolaylaştırır. Bununla birlikte konuşma ve sesle ilgili olan konuşmanın hızı, sesin tonu, perdesi ve yüksekliği etkili ve anlaşılır bir konuşma yapılabilmesine yardımcı olan önemli faktörlerdendir.

2.6. Aile İçi İletişim

Toplumun en küçük temel birimi olan aile, iletişimin ve etkileşimin en sık karşılaşıldığı birimdir (Demiray, 2014; Güngör, 2001). Aile olgusu, ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Bu nedenle literatürde aile ile ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. En genel tanımla ifade edilecek olursa aile; “kan bağı ile bağlı bireylerin oluşturdukları bir grup” diye tanımlanır. Aile, anne baba ve çocuktan oluşur (Çetinkaya, 2004; Nazlı, 2014).

Aile, temel toplumsal bir kurum olarak görülmektedir. Bu durum iki ana nedenle açıklanmaktadır: Birinci neden; gelecek nesilleri oluşturuyor olmasıdır. Aile ile insan türünün üretmesi ve devam etmesi sağlanır. İkinci neden; ailenin başka kurumlarında kaynağı olmasıdır. Aile içerisinde fizyolojik ve biyolojik temel ihtiyaçların karşılanması yanında, eğitim, sosyal, kültürel değerler ve temel davranış özellikleri de kazanılmaktadır. Ailedeki eğitim çocuğun ilerleyen yılları için temel teşkil etmektedir (Çağdaş & Seçer, 2007; Temiz, 2014; Uztuğ, 2009).

Bireyin hayatında adeta bir dönüm noktası olarak nitelendirilen anne ve babalık, birçok sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Anne ve babalar, çocuğun bakımından, beslenmesinden, temizliğinden, giyinmesinden sorumlu olmanın yanı sıra çocuğun davranışlarının şekillenmesinde ve olumlu davranışlar geliştirmesinden de önemli rol oynamaktadırlar (Özyürek, 2004).

Bebeğin aile ile iletişimi, anne karnındayken başlamaktadır. Bebeğin dünyaya gözünü açtığı andan itibaren ilk bilgilerini öğrendiği, yaşam deneyimi kazandığı ve kişilik özelliklerinin temelinin atıldığı kurum ailedir. Ebeveynlerin çocukları ile olan iletişimi; çocuğun aile içindeki konumunu belirler. Anne ve babanın çocuğuna karşı davranışı, anne ve babanın tutumu çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesinde büyük öneme sahiptir. Aile içerisinde yetişen ve büyüyen çocuk, zaman içerisinde ebeveynlerini gözlemleyerek davranışları öğrenir ve sergiler (Berk, 2006; Erkan, 2010; Kaya, 2011; Nazlı, 2014; Segrin & Flora, 2005).

Anne baba ve çocuk üçgeninde kurulan sağlıklı iletişim; çocuğun başkalarıyla nitelikli ilişkiler kurmasını ve sağlıklı kişilik gelişim göstermesini sağlamaktadır. Sağlıklı iletişim ortamında büyüyen çocukların arkadaşlarına karşı daha az endişeli tavır sergiledikleri ve arkadaşlık ilişkilerinde daha başarılı oldukları görülmüştür. Anne ve babanın, çocuklarının sosyal çevreye uyumunu sağlayabilmeleri, daha girişken, daha etkin ve kendini denetleyebilen, yaratıcı, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen kişi olmalarını sağlamaları, çocukları ile etkili iletişim kurmaları ile mümkündür (Segrin & Flora, 2005; Temiz, 2014; Turner & West, 2006).

Anne ve babaların sağlıklı iletişim kurabilmeleri için; iletişim engellerinden kaçınmaları, etkili iletişim becerilerinden faydalanmaları ve bazı unsurlara dikkat etmeleri gerekmektedir. Çocukla iletişimde dikkat edilmesi gerekenler aşağıda detaylarıyla açıklanmıştır.

2.6.1. Çocuk ile İletişimde Kabul

Çocuk ile iletişimde temel ilke; karşı tarafı olduğu gibi, ‘kendi özellikleri ile kabul etmek’ olmalıdır. Çevresindeki insanlar tarafından olduğu gibi kabul edildiğini hisseden çocuk, kendisini tanıma şansını yakalar. Problemlerini çözmeyi öğrenebilir, doğrularının ve yanlışlarının farkına varabilir. Hedefleri için çabalayabilir ve daha üretici, yaratıcı olabilir ve kendini geliştirmek için çalışabilir (Güngör, 2001; Navaro, 2011; Wood, 2003).

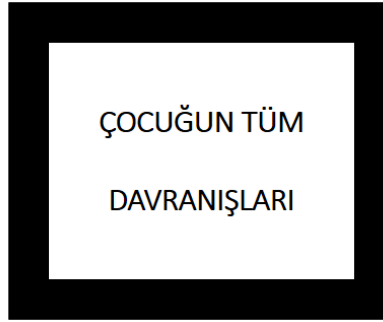
Olumsuz duyguların ifade edilmesi (korku, kaygı, üzüntü, kıskançlık gibi) ebeveynler tarafından hoş karşılanmayabilir. Ebeveynler çocukların bu duygularını kabul etmekten ve adlandırmaktan kaygı duyarlar. Bu nedenle bazı anne ve babalar çocuklarının olumsuz duygularını ifade etmelerini telkin ederler. Bazıları ise reddeder ya da inkar ederler. Oysa çocuğun verdiği olumsuz tepkiler kalıcı değil geçicidir. Örneğin; çocuğun bir konuda kaygılı olması ve mutsuz olması her zaman kaygılı olacağı ve üzüntülü olacağı anlamına gelmez. Süreç içerisinde aynı çocuk, umutlu ve yaşam dolu mutlu bir çocuk haline gelebilir (Aktaran Navaro, 2011, s. 35).

Aile içi iletişimde anne ve babalar, çocuklarının farklı bir birey olduğunu unutarak kendilerine ait duygu, düşünce ve davranışları çocuklarında görmek isterler. Ebeveynleri tarafından duyguları kabul edilmeyen çocuk, anlaşılmadığını düşünür. Değer

verilmediğini, beceriksiz olduğunu düşünerek güvensiz bir kişilik geliştirir. Anne ve babasına karşı kızgınlık, öfke, nefret gibi olumsuz duygular besler (Çağdaş & Seçer, 2007).

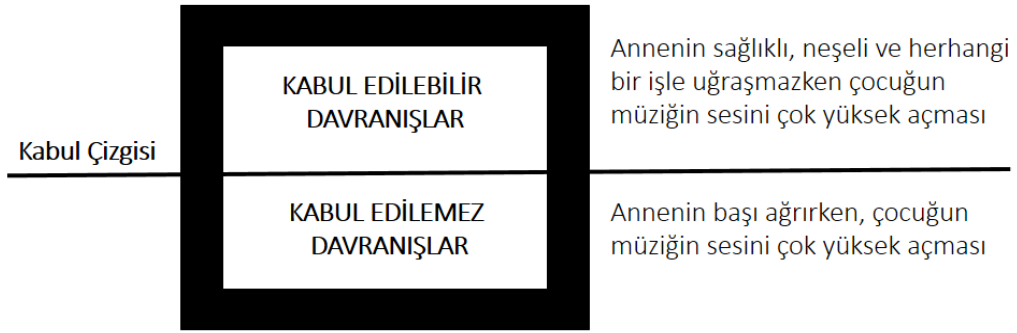
Ebeveynler, çocuklarını kabul ettiklerini farklı iletişim yollarından faydalanarak hissettirebilirler ya da gösterebilirler. Örneğin sözel olmayan yollardan olan; olumlu yüz ifadeleri, göz teması kurma, hafifçe dokunma, başını sallama gibi tepkilerle çocuğun kabul edildiği hissettirilebilir. Ya da sözel olarak olumlu mesajlardan faydalanıp, hangi davranışları kabul ettikleri konuşulabilir (Zolten-Kristin & Long, 2006).

Çağdaş & Seçer (2007)'e göre ebeveyn çocuk iletişimde çocuğun yaşamına dair her şey bir davranış penceresi ile gösterilir. Aşağıda yer alan Şekil 5'deki davranış penceresinde çocuğun davranışları, konuşmaları, istedikleri, istemedikleri kısacası hayatına dair her şey yer almaktadır (Aktaran Çağdaş & Seçer, 2007, s. 174).

Şekil 5. Davranış penceresi. Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2007). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Kök.

Çocuğu kabul ederken istikrarlı olmak, kabul edilen davranışı her anda kabul etmek önemlidir. Ebeveynler çocukların davranışlarını bazı günler kabul ederken, bazı günler benzer davranışı kabul etmeyebilirler. Bu durum, bir davranış penceresi ile gösterilmiştir. Kabul edilebilir davranışlar pencerenin yukarı bölümünde; kabul edilemez davranışlar ise pencerenin aşağı bölümündedir. Pencereyi ortadan ikiye bölen çizgi kabul çizgisidir (Şekil 6). Ancak kabul çizgisi her zaman tam ortada değildir (Çağdaş & Seçer, 2007; Gordon, 2001; Temiz, 2014).

Şekil 6. Davranış penceresi. Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2007). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Kök.

Anne ve babaların çocuğun davranışını kabul edip etmemesi o anki ruhsal ve bedensel haline bağlı olabilir. Örneğin babanın başı ağrıdığı anda çocuğunun müziği sesli açmasına izin vermez. Ancak başka bir gün, başı ağrımiyorsa çocuğun müziği sesli açmasını duymazdan gelir. Bu nedenle davranış penceresini ayıran kabul çizgisi değişkendir. Kabul çizgisinin değişiklinin nedenleri üçe ayrılır (Çağdaş, 2012; Navaro, 2001; Temiz, 2014).

Ebeveynlerden Kaynaklanan Nedenler

Ebeveynlerin, çocuğunun sergilediği davranışlara karşı kabul edici olup olmaması değişkenlik gösterebilir. Bazı ebeveynler çocuklarının davranışlarının çoğunu kabul ederken; bazı ebeveynler çocuklarının sergilediği hemen hemen her davranışa müdahale edebilirler. Çocuğunu kabul eden bir ebeveyn muhtemelen çevresindeki insanları da kabul ediyordur ve hoşgörülüdür. Kendisi ve çevresiyle barışıktır, çevrenin duygu ve düşüncelerinden etkilenmez. Ebeveynin böyle bir kişilikte olması; çocuğunda kendisini daha rahat ifade etmesini sağlar. Çocuğunu kabul etmeyen bir ebeveyn, çevresindeki insanlara karşı da sabırsızdır. Sıklıkla müdahale eder, hoşgörülü değildir. Genellikle çevresiyle ilişkilerinde sorunlar yaşar (Gordon, 2009; Temiz, 2014).

Ebeveynlerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarının iyi olması, zaman açısından bir sıkıntı yaşamaması çocuğun davranışlarını kabul etmesinde etkili olmaktadır. Böyle zamanlarda anne ve babalar, daha önce kızdığı bir davranış göz ardı edebilmektedir (Gordon, 2009; Temiz, 2014). Bu durumda; Şekil 7’de görüldüğü üzere davranış çizgisinde yer alan kabul çizgisi aşağıdadır (Aktaran Çağdaş & Seçer, 2007, s.174).

Şekil 7. Davranış penceresi. Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2007). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Kök.

Ebeveynlerin sağlık problemi olması, ruhsal olarak zor bir dönem geçiriyor olması, çevresiyle ilişkilerinde aksiliklerin olması durumunda, çocuğunun davranışını kabul etmez. Hatta daha önce kabul ettiği bir davranışa müdahale edebilir. Böyle bir durumda aşağıda yer alan Şekil 8’de görüldüğü gibi kabul çizgisi yukarıdadır (Aktaran Çağdaş & Seçer, 2007, s.174).

Şekil 8. Davranış penceresi. Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2007). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Kök.

Çevreden Kaynaklanan Nedenler

Günümüzün değişen değerlerine ve yöntemlerine ayak uydurabilmenin ve çocukla sağlıklı bir ilişki kurabilmenin en etkin yolu, ebeveynlik ve çocuk gelişimi konusunda bilgi sahibi olunmasıdır (Çağdaş, 2012). Geleneksel yöntemlerle ya da yanlış kaynaklardan alınan

bilgilerle ebeveynlik becerileri kazanılamaz. Ebeveynlerden bazıları çevreye verdikleri öneme göre çocuklarını kabul ederler ya da etmezler. Örneğin; evine gelen bir misafır olduğunda başkalarının yanında çocuğuna kızmayan bir anne; çocuğunun aynı davranışına kızabilir. Annenin tepkisindeki bu farklılığın nedeni; çevrenin farklı olmasıdır (Çağdaş, 2012; Navaro, 2001; Temiz 2014).

Çocuktan Kaynaklanan Nedenler

Ebeveynlerin çocuklarını kabul etmelerinde çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, fiziksel özellikleri gibi etmenler etkili olabilmektedir. Örneğin; sofraya kurulurken kız çocuğunun annesine yardım etmesini bekleyen bir baba; aynı davranışı erkek çocuğundan beklemeyebilir. Ebeveynlerin, doğum öncesi isteklerine uygun cinsiyetle dünyaya gelmeyen, fiziksel çekiciliği olmayan ya da engelli olan çocukların davranışlarına karşı kabulleri de daha az olabilir (Gordon, 2009; Wood, 2003).

Ebeveynler genellikle ilk çocuklarının üzerine fazla titrerler. Ancak ikinci çocukta daha rahatlardır ve daha az beklenti içerisindedirler. Bu durum çocukların kabul edilebilirliklerini de etkiler. Birinci çocuğun davranışları daha az kabul edilirken, ikinci çocuğun davranışları daha fazla kabul edilir.

Ebeveynler, çocuklarının duygularını ve algılarını desteklemeli, kendi duygu ve algılarını empoze etmeye çalışmamalıdır. Kendi duygularının ihmal edildiğini hisseden çocuk, içine kapanır, ebeveynine karşı kızgınlık ve nefret duyar. Kendini küçük görür, kendisine ve ebeveynine karşı güvensizlik oluşur. Bu durum çocuğun kişilik gelişimini olumsuz etkilediği gibi ebeveyn ile iletişimini de olumsuz etkiler (Arabacı, 2011; Sears & Sears, 2004; Zolten-Kristin & Long, 2006).

Ebeveyn çocuk iletişiminde, çocuğu kabul etmemenin nedeni her ne olursa olsun ebeveyn ile çocuk arasındaki iletişim ve ilişki olumsuz etkilenmektedir. Ebeveynler, davranış ve duygularda olduğu gibi kendi algılarına göre de çocuğu yönlendirmemelidir.

2.6.2. Çocuk ile İletişimde Dinlemek

Gable (2003)'e göre anne ve babaların çocukları ile kurdukları iletişimde dikkat etmeleri gereken en önemli beceri dinleme becerileridir. Etkin dinleme yapabilen anne ve babanın çocuğun zihnine odaklanması gerekmektedir. Dinleme; konuşan çocuğun duygu ve

düşüncelerini anlayabilme ve uygun ifadelerle tekrarlayarak çocuğun anlaşıldığını hissettirmektir. Çocuğun söylediklerinden yola çıkarak önemli sözcüklerin tekrarlanması, çocukla iletişimin devamlılığını sağlar.

Annenin ya da babanın çocuğunu dinlemesi; çocuğun her isteğini kabul etmesi anlamına gelmez. Çocuğu dinlemenin amacı; çocuğu anlamak ve rahatlatmaktır. Çocuğu dinlerken sözel ve sözel olmayan yollar birlikte kullanıldığında dinleme daha etkin gerçekleşir. Ebeveynin çocuğunu dinlerken göz teması kurması, “hıh hıh, evet” gibi sözel mesajlarla ileti göndermesi iletişimin sağlıklı kurulmasında etkilidir (Çağdaş, 2003; Doan, 2010; Dökmen, 2015; Navaro, 2011; Temiz, 2014).

Etkin dinlemenin her zaman kullanılması gerekmez. Etkin dinlemenin çocukla iletişimde beklenen faydayı sağlayabilmesi için aşağıdaki koşulların dikkate alınması gerekir (Gordon, 2009; Navaro, 2011; Whirter & Voltan-Acar, 2005).

- Çocuk duygularını anlatmak istediğinde etkin dinleme kullanılmalıdır. Çocuğun anlattığı olumlu ya da olumsuz duygular, çocuğa saygı duyarak dinlenmelidir. Çocuk konuşmak için zorlanmamalıdır.
- Ebeveyn, çocuğu etkin dinlerken çocuğa yönlendirici sorular sormamalıdır. Uygun zamanda açık uçlu sorular sorulmalıdır. Gelişigüzel sorular sorulmamalıdır.
- Çocuk bilgiye yönelik bir soru sorduğunda çocuğa sorduğu sorunun cevabını vermek uygundur. Böyle bir durumda etkin dinleme yaparak çocuğun sorusuna cevap vermemek yanlıştır.
- Etkin dinleme gerçekleştiren ebeveyn, süreç içerisinde zamanla daha iyi bir dinleyici olur.
- Ebeveyn çocuk iletişimde çocuğu etkin dinleyebilmek için, ebeveyn uygun zamanı ve yeri ayarlayabilmelidir. Kısa bir zaman diliminde ve çocuk acele ediyorsa başka bir zaman tercih etmelidir.

Çocuğun duygularını bastırarak unutmamasını sağlamak mümkün değildir. Bazı anne ve babalar çocuklarının duygularını ifade etmelerine izin vermezler çünkü ifade edilen duygunun çocuğa yerleşmesinden korkarlar. Oysa, etkin dinleme yapmak hem çocuğa hem de anne ve babaya faydalıdır. Etkin dinleme yapmanın faydaları aşağıdaki gibidir (Çağdaş & Seçer, 2007; Gordon, 2009; Navaro, 2011; Özbay, 2005; Stephenson & Dowrick, 2005; Temiz, 2014):

- Ebeveynleri tarafından dinlenildiğini ve doğru anlaşıldığını gören çocuk kendisini daha iyi hisseder. Bu durum ebeveyn ile çocuk arasında yakınlık oluşmasını sağlar, ebeveyn çocuk ilişkisini kuvvetlendirir. Anne baba ve çocuk arasında oluşan bağı güçlendirir.
- Çocuğu etkin dinlemek, çocuğun duygularını tanımasını ve anlamlandırmasını sağlar. Ebeveynlerin etkin dinleme yaparak duyguları çocuğa yansıtması, çocuğun duygularının farkına varmasını kolaylaştırır.
- Ebeveyn, etkin dinleme yaparak çocuğun duygularını ifade etmesini ve rahatlmasını sağlar. Olumsuz duygunun dışı vurularak davranışlara yansımaları engeller. Savunucu iletişimin ortaya çıkmasını engeller.
- Etkin dinleme ile çocuğun canını sıkıan gerçek probleme ulaşma kolaylaşır. Çocuklar zaman zaman problemin farkına varamazlar ya da problemi dile getirmekten çekinirler. Etkin dinlemeyle problemin ne olduğu ortaya çıkarılır ya da problemi dile getirmek kolaylaştırılır.
- Etkin dinleme, çocuğun problemini çözmesine imkan verir. Çocuğun yanlış düşüncelerini kendisinin çözmesine ve anlamasına yardımcı olur. Çocuğun kendi sorunlarını görmesi, kendi davranış ve duyguları üzerine daha fazla kontrol kazanması açısından yararlıdır.
- Etkin dinleme yapılarak iletişimin devamlılığı sağlanır. Anne ve babası tarafından aktif dinlenen çocuk, anne babası başta olmak üzere çevresindeki diğer bireylere karşı iletişimde daha istekli olur.
- Ebeveyn, etkin dinleme yaparak çocuğunun duygu, düşünce ve sorunlarını öğrenir. Çocuğu hakkında bilgi sahibi olmak, ebeveynin kaygılarını azaltır ve rahatlatır.
- Etkin dinleme ile ebeveyn, çocuğunu daha iyi tanıma şansı yakalar. Çocuğuna karşı sergilediği tutum ve davranışların şekillenmesinde etkili olur.

Aile üyeleri arasında etkin dinleme yapılarak; çocukların hem aile içi iletişimi hem de çevre ile iletişimi desteklenir. Ebeveynlerini rol model alan çocukların, küçük yaştan itibaren etkin dinlenilmesinin, anne baba, çocuğa ve çevresindekilere faydalı olduğu unutulmamalıdır.

2.6.3. Çocuk ile İletişimde Empati

Ebeveynlerin çocuk ile empati kurabilmeleri için, çocuğun yerine kendini koyarak düşünmeleri, duygu ve düşüncelerini doğru algılayarak onun hissettiklerini hissetmesi ve bunu çocuğa iletmesi gerekmektedir (Dökmen, 2015). Ebeveynlerin çocuğun yerine kendilerini koyabilmeleri için, çocuğun rolüne girmesi ve olaylara çocuğun gözünden bakması gerekmektedir. Örneğin, oyuncacı kırıldığı için ağlayan bir çocuğa annesinin “ Bir oyuncak için bu kadar ağlanır mı?” ya da “Üzülme, sana yenisini alırsın” demesi, olaya çocuğunun gözüyle bakamadığı anlamına gelir. Ya da koşarken ayağı takılıp yere düşen bir erkek çocuğuna, babasının “Erkek adam ağlamaz.” demesi çocuğunu anlamadığının başka bir örneğidir.

Empati kuran ebeveyn çocuğun duygu ve düşüncelerini doğru anlamalı ve doğru anlaşıldığını belirten tepkiler vermelidir. Ebeveyn çocuğun anlaşılabilirliğini hissettirmek için sözel ve sözel olmayan iletişim unsurlarını etkin kullanmalı ve çocuğa hissettirmelidir (Dökmen, 2015; Navaro, 2011).

Empati kurmanın faydaları aşağıda yer almaktadır (Çağdaş & Seçer, 2007; Gordon, 2009; Navaro, 2011; Nazlı, 2014; Whirter & Voltan-Acar, 2005).

- Empati kurmak, anne baba ve çocuk üçgeninde ilişkilerin kuvvetlenmesini sağlar. Ebeveyn çocuk iletişiminde empati, anne-çocuk, baba-çocuk ve anne-baba arasındaki ilişkinin devamlılığını sağlar.
- Çocukta ve ebeveynlerde duygusal bağı destekler. Çocuğun küçük yaşlardan itibaren iletişim becerilerini öğrenmesini ve kullanmasını sağlar.
- Empati kuran ebeveynin kendini açmasını ve sosyal çevreye uyumunu kolaylaştırır. Empati, ebeveynin ve çocuğun çevreye karşı daha duyarlı bir birey haline gelmesine yardımcı olur.
- Empati becerilerine sahip ebeveynin çevresindeki kişiler tarafından sevilme ve değer verilme olasılığı yüksektir.

2.6.4. Çocuk ile İletişimde Konuşulan Dil

Ebeveynlerin çocukları ile konuşurken kullandıkları dil, ebeveyn çocuk iletişiminin sağlıklı kurulabilmesinde etkilidir.

Sen Dili

Aile üyeleri arasında kullanılan kelimelerin ifade edilişleri, iletişimin yönünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Çocuğun olumsuz davranışları gerçekleştirmesiyle meydana gelen anlaşmazlıklar, anne baba ve çocuk arasındaki ilişkinin olumsuz etkilenmesine neden olur. Özellikle, çocukla çıkan anlaşmazlıklar esnasında anne ve babanın çocuğuna kullandığı sözcükler, problemin çözülebilmesinde büyük önem taşımaktadır (Gordon, 2009; Navaro, 2011).

Sen dili, çocuğun ailesi başta olmak üzere çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini olumsuz etkiler. Karşıdaki kişiye yanlış yaptığını söyler. Direkt kişiye odaklanıldığından suçlama içerir. Savunucu iletişimin önünü açar. Çocuğun kişiliğine yönelik suçlayıcı ifadeler, çocuğun üzülmesine neden olur ve bu durum çocukta ciddi problemler oluşturabilir. Ebeveynlerin iletişim engellerini kullanarak konuşmaları, çocuğun kendisini değersiz hissetmesine, içine kapanmasına ve ebeveynlerine karşı olumsuz duygular beslemesine yol açar. Bu durum ebeveyn çocuk ilişkisini olumsuz etkiler. Sen dilinde mesajlar; davranışa yönelik değildir. Mesajlar kişiye yönelik olduğundan, asıl problemden uzaklaşılır. Çocuk, ebeveynin söylediklerine odaklanır. Problemin ne olduğunu anlayamadığından, ne yapması gerektiğini de bilemez. Çocuk annesinin ya da babasının neye kızdığını anlayamaz ve kaygı hisseder (Çağdaş & Seçer, 2007; Gordon, 2009; Güneş, 2016; Navaro, 2011; Nazlı, 2014; Yüksel, 2008; Temiz, 2014; Whirter & Voltan-Acar, 2005).

Okul öncesi dönem yıllarında çocuklar ebeveynlerini rol model alırlar. Annenin ve babanın iletişimde sen dilini kullanması, çocukların da sen dilini kullanmasına neden olur. Bu nedenle anne ve babalar, çocukla iletişim kurarken sen dilini kullanmamalıdır. (Güneş, 2016; Navaro, 2001; Yüksel, 2008).

Ben Dili

Ben dili mesajları; karşı tarafı suçlamadan ve eleştirmeden davranışı tanımlayan ve davranışın yaşattığı somut etkiyi açıklayan, iletişimin devam etmesini sağlayan ifade tarzıdır. Ben dili kullanan ebeveyn, kabul edilmeyen bir davranış olduğunda çocuğu azarlamadan, eleştirmeden, tehdit etmeden yani iletişim engellerini kullanmadan davranışa odaklanarak davranışın olumsuz etkisini açıklar (Cüceloğlu, 2015; Navaro, 2001; Knapp & Vangelisti, 2005).

Gordon (2009)'a göre ben dili mesajının üç ögeyi içermesi beklenir:

1. Öncelikle kabul edilmeyen davranış tanımlanmalıdır. Örneğin; müziğin sesi çok açık gibi.
2. Kabul edilmeyen davranışın kişiye olan etkisi açıklanmalıdır. Örneğin; “Başım ağrıyor. Müziğin sesi, başımın daha da fazla ağırmasına neden oluyor.” gibi.
3. Kabul edilmeyen davranışın yaşattığı kişiye yaşattığı duygu belirtilmelidir. Örneğin; “Üzülüyorum” gibi.

Ebeveynlerin ben dilini kullanmasının, hem çocuk için hem de ebeveyn için birçok faydası bulunmaktadır. Ben dilinin ebeveyn ve çocuğa olan yararları aşağıda yer almaktadır (Arabacı, 2011; Çağdaş, 2012; Gable, 2003; Knapp & Vangelisti, 2005; Temiz, 2014).

- Ben dilini kullanırken istenmeyen davranışın tanımını ve etkisini açıklayan ebeveyn, davranışın kendisini neden rahatsız ettiğinin farkına varır. Ben dili kullanan ebeveyn, çocuğu suçlamadan konuştuğundan, çocuğun olumsuz tepki vermesini engellemiş olur. Bu durum ebeveyn ve çocuğun iletişiminin devamını sağlar ve olumlu ilişki kurulmasını destekler.
- Ben dilini kullanan ebeveyn; çevresi tarafından sevilen, değer verilen ve tercih edilen bireydir. Aile üyeleri arasında ben dilinin kullanılması, ev ortamının huzurlu olmasını ve aile içi ilişkilerin kuvvetli olmasını olumlu etkiler. Ebeveyn çocuk ilişkisini olumlu etkilemesinin yanı sıra eşler arası ve kardeşler arası ilişkinin de desteklenmesini sağlar.
- Çocukla kurulan iletişimde ben dilini kullanmak; çocuğun gelişimini desteklemektir. Çocuğun kişiliğini zedelemekten ve herhangi bir olumsuz etki yaratmadan konuşulduğundan çocuk konuşmak ister.
- Ebeveynlerin ben dilini kullanarak davranışın somut etkisini açıklaması ve duyguyu adlandırması; çocuğun başkalarının duygularının farkına varmasını sağlar. Çocuğun duygularını tanıma ve ifade etme becerilerini destekler.
- Çocuklar, yaşamlarının ilk yıllarından itibaren en çok birlikte zaman geçirdikleri ve etkileşimde bulundukları ebeveynlerinin çoğu davranışını taklit ederler. Aile üyeleri arasında ben dili kullanılarak konuşulması, çocuğun ben dili kullanarak ifade etmesini ve sosyal ilişkilerinin olumlu yönde etkilenmesini sağlar.
- Ben dili mesajlarında iletişim engelleri bulunmamaktadır. Ben dili mesajları karşısında çocuk savunucu bir tutum içine girmez. Davranışa odaklanarak kurulan

cümleler, mesajın doğru iletilmesini ve anlamlandırılmasını sağlar. Anne ve babasını örnek alan çocuk, ben dilini kullanarak iletişim kurmaya devam eder.

Aile içi iletişimde sen dili yerine ben dilini kullanmak, ebeveynler ve çocuklar arasında sağlıklı iletişim kurulmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ebeveyn ve çocukların ben dilini kullanmaları çevresindeki diğer kişilerle de etkili iletişim kurmalarını olumlu etkilemektedir.

2.7. Anne Baba Çocuk İlişkisi

Anne ve baba, çocuğun hayatında doğum öncesi dönemden başlayıp hayatının sonuna kadar etkisini sürdüren kişilerdir. Çocuk, topluma uyumunu kolaylaştıran ilk temel davranış örneklerini ailede kazanır. Anne ve babalar, çocuklarının bilgi aktarıcısı olup, kültürel değer ve kuralların devamını sağlayan kişilerdir.

Anne, baba ve ailedeki diğer kişilerin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirler (Nazik, 2000; Oktay, 2004). Anne baba ve çocuk arasındaki sağlıklı iletişim, çocuğun öncelikle kendine daha sonra da yaşadığı dünyaya faydalı bir birey olmasını sağlamaktadır (Tezel-Şahin & Özyürek, 2016).

Çocuk bir yandan sosyal bir varlık olduğunun bilincine varır, bir yandan da davranışlarını taklit edeceği bir modele gereksinme duyar. Küçük yaş çocukları, anne babalarını örnek alırlar, onlarla özdeşleşirler, tutum ve davranışlarını taklit ederek kendilerinde yerleştirmeye çalışırlar (Aksoy, 2005; Yılmaz-Bolat, 2011).

Anne baba ve çocuk arasında sağlıklı ilişki kurulabilmesi için öncelikle anne ve babanın kendi aralarındaki ilişkinin sağlıklı kurulmasına bağlıdır. Anne ve babanın kendi aralarında kurdukları iletişim çocuğu, çocuğun babayla olan iletişimi anneyi, çocuğun anneye olan iletişimi babayı etkilemektedir. Anne ve baba arasındaki sıcak ve sağlıklı ilişkiler, çocuklarıyla olan ilişkilerine yansımakta ve çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranış geliştirmelerinde etkin rol oynamaktadır. Anne baba arasındaki uyumlu ilişkiler, çocuklarına karşı tutarlı, kabul edici, sevecen bir tutum geliştirmelerini sağlamaktadır. Ailede sevgi, şefkat ve ilginin hakim olduğu, güven verici, destekleyici, demokratik bir havanın gelişmesinde önemli rol oynar. Anne babanın çocuklarına karşı demokratik tutum ve yaklaşımları ise aralarında başarılı ve etkili bir iletişimin kurulmasını sağlamaktadır

(Çağdaş, 2012). Deniz-Can ve Ginsburg-Block (2016)'a göre, anne baba ve çocuğun özellikleri anne-baba-çocuk ilişkisini ve aile katılımını etkilemektedir.

Başarılı anne-baba-çocuk ilişkisi kurmak için gerekli koşullar aşağıda yer almaktadır (Yavuzer, 2003):

- Anne-babalar, öncelikle çocuklarını tanımalı ve gelişim özelliklerini bilmelidirler. Çocuklarını ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirmelidirler.
- Anne-babalar, çocuklarının kendi modelleri olmadığını, her çocuğun kendine özgü niteliklerle donanmış, ayrı birey olduğunu düşünerek kardeşleriyle ve diğer çocuklarla kıyaslama yoluna girmemelidirler.
- Anne-babalar, çocuklarındaki güven duygusunu pekiştirmek için gelişimleri doğrultusunda sorumluluk vererek yapıcı ve etkin kılacak bir ortam hazırlamalıdır.
- Anne-babalar, çocuk için en önemli besinin sevgi ve sevecenlik olduğunu bilerek, çocuklarına yeterince ilgi, şefkat ve sevgi göstermelidirler.
- Anne-babalar, çocuklarına uygun olan davranışları ve neyin doğru, neyin yanlış olduğunu öğretebilmeleri için gerek kendi aralarında, gerekse çocuklarına yönelttikleri davranışlarda dengeli, tutarlı ve kararlı olmalıdırlar.
- Anne-babalar, çocuğun anlayamayacağı uyarılar yerine, çocuğun duyularıyla algılayacağı eylemlerde bulunmalıdır.
- Anne-babalar, çocuklarının kendi kendilerini yönetmeleri yolunda başlattıkları girişimlerini desteklemeli, bunun için gerekli ortamı hazırlamalı ve aşırı koruyucu yaklaşımdan kaçınılmalıdır.
- Anne-babalar, çocukların disiplin konusunda görüş birliğinde olmaya ve çocuğun yanında tartışmamaya özen göstermelidir.
- Anne-babalar, oyunun çocuğun gelişim ve eğitimi için önemli olduğunun bilincinde olmalıdırlar. Çocuklarına oyun için gerekli ortam ve zaman ayırmalıdır.
- Anne-babalar kendilerine, eşlerine ve çocuklarına güvenmelidirler.
- Anne-babalar, çocuğuna sanki her zaman anne-babası yanıdaymış gibi kendini güvenli ve hiç yanında değillermiş gibi de özgür hissettiği bir ortam hazırlamalıdırlar.
- Anne-babalar önce kendi içlerinde barışık, huzurlu birer birey ve sağlıklı birer model olmalıdırlar.

- Anne-babalar, çocuğun kişiliğine saygı duyan, benlik saygısı üstün kişiler olmalıdırlar.

Anne babanın çocuğun hayatına aktif katılması, okula uyumunu, akademik başarısını, bilişsel ve sosyal duygusal gelişimini olumlu etkilemektedir (Britto, Brooks-Gunn & Griffin, 2006; Dearing, McCartney, Weiss, Kreider & Simpkins, 2004).

Çocuğun kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde, annenin ve babanın ayrı ayrı çocuğu ile kurduğu ilişki oldukça önemlidir. Anne çocuk ilişkisi ve baba çocuk ilişkisi aşağıda açıklanmaktadır.

2.7.1. Anne Çocuk İlişkisi

Anne, bebeğin ilk bilgilerini ve algılarını öğrendiği, deneyimlerini paylaştığı ilk öğreticilerinin arasında ve en başında gelir. Dünyaya geldiği andan itibaren zamanının çoğunu annesiyle geçiren bebek, yaşamı annesi ile öğrenir. Dolayısıyla anne, çocuk için yolunu aydınlatan bir ışık kaynağıdır (Çiftçi, 2007).

Anne çocuk ilişkisi, çocuk ile annesi arasında paylaşılan, sözel ve sözel olmayan iletişim yollarından faydalanılan karşılıklı ilişki olarak tanımlanmaktadır. Annenin olumlu mesajlar göndermesi, çocukla bol bol konuşması sözel iletişime girerken, annenin çocuğu ile bedensel temas kurması, göz kontağı kurması, yüz ifadesi gibi hareketleri sözel olmayan iletişime girmektedir. Anne çocuk ilişkisi, annenin gebeliği ile başlar. Annenin bebeğini isteyip istememesi, gebeliğin planlı olup olmaması, annenin stresli ya da rahat olması gibi etkenler çocuk üzerinde etkili olmaktadır. Annenin duyguları vücudundaki hormonlar ile bebeğini etkiler. Doğum öncesi dönemde annenin sinirli olması, yoğun ve zor şartlarda çalışıyor olması, mutsuz olması gibi olumsuz duygular bebeği olumsuz etkileyebilirken annenin mutlu olması, rahat ve huzurlu bir gebelik geçirmesi bebeğini olumlu etkileyebilir. Bebeğin bedensel ve duygusal gelişiminin sağlıklı olması, annenin hamileliğe karşı geliştirdiği duygusal tutumla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan, anne çocuk ilişkisi henüz anne karnındayken başlar (Berk, 2013; Gezer, 1996; Telles, 2002).

Doğumun gerçekleşmesiyle, hem annenin hem de bebeğin yeni duruma uyum sağlayabilmesi anne ile bebek arasındaki ilişkinin niteliği için önemlidir. Uzmanlar, bebeğin doğumdan hemen sonraki ilk 1-1,5 saatlik dönemin yani bebeğin uyanık olduğu dönemin, anne bebek ilişkisi için en duyarlı süre olduğunu belirtmektedirler. Bu sürenin

nitelikli geçmesinde annenin ve bebeğin sağlık durumu, annenin normal ya da sezeryan doğum yapması ve çevresel şartlar etkilidir (Can, 1999).

Doğumdan birkaç gün sonra bebek ve anne birbirlerine uyum sağlamaya başlarlar. Bebekle annenin birlikteliğinin en yoğun yaşandığı zaman beslenme zamanlarıdır. Annenin bebeğini emzirme sırasında; bebeği ile göz teması kurması, bedenini desteklemesi, hafif tebessüm içerisinde olması ve güzel sözler söylemesi bebeğin heyecanlanmasını ve haz almasını sağlar. Bunu fark eden anne, emzirmek için daha istekli ve heyecanlı olur. Bu istek ve heyecan, anne ile bebeğin ilişkisine olumlu yansır. Annenin biberon ile beslenmesi durumunda, bebeğini emzirme pozisyonunda beslemesi, sözel ve sözel olmayan iletişimlerden faydalanması önemlidir. Beslenme, bebeğin annesi ile ilişkisini etkilemenin yanı sıra gelişim alanlarını da olumlu destekler. Annenin beslenme sırasında bebeğin yüzünü görecektir şekilde güzel sözler söylemesi, kısa cümleler ile net ifadeler kullanması bebeğin dil gelişimini olumlu yönde etkiler. Dil gelişiminin; diğer gelişim alanlarını desteklemesi ve ebeveyn çocuk ilişkisinin temelini oluşturması açısından çocuğun gelişiminde büyük öneme sahiptir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişimin temelini oluşturur ve sonraki dönemlerde akademik başarıyı belirlemektedir. Annelerin çocuklarına gösterdikleri konuşma, sorumluluk ve bilişsel uyarıcıları içeren kaliteli çocuk bakımı çocuğun erken dil gelişimini etkilediği bilinmektedir (Stein vd., 2007, s. 604).

Bebeği kucağa almanın, beden ısısının ve kokusunun, bebeğe masaj yapmanın anne bebek arasındaki etkileşimi olumlu yönde etkilediği, bebeği fiziksel ve duygusal olarak desteklediği belirtilmektedir (Şener & Karacan, 1999). Annenin bebeğin bakımıyla ilgilenmesi ve ihtiyaçlarını gidermesi, anne bebek ilişkisine olumlu yeni bir boyut kazandırır. Bebeğin altının değiştirilmesi, banyosunun yaptırılması, ağız bakımı gibi fizyolojik ihtiyaçları ile sevgi, ilgi, şefkat gibi duygusal ihtiyaçlarının vaktinde gerçekleştirilmesi çocukta temel güven duygusunun gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, bebeklik dönemindeki beslenme, uyku ve temizlik ihtiyaçlarının bir düzen içinde karşılanması gerekmektedir (Berk, 2013; Çağdaş & Seçer, 2007).

Anne çocuk arasındaki ilişkinin sağlıklı olmasında, doğumdan sonra güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi düşünülebilir. Bağlanma terimi ilk olarak 1958 yılında J. Bowlby tarafından kullanılmıştır (Soysal, Bodur, İşeri & Şenol, 2005). Bowlby bağlanmayı, bebeğin ve annesinin ya da bakımını üstlenen kişinin birbirleriyle duygusal bağ kurmalarına yol açan iki yönlü bir süreç olarak tanımlamaktadır (Trawick-Swith, 2013, s. 170).

Bağlanma kuramına göre, bebeğin kuracağı en önemli bağ bebeğe bakım veren kişiyle kurulan bağlıdır. Bu bağ kimi zaman anne ile çocuk, kimi zaman baba ile çocuk arasında kimi zaman ise çocuğun bakımını üstelenen kişi ile çocuk arasında gerçekleşmektedir (Bradford, 2012). Bebek ile anne babası arasındaki bağlanmayı bozmanın, kopma ve güven duygusu üzerinde uzun süreli etkileri olabileceği gibi, çocukla oluşturulan bağlanma türlerinin yetişkinlikteki ilişkilerin başarısıyla bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Çağdaş, 2012).

Annenin çocuğuna gösterdiği bakım özellikleri, sevgi, çocuğa ve diğerlerine karşı gösterdiği davranışlar çocuğun ruhsal durumunu şekillendirir. Anne bebek arasında oluşan duygusal ilişkiler gelişiminin temelini oluşturur. Bu ilişki içinde davranışların olumlu olması çocuğun ruhsal açıdan sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bebek ebeveyn bağının kalitesi, çocuğun temel güven duygusunun gelişiminde ve başkaları ile güvenli ilişkiler kurabilmesinde önemli bir etkidir (Berk, 2013, s. 265).

Bebek ile annesi arasındaki ilişkiden doğan güven duygusu, çocuğun gelecekte kuracağı bireyler arası ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Bebek için anne, dünyanın tamamıdır. Anne gülümsedikçe bebek de gülümser ve karşılıklı sıcak bir ilişki başlar. Karşılıklı olumlu ilişki, güvenin temelini oluşturur. Bebekte bu duyguyu doyurmayan anneler, kendine güveni olmayan kişilerin yetişmesine ortam hazırlar (Yavuzer, 2003).

Doğumdan sonraki ilk üç yıl içerisinde anne ile çocuk arasında yakın ilişkinin gerçekleşmemesi ve çocuğun anneden mahrum olarak büyümesi, çocuğun ilerleyen yıllarında bir takım problemlerle karşılaşmasına neden olabilmektedir. Annenin yokluğundan kaynaklanan “duygusal yoksunluk” gerek zihinsel, gerekse duygusal ve sosyal gelişim gerilemesine ve gecikmesine sebep olabilmektedir. Örneğin, “kısmi mahrumiyet” beraberinde endişe, aşırı sevgi gereksinimi, güçlü bir intikam duygusu ve bunlardan doğan suçluluk davranışı bunalımını getirebilir. İç dünyasındaki zorlukları, bu tür tepkilerle yanıtlayan çocuğun sinir sisteminde bozukluklar, davranış ve karakter yapısında dengesizlikler görülebilir (Akgün, 2008; Cartron & Winnykamen, 1999; Seven, 2008).

Anne ile bebek arasındaki sağlıklı ve sevgi dolu iletişim bebeğin tüm gelişim alanlarını desteklenmesi açısından oldukça önemlidir Doğumdan sonra başlayan bu etkileşim bireyin sonraki dönemlerinde de devam eder. Anne çocuk arasındaki bu yakın ilişkinin

gerçekleşmemesi, gelecekte görülebilen birtakım davranış bozukluklarının sebebi olarak gösterilmektedir (Akgün, 2008; Çağdaş, 2003, Günalp, 2007).

Eşleri tarafından desteklenen anneler, bebeklerin beslenme ve bakımı konusunda daha etkin ve başarılı olmaktadır. Eşler arasındaki ilişki sağlıklı değilse, anne bu boşluğu doldurabilmek için bütün ilgi ve sevgisini çocuğuna aktarabilmekte, bu da çocuğun bağımsız bir kişilik geliştirmesini engelleyici bir faktör olabilmektedir (Ersanlı & Kalkan, 2008). Bebeklik döneminde hem anne hem de babasından çok ilgi gören çocuklar, daha olumlu bir benlik kavramına sahip olmaktadır (Deater-Deckard, 2005; Yaşar, 2009).

Okul öncesi dönem yılları, çocuğun sosyal duygusal gelişimi için kritik yıllardır. Anne ve babalar bu yıllarda çocukları ile birlikte bolca vakit geçirirler. Çocuklar bu dönemde arkadaşlarıyla oyun oynasalar da, birlikte en çok vakit geçirdikleri genellikle anneleridir. Küçük yaş çocuklarında anne, çocuk için sosyalleşme modelidir (Kılıç, 2016). Çocuk kendi kültürünü, değerlerini aile içerisinde öğrenir. Çocuğun bu öğrenmelerde model aldığı kişilerin başında anne gelmektedir (Smith & Hart, 2004).

Çocukların bilişsel gelişimlerinde yaşadıkları zorluklar yaşamlarının ilk yıllarındaki deneyimleri ile ilişkilendirilmektedir. Anne çocuk ilişkisi konusunda yapılan çalışmalar, çocuklarıyla ilişkileri olumlu olan ve ev ortamını uyarıcılarla zenginleştiren annelerin, çocuklarının gelişim alanlarını olumlu etkilediğini göstermektedir (Pancsofar, Vernon-Feagansa, Odoma & Roe, 2008).

Anne ile çocuk arasında sağlıklı ilişkinin kurulabilmesinde annenin yaşı etkilidir. Annelerin ebeveynlik yapabilmelerinde yaşla gelişen olgun bir birey haline gelmeleri önemlidir. Saygı (2011) genç annelerin, ileri yaşta anne olanlara göre çocukları ile daha fazla çatışma yaşadığını belirtmiştir.

Annenin çocuk gelişimi konusunda bilgili olması, kendini geliştirmiş bir ebeveyn olması, annenin çocuğu ile kurduğu ilişkiyi etkilemektedir. Annenin eğitim düzeyinin yüksek olması, annenin çocuk yetiştirme tutumunda daha bilinçli olmasına katkı sağlamakta ve bu durum anne çocuk ilişkisini olumlu etkilemektedir (Mızrakçı, 1994; Öztürk, 2009). Yapılan çalışmalarda da annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, çocuğu ile kurduğu ilişkinin olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Çakıcı, 2006; Öztürk, 2009; Saygı, 2011; Yüksek-Usta, 2014).

Çocuğun kız veya erkek olması ve çocuğun doğum sırası anne çocuk ilişkisini etkileyenler arasındadır. Özellikle alt sosyoekonomik düzeydeki ailelerin cinsiyet ayrımı yaptığı görülmektedir. Toplum içerisinde erkek çocukların daha hareketli, saldırgan kız çocuklarının ise daha bağımlı, uyumlu, duygusal olmaya eğilimli olduğu üzerine algı vardır. Dolayısıyla erkek çocuğun yaptığı bir olumsuz davranışa tepki göstermezken, kız çocuğuna tepki gösterilebilmektedir (Önder, 2005). Ayrıca her iki ebeveynin de kendi cinsi ile daha fazla zaman geçirme eğiliminde olduğu da belirtilmiştir (Berk, 2013). Ailelerin genellikle ilk çocuktan beklentilerinin yüksek olduğu ve çocuklarını daha olgun yetiştirdikleri belirtilmektedir (Öztürk, 2009). Bakırcıoğlu (2015)'e göre ise küçük çocuklar genellikle aile içerisinde diğer çocuklara oranla şımartılır ve bu çocuğa daha hoşgörülü davranılır.

Annenin çocuğunu isteyerek planlı dünyaya getirmesi, çocuğu ile kurduğu ilişkisini olumlu etkilemektedir. Özellikle oturmamış evliliklerde planlanmadan çocuk sahibi olmak, anne ile çocuk ilişkisini zedelemektedir (Yavuzer, 2003).

Annenin psikolojik sağlığının yerinde olması ve eşi ile sevgi dolu bir beraberliğinin olması, çocuğu ile kurduğu ilişkiyi etkilemektedir. Yörükoğlu (2014)'e göre annenin özenle ve sevgiyle çocuğuna bakabilmesi, kendisinin mutlu ve sağlıklı olmasına bağlıdır. Eşi ile iyi ilişki kuran, aile içerisinde sevgi ortamı yaratan annenin çocuğu ile kurduğu ilişki olumlu etkilenmektedir. Mutsuz bir evlilikte anne ile babanın sık sık gerginlik yaşaması ebeveynlerin ve çocuğun kendisini gergin hissetmesine neden olmakta ve anne ile çocuk arasındaki ilişki de zedelenmektedir (Yaşar, 2009).

Annenin çocuğu ile kurduğu ilişkide kişilik özelliklerinin, genel ruh halinin, yaşının, eğitim durumunun ve ebeveynlik becerilerinin etkili olduğu belirtilmektedir (Ardelt & Eccles, 2001; Deater-Deckard, 2005).

2.7.2. Baba Çocuk İlişkisi

Bebekler, doğum öncesi dönemi anne karnında geçirdiklerinden ve doğumdan sonra bakımları ile genellikle anne ilgilendiğinden; baba bebek ilişkisi ve bu ilişkinin önemi göz ardı edilmiştir. Ancak günümüzde baba çocuk ilişkisine yönelik yapılan çalışmaların artmasıyla bu görüş giderek değişmektedir.

Eskiden geleneksel aile yapısı ile yaşayan çiftler çoğunlukta iken, günümüzde anne baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile yapısı çiftler çoğunluktadır. Ayrıca, annelerin eğitim düzeylerinin yükselmesi ile çalışma hayatına katılmaları, aile içerisinde görev ve sorumlulukların değişmesine neden olmuştur. Bu gelişim ve değişmelere paralel olarak baba, ailenin gelirini sağlamanın yanı sıra, çocukların bakım ve eğitiminde önemli rol oynamaya başlamıştır (Çağdaş, 2012; Gander & Gandiner, 2010; Temiz, 2014).

Babanın çocuk üzerindeki etkisi gebelik döneminde başlar. Gebelik döneminde babanın eşiyle birlikte doktor kontrollerine giderek bebeğin gelişimini takip etmesi, annenin ihtiyaçları ile ilgilenmesi ve annenin hassas bir dönemden geçtiğini bilerek anneye karşı anlayışlı davranması örnekleri verilebilir (Mangır & Aktaş, 1992).

Anne doğum yaparken, babanın doğum sürecine katılması, baba çocuk ilişkisinin sağlam temellere dayanmasını olumlu etkiler. Yapılan araştırmalarda, eşi ile birlikte doğum sürecine katılan ve doğumdan hemen sonra bebeğini kucaklayan, göz teması kuran babaların, bu davranışları gerçekleştiremeyen babalara oranla daha güçlü baba çocuk ilişkisinin oluşumuna katkı sağladığı görülmüştür. Babanın çocuğu ile etkili zaman geçirmesi, bakım ve ihtiyaçlarını karşılaması; sağlıklı bir baba çocuk ilişkisinin temelini oluşturur. Baba ile çocuk arasındaki ilişkinin, zaman içerisinde zenginleştiği göz önünde bulundurularak, ilk yıllardan itibaren baba çocuğu ile ilgilenmeli, oynamalı, birlikte kaliteli zaman geçirmelidir (Cummings vd., 2010, s. 157).

Babanın çocuğu ile oynaması ve birlikte etkin zaman geçirmesi, çocuğu olumlu yönde etkilediği gibi eşler arasındaki ilişkiyi de olumlu etkiler. Anne ile baba arasındaki ilişki sıcak ve sağlıklı ise, babanın çocuğu ile ilgilenmesi annenin çocuğu ile olan ilişkisini dolaylı yoldan etkiler ve güven duymasını kolaylaştırır. Anne ile babanın ilişkilerini kuvvetlendirir (Çağdaş, 2012; Gordon, 2001).

Etkileşimin yoğun olduğu baba çocuk ilişkisi, hem babanın benlik kavramını ve özgüvenini hem de çocuğun gelişimini olumlu etkiler. Baba, çocuğun akademik başarısını, analitik düşünce yapısını, sözel becerisini ve zekasını olumlu etkiler. Babanın yanında çocuk, kendisini daha güvende ve korunaklı hisseder. Baba çocuk ilişkisinin sağlıklı olması, çocukların özgüvenlerini, güvenli bağlanmalarını ve olumlu davranış kazanmalarını olumlu yönde etkiler (Cummings vd., 2010).

Çocuklarıyla ilişkileri kuvvetli olan babalar; çocuklarını her yönden desteklerler. Çocuk ile baba arasındaki sağlıklı ilişkinin çocuğun bilişsel, psikososyal, duygusal, ahlak, cinsel ve kişilik gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir (Gürşimşek, Kefi & Girgin, 2007; Mwoma, 2009).

Çocuğun bilişsel gelişiminde çevresel uyarıcıların etkisi büyüktür. Babalar annelere oranla çocuklarını daha serbest bıraktıklarından dolayı çocuklarının çevreyle daha fazla zaman geçirmesini ve çevreyi keşfetmesini sağlarlar. Böylece, çocuklarının bilişsel gelişimine katkı sağlarlar (Özdal & Aral, 2005). Baba yoksunluğu ve çocuğun zihinsel gelişimi konusundaki çeşitli araştırmalar, çocuğun baba yoksunluğunun ortaya çıktığı zamanda ki yaşının ve baba yoksunluğunun süresinin önemli ölçütler olduğunu ortaya koymuştur (Aktaş, 1993). Erürker (2007) tarafından yapılan araştırmada parçalanmış aileye sahip 5-6 yaş çocuklarının bilişsel işlevlerinin parçalanmamış ailedeki çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Babalar, çocuklarının dil gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Çocukların dil gelişimi, uyarıcıların fazla olması ile ilişkilidir. Babaların çocukları ile etkileşime girmeleri, çocuklarına zengin uyarıcılar sunmaları ve duyarlı bir baba çocuk ilişkisi oluşturmaları çocukların dil gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir (Pancsofar vd., 2008).

Babalar, çocuklarının psikososyal gelişimine de katkı sağlarlar. Babaların çocuklarıyla etkili zaman geçirmesi çocuklarının benlik saygısını, akademik başarısını ve akran ilişkilerini etkilemektedir. Çocuk ile kuralların oluşturulması, sınırların belirlenmesi, yaşam deneyimlerinin paylaşılması çocuğun sosyal çevreye uyumunu kolaylaştırır. Babalarıyla etkileşimde bulunan çocukların ilerleyen dönemlerde depresyona girme olasılığı daha azdır. Babaların çocuklarına rehberlik etmesi, çocukların sapkın kişilik oluşturmalarını da engellemektedir (Thomas, Krampe & Newton, 2008).

Yaşamın ilk yıllarında çocuk, anne ve babasını kendisine model alır. Bu dönemde kız çocuk anneye, erkek çocuk babaya düşkündür. Bu nedenle genellikle kız çocukları annesini, erkek çocukları babasını taklit ederek cinsiyet rolünü kazanırlar. Babasız bir aile ortamında yetişen erkek çocuğunun cinsel rol gelişimi olumsuz yönden etkilenmektedir. Babalar ile yapılan bir çalışmada, babaların erkek çocukları ile daha samimi ve sıcak olduğu belirtilmektedir. Bu durumun nedeni, babaların çocukları ile etkili zaman geçirmeleri, annelerin ise daha çok sır paylaşımları ve konuşmaları ile açıklanmıştır (Starrels, 1994).

Yapılan alışmalar, özellikle okul öncesi dönemde çocukların eēitimine ailenin aktif olarak katılmasının ocuēun çok yönlü gelişimini destekleyen bilgi ve becerileri edinmesine, evdeki ērenme ortamının olumlu yönde deēişmesine, okul başarısının artmasına, aile içi ilişkilerin gelişmesine katkısı olduğunu göstermektedir (Arnold, Zeljo & Greta, 2008; Jackson, 2010; Lindsey & Mize, 2000; Wilson & Durbin, 2012). Bu baēlamda anne ve babaların ocuk ile saēlıklı ilişkiler kurarak yaşamında aktif olmaları ocuēun gelişiminde oldukça önemlidir.

Çocuklarıyla saēlıklı ilişki kurmak isteyen ebeveynlerin, öncelikle etkin iletişim becerilerini geliştirmiş olmaları ve çocukla iyi bir iletişim kurmaları gerekmektedir. Anne-baba, çocukla iletişim kurarken, ocuēun sözel ve sözel olmayan iletilerine dikkat etmeli ve ocuēu aktif dinlemelidir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, 5-6 yaş grubunda çocuğu olan annelere ve babalara uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisi ve iletişimi üzerine etkisini incelemektir.

Araştırma desenleri, bir araştırma deseni içerisindeki işlemlere özel bir yön tayin eden bir takım yaklaşımları barındırmaktadır. Her araştırmanın kendisine özgü yöntem ve teknikleri araştırmanın amacına ve problemine göre farklılık göstermektedir. Araştırma yöntemlerinin kullanımında geliştirilmiş etkili yöntemlerden biri de karma desenli yöntemlerdir. Karma yöntemler, bir çalışmada nitel ve nicel araştırmaların ve bunların verilerinin birleştirilmesini ya da bütünleştirilmesini içermektedir. Creswell (2003) karma yöntem araştırmasının tercih edilme nedenlerini üç ana başlık altında toplamıştır:

1. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile karşılaştırıldığında karma yöntem, araştırma probleminin ya da araştırma sorusunun daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, nitel ve nicel verilerin daha güçlü hale getirilmesini ve sağlamlaştırılmasını olanaklı hale getirir.
2. Karma yöntem, tek bir araştırma yönteminin araştırma probleminin ve araştırma sorularının cevabını yeterince açıklayamadığı durumlarda kullanılmaktadır. Nitel

ya da nicel verilerle elde ettiği verileri genişletmek ya da açıklamak için daha fazla veriye ihtiyaç duyduğunda karma yöntem tercih edilebilir.

3. Karma yöntem, araştırmacıların çalışmalarına ilişkin alternatif bir bakış açısı oluşturmasını sağlar.

Bu doğrultuda araştırmada karma desen yöntemi kullanılmıştır. Karma desenli yöntem, deneysel nitelik özelliği taşıdığından araştırmada, nicel verileri toplamak amacıyla ön-test/son-test/izleme testi kontrol gruplu deneysel desen ile nitel verilerin toplanması amacıyla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu desende araştırmacı nicel ve nitel verileri eş zamanlı toplamıştır.

Desende bağımlı değişken, okul öncesi eğitime devam eden çocuklar ile ebeveynleri arasındaki anne baba çocuk ilişkisi ve iletişimidir. Bağımsız değişken ise Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'dır. Çalışmada deney grubundaki ebeveynlere, araştırmacı tarafından hazırlanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulanırken kontrol grubundaki ebeveynlere herhangi bir eğitim programı uygulanmamıştır.

Araştırma deseninin sembolik görünümü aşağıda yer almaktadır:

Ön test			Son test		İzleme testi
GD	R	O1	X _{DEP}	O3	O5
GK	R	O2	X	O4	

GD: Deney grubunu,

GK: Kontrol grubunu,

R: Deneklerin gruplara yansız atandığını,

O1 ve O3: Deney grubunun ön test ve son test ölçümlerini,

O2 ve O4: Kontrol grubunun ön test ve son test ölçümlerini,

O5: Deney grubunun izleme testi ölçümlerini,

X_{DEP}: Deney grubuna uygulanan eğitim programını (Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı),

X: Kontrol grubuna hiçbir işlem yapılmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2001).

Nitel araştırma; görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya

konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır. Sosyal olguları, bağlı bulundukları çevre içerisinde değerlendirmeye ve anlamaya çalışan bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “görüşme” tekniğinden faydalanılmıştır. Görüşme, en az iki kişi arasında gerçekleştirilen belirli bir konu ile ilgili kişi (ler) hakkına bilgi toplamak amacıyla yürütülen iletişim sürecidir (Cansız-Aktaş, 2014).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Isparta ili Keçiborlu ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir bağımsız anaokuluna devam eden 5-6 yaş arası çocuğa sahip 15 anne ve 15 baba deney grubu, 15 anne ve 15 baba kontrol grubu olmak üzere toplam 60 ebeveyn oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem ile belirlenen çalışma grubunun;

- Çocuğu okul öncesi eğitime devam eden,
- 5-6 yaşında çocuğa sahip olan,
- Çocuğu normal gelişim gösteren,
- Daha önce ebeveyn çocuk ilişkisi ve iletişimi ile ilgili herhangi bir eğitim programına katılmayan,
- Çalışmaya katılmaya istekli ve gönüllü olan,
- Birlikte yaşayan anne ve babalar olmasına dikkat edilmiştir.

Gerekli izinler alındıktan sonra Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın uygulanacağı okulun müdürü ve öğretmenleri ile toplanılmıştır. Yapılacak araştırma hakkında bilgi verilmiş ve veliler ile görüşmek için toplantı günü belirlenmiştir. 17 Mart 2017 tarihinde 5-6 yaş grubu çocukların ebeveynleri ile gerçekleştirilen veli toplantısında araştırmacı tarafından Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı tanıtılmış ve katılmaya gönüllü olan anne ve babaların katılım formunu doldurmaları istenmiştir. Katılım formuna; ebeveynin adını soyadını, telefonunu yazması, programa hangi günlerde ve saatlerde katılabileceğini işaretlemesi ve Eğitim Programı’na katılmak istediğine dair imzasını atması istenmiştir. Toplantıya katılamayan ebeveynler için okul giriş ve çıkışlarında kısa görüşmeler düzenlenerek araştırma hakkında bilgi verilmiş ve programa katılmaya gönüllü olması halinde katılım formunu doldurmaları istenmiştir. Böylece çalışmaya katılmaya gönüllü olan ebeveynler ve katılmak istedikleri gün ve saatler belirlenmiştir.

Araştırmacı, ebeveynlerin katılım formuna yazdıkları gün ve saatleri dikkate alarak oturumların gününü ve saatlerini belirlemiştir. Programın uygulama yeri, eğitim ortamının ve güzergâhının elverişli olması nedeniyle Keçiborlu Halk Eğitim Merkezi toplantı salonu olarak belirlenmiştir. Araştırmacı, ebeveynleri telefonla arayarak ilk oturumun tarihini ve yerini söylemiş, ebeveynleri programa davet etmiştir.

Deney grubunu 15 anne ve 15 baba olmak üzere 30 ebeveyn, kontrol grubunu 15 anne ve 15 baba olmak üzere 30 ebeveyn toplam 60 ebeveyn araştırmaya dâhil edilmiştir. Deney grubundaki ebeveynlere Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulanırken, kontrol grubundaki ebeveynler doğal süreçlerine bırakılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubuna ait demografik özellikler ile ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1

Deney ve Kontrol Grubu Anne ve Babaların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
	Anne		Baba		Anne		Baba	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Yaş								
20-25	0	0,00	0	0,00	2	13,33	0	0,00
26-30	2	13,33	1	6,66	4	26,67	3	20,00
31-35	9	60,00	3	20,00	4	26,67	5	33,33
36-40	3	20,00	9	60,00	4	26,67	5	33,33
41 ve üzeri	1	6,67	2	13,33	1	6,67	2	13,33
Öğrenim Durumu								
İlkokul	2	13,33	1	6,67	3	20,00	0	0,00
Ortaokul	3	20,00	3	20,00	6	40,00	4	26,67
Lise	6	40,00	8	53,33	5	33,33	8	53,33
Üniversite	4	26,67	3	20,00	1	6,67	2	13,33
Çalışma Durumu								
Çalışıyor	4	26,67	14	93,33	6	40,00	14	93,33
Çalışmıyor	11	73,33	1	6,67	9	60,00	1	6,67
Meslek								
Serbest meslek	0	0,00	3	20,00	0	0,00	5	33,33
Memur	2	13,33	6	40,00	3	20,00	4	26,66
İşçi	2	13,33	5	33,33	3	20,00	5	33,33
Emekli	0	0,00	1	6,66	0	0,00	1	6,66

Tablo 1’de görüldüğü gibi, deney grubu annelerin %13,33’ünün 26-30 yaşında, %60,00’inin 31-35 yaşında, %20,00’sinin 36-40 yaşında ve %6,67’sinin 41 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Deney grubu babaların ise %6,66’sının 26-30 yaşında, %20,00’sinin 31-35 yaşında, %60,00’inin 36-40 yaşında ve %13,33’ünün 41 yaş ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

Deney grubu annelerin %13,33’ünün ilkokul , %20,00’sinin ortaokul, %40,00’inin lise mezunu ve %26,67’sinin de üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Deney grubu babaların ise %6,67’sinin ilkokul , %20’sinin ortaokul , %53,33’ünün lise ve %20,00’sinin de üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir.

Deney grubu annelerin %26,67’sinin çalıştığı, %73,33’ünün çalışmadığı, babaların ise %93,33’ünün çalıştığı, %6,67’sinin çalışmadığı görülmektedir.

Deney grubu annelerin %73,33’ünün ev hanımı, %13,33’ünün memur ve %13,33’ünün işçi olduğu görülmektedir. Babaların ise %20,00’sinin serbest meslek sahibi, %40,00’inin memur, %33,33’ünün işçi ve %6,66’sının emekli olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca, Tablo 1’de görüldüğü gibi kontrol grubu annelerin %13,33’ünün 20-25 yaşında, %26,67’sinin 26-30 yaşında, %26,67’sinin 31-35 yaşında, %26,67’sinin 36-40 yaşında ve %6,67’sinin 41 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubu babaların ise %20,00’sinin 26-30 yaşında, %33,33’ünün 31-35 yaşında, %33,33’ünün 36-40 yaşında ve %13,33’ünün 41 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu annelerin %20,00’sinin ilkokul , %40,00’inin ortaokul , %33,33’ünün lise ve %6,67’sinin de üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubu babaların ise %26,67’sinin ortaokul, %53,33’ünün lise ve %13,33’ünün de üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir.

Kontrol grubu annelerin %40,00’inin çalıştığı, %60,00’inin çalışmadığı, babaların ise %93,33’ünün çalıştığı, %6,67’sinin çalışmadığı belirlenmiştir.

Kontrol grubu annelerin %60,00’inin ev hanımı, %20,00’sinin memur ve %20,00’sinin işçi olduğu, babaların ise %33,3’ünün serbest meslek, %26,66’sının memur, %33,33’ünün işçi ve %6,66’sının emekli olduğu saptanmıştır.

Tablo 2

Deney ve Kontrol Grubu Ebeveynlerin Çocuklarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

	Deney Grubu		Kontrol Grubu	
	n	%	n	%
Cinsiyet				
Kız	9	60,00	7	46,70
Erkek	6	40,00	8	53,30
Yaş				
5 yaş	7	45,00	9	60,00
6 yaş	8	55,00	6	40,00
Kardeş Sayısı				
Tek çocuk	7	46,66	8	53,33
İki kardeş	6	40,00	5	33,33
Üç kardeş ve üzeri	2	13,33	2	13,33
Doğum Sırası				
1. çocuk	11	73,33	10	66,66
2. çocuk	3	20,00	4	26,66
3. çocuk	1	6,66	1	6,66

Tablo 2’de çalışma grubunu oluşturan deney ve kontrol grubu ebeveynlerin çocuklarının demografik özellikleri incelendiğinde, deney grubu ebeveynlerin çocuklarının %60,00’inin kız, %40,00’inin erkek olduğu kontrol grubu ebeveynlerin çocuklarının ise %46,7’sinin kız, %53,33’ünün erkek olduğu görülmektedir.

Deney grubu ebeveynlerin çocuklarının %45,00’inin 5 yaşında ve %55,00’inin 6 yaşında olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubu ebeveynlerin çocuklarının ise %60,00’inin 5 yaşında ve %40,00’inin 6 yaşında olduğu belirlenmiştir.

Deney grubu ebeveynlerin çocukları kardeş sayısı bakımından incelendiğinde, %46,66’sının tek çocuk , %40,00’inin iki kardeş ve %13,33’ünün üç kardeş ve üzeri olduğu saptanmıştır. Kontrol grubu ebeveynlerin çocuklarının ise, %53,33’ünün tek çocuk , %33,33’ünün iki kardeş ve %13,33’ünün üç kardeş ve üzeri olduğu belirlenmiştir.

Deney grubu ebeveynlerin çocuklarının doğum sırası incelendiğinde, %73,33’ünün birinci çocuk , %20,00’sinin ikinci çocuk ve %6,66’sının üçüncü çocuk olduğu görülmektedir. Kontrol grubu ebeveynlerin çocuklarının ise %66,66’sının birinci çocuk , %26,66’sının ikinci çocuk ve %6,66’sının üçüncü çocuk olduğu saptanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisi ve iletişimi üzerine etkisinin incelendiği bu araştırmada, ebeveynlerin ve çocukların demografik bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Genel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ebeveyn çocuk ilişkisini ölçmek amacıyla Pianta (1992) tarafından geliştirilen Özkan ve Tezel-Şahin (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği”, anne baba çocuk iletişimini değerlendirmek amacıyla Arabacı (2011) tarafından geliştirilen “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABÇİDA)” kullanılmıştır. Ebeveynlerin çocukları ile iletişimleri hakkında görüşlerini öğrenmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Ebeveyn Görüşme Formu” ve ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Program Değerlendirme Formu” kullanılmıştır.

3.3.1. Genel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan “Genel Bilgi Formu”, ebeveynlerin ve çocukların demografik özellikleriyle ilgili bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Genel Bilgi Formu, ebeveynlere ve çocuklara ait demografik özelliklerinin sorulduğu sorulardan oluşmaktadır. Anne ve babanın yaşı, öğrenim durumu, çalışma durumu, mesleği ve çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası, kardeş sayısı bilgilerinin sorulduğu sorulardan oluşmaktadır.

3.3.2. Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (ÇEİÖ)

Araştırmada okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla Pianta (1992) tarafından geliştirilen (Child-Parent Relationship Scale), Tezel-Şahin danışmanlığında Özkan (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin uyarlanma sürecinde öncelikle maddelerin çevrilmesi işlemi gerçekleştirilmiş, ardından konu alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. Ön pilot çalışmasında 40 anne babanın görüşleri alınmış ve maddelerin anlaşılabilirliği belirlenmiştir. Ankara’da yaşayan 214 anne ve babanın cevapları doğrultusunda ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçek maddelerinin üç alt

boyutta toplandığı belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliğini tespit etmek amacıyla da ölçeğin birinci alt boyutu olarak adlandırılan olumlu ilişki alt boyutunun Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0,722; çatışma alt boyutu için 0,742 ve bağlanma alt boyutunda da 0,531 olarak hesaplanmıştır (Özkan, 2014, s.58).

Olumlu İlişki Alt Boyutu

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerinde olumlu algı ve davranışlarını içerir. “Çocuğum üzgün olduğunda benim kendisini rahatlatmamı bekler.” “Çocuğumun ne hissettiğini anlamak benim için kolaydır.” maddeleri olumlu ilişki alt boyutunu ölçen maddelerinden bazılarıdır. 12 madde ile ölçülen bu alt boyutun madde numaraları; 1, 3, 5, 8, 10, 13, 16, 17, 25, 26, 29, 30’dur.

Çatışma Alt Boyutu

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin çatışma boyutunu içerir. “Çocuğum kötü bir ruh halinde olduğunda uzun ve zor bir gün geçireceğimizi bilirim.”, “Çocuğum gerçek niyetini saklayarak benden faydalanmak ister ya da beni kullanır.” maddeleri çatışma alt boyutunu ölçen maddelerden bazılarıdır. 11 madde ile ölçülen bu alt boyutun madde numaraları; 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28’dir.

Bağlanma Alt Boyutu

Çocukların ebeveynlerine bağlanma davranışı göstermeleriyle ilgili boyutu içerir. “Çocuğum gerçekten yardıma ihtiyacı olmasa bile benden yardım ister.”, “Çocuğum benim fiziksel yaklaşımından ya da dokunmamdan rahatsız olur.” maddeleri bağlanma alt boyutunu ölçen maddelerden bazılarıdır. 7 madde ile ölçülen bu alt boyutun madde numaraları; 2, 4, 6, 7, 9, 11, 15’tir.

Ölçek kapsamında yer alan her bir madde 5’li likert tipinde hazırlanmış ve 1; kesinlikle uygun değil, 2; uygun değil, 3; kararsızım, 4; uygun olabilir ve 5; ise kesinlikle uygun ifade edecek şekilde sıralanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar olumlu ilişkiyi yansıtmaktadır. Çatışma alt boyutunda yer alan maddeler ters çevrilerek kodlanır ve alınan yüksek puanlar çatışma olmadığını gösterir. Ancak çatışma alt boyutu içerisinde yer alan maddelerin tamamının olumsuz olmasından dolayı ters kodlanmayabilir. Bu durumda çatışma alt boyutundan alınan yüksek puanlar çatışmanın olduğunun göstergesidir (Özkan, 2014).

Akgün ve Yeşilyaprak (2010) tarafından yapılmış “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği”nin uyarlama çalışması kapsamında araştırmaya, 4-6 yaş grubunda çocuğu olan 234 anne katılmıştır. Yapılan analizlere göre; test tekrar test güvenirlik katsayısı Çatışma alt boyutu için .98 bulunurken olumlu ilişki boyutu alt boyutu için .96 ve toplam puan için de .96 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .70, çatışma boyutu alt ölçeği için .85; olumlu boyut alt ölçeği için .74 bulunmuştur. Ölçekten yüksek puan alma olumsuz ilişkiyi, düşük puan alma olumlu ilişkiyi göstermektedir.

Uzun ve Baran (2015) tarafından yapılan Türkçeye uyarlama çalışması, okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş aralığında çocuğu olan 150 baba ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucu ölçekteki maddelerin toplamı için Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .71, olumlu ilişkiler alt boyutu için güvenirlik katsayısı .76, uyumsuzluk alt boyutu için güvenirlik katsayısı .61, çatışma alt boyutu için güvenirlik katsayısı ise .62 olarak bulunmuştur. Ölçeğin babalar için uyarlanan formu 23 madde ve üç faktörden oluşmuştur.

Tutkun ve Tezel-Şahin (2017) tarafından yapılan geçerlik güvenirlik çalışmasında, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 48-72 aylık çocuğu olan 300 baba ile çalışılmıştır. Kapsam geçerliği sağlanan ölçekle yapılan uygulamalar sonucunda elde edilen verilerle, doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin 30 madde ve 3 faktörlü yapısının toplanan verilerle genel olarak uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının olumlu ilişki alt boyutunda .90, çatışma alt boyutunda .87 ve bağlanma alt boyutunda .84 olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçeğin test-tekrar test güvenirliği analizi sonucunda olumlu ilişki alt boyutu korelasyon katsayısı .87, çatışma alt boyutu .93 ve bağlanma alt boyutu korelasyon katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

3.3.3. Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA)

Araştırmada, okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu çocuğa sahip ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini değerlendirmek amacıyla “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı (ABCİDA)” kullanılmıştır.

ABCİDA, 48-72 aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerine yönelik davranışlarını değerlendirmek amacıyla Arabacı (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, “Her zaman”, “Sık sık”, “Ara sıra”, “Nadiren” ve “Hiçbir zaman” seçeneklerinden oluşan,

beşli likert tipi derecelendirmeye dayalıdır. ABÇİDA, beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empatidir.

Konuşma Alt Boyutu

Konuşma alt boyutu, sekiz maddeden oluşmaktadır. “Çocuğumla her konuda konuşurum.”, “Çocuğumun sorduğu sorulara istekle cevap veririm.” maddeleri, konuşma alt boyutunu ölçen maddelerden bazılarıdır. Konuşma alt boyutunda, kişinin kendisi ve çevresiyle dengeli bir ilişki kurmasına ve sürdürmesine yarayan sesli sembolleri kullanma becerisi ile ilgili davranışlar bulunmaktadır. Konuşma etkinliğinde duygu ve düşünceleri açık ve net bir biçimde ortaya koyan ifadeler kullanma, duyguları kontrol altında tutma, konuşma zamanı, mekanı ve süresini ayarlama, konuşmaya açık olma ve istekle katılma ile ses tonu ve beden dili gibi konuşmayı destekleyen unsurları kullanma ile ilgili beceriler değerlendirilmektedir.

Dinleme Alt Boyutu

Dinleme alt boyutu altı maddeden oluşmaktadır. “Çocuğumun sözünü kesmeden dinlerim.”, “Çocuğumu yargılamadan dinlerim.” maddeleri dinleme alt boyutunu ölçen örnek maddelerden bazılarıdır. Dinleme alt boyutunda, kişiler arası iletişimde önemli bir unsur olan dinleme becerisi ile ilgili davranışlar bulunmaktadır. Dinleme etkinliğinde iletişimde bulunulan kişiye odaklanma, iletilen işitsel işaretleri tanıma, hatırlama ve objektif şekilde anlamlandırma ile ilgili beceriler değerlendirilmektedir.

Mesaj Alt Boyutu

Mesaj alt boyutu sekiz maddeden oluşmaktadır. “Çocuğumu diğer çocuklarla kıyaslayan konuşmalar yaparım.”, “Çocuğuma öfkeli olduğimde söylemek istemediğim sözleri söylerim.” maddeleri, mesaj alt boyutunu ölçen örnek maddelerden bazılarıdır. Mesaj alt boyutunda, duygu ve düşüncelerin kodlanarak sözlü bir anlatımla alıcı kişiye ulaşmasını sağlayan sembolleri, anlam boyutuna uygun olarak kullanma becerisi ile ilgili davranışlar bulunmaktadır. Mesaj oluşturma etkinliğinde kişinin iletişimde bulunduğu kişi ya da kendisi ile ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtmaya biçimi ile alıcı konumundaki kişinin davranışlarını algılayarak geri bildirimde bulunma becerileri değerlendirilmektedir.

Sözsüz İletişim Alt Boyutu

Sözsüz iletişim alt boyutu altı maddeden oluşmaktadır. “Çocuğumu dinlerken yere ya da başka yönlerle bakarım.”, “Çocuğumu baş sallama, gülümseme gibi onaylama davranışlarıyla dinlerim.” maddeleri, sözsüz iletişim alt boyutunu ölçen maddelerden bazılarıdır. Sözsüz iletişim alt boyutunda kişiler arasında konuşma etkinliği dışında gerçekleşen iletişim yöntemlerini kullanma becerisi ile ilgili davranışlar bulunmaktadır. İletişim etkinliğinde bakış ve göz teması, dokunma, duruş, mesafe, mekan, jest ve mimikler gibi sözsüz iletişime ait çeşitli unsurları kullanma ile ilgili beceriler değerlendirilmektedir.

Empati Alt Boyutu

Empati alt boyutu dokuz maddeden oluşmaktadır. “Çocuğumla hazır ve istekli olduğunda konuşurum.”, “Çocuğumun duygularını incittiğimde, bu durumu onunla konuşurum.” maddeleri, empati alt boyutunu ölçen maddelerden bazılarıdır. Empati alt boyutunda, iletişimde bulunan tarafların birbirlerini hem duygusal hem de düşünsel açıdan tanımaları ve anlamaları üzerine odaklanan empatik iletişim becerisi ile ilgili davranışlar bulunmaktadır. Empatik iletişimin gerçekleşmesindeki yeterli bilgi aktarımı sağlama, birbirini tanıma ve anlama, önyargılardan uzak durma ve anlaşıldığını karşı tarafa bildirme ile ilgili beceriler değerlendirilmektedir.

Dinleme alt boyutunda 6. madde, mesaj alt boyutunda 1, 3, 4, 6, 7 ve 8. maddeler ve sözsüz iletişim alt boyutunda 1. madde, iletişim etkinliğindeki olumsuz davranışları ifade etmeleri nedeni ile ters olarak kodlanmaktadır. ABÇİDA konuşma alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .67, dinleme alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .70, mesaj alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .60, sözsüz iletişim alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .56 ve empati alt boyutuna ait iç tutarlılık katsayısı (α) .73’tür (Arabacı, 2011, s. 72).

Araştırma kapsamında okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş grubu çocukların anne ve babalarının iletişimlerine yönelik davranışlarını değerlendirmek amacıyla ABÇİDA kullanılmıştır. Annelerin ve babaların ölçek maddelerine vermiş oldukları cevapların güvenilirliğini belirlemek amacıyla her bir alt boyut ve ölçeğin toplam puanları için Cronbach alfa güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 4’de gösterilmiştir.

3.3.4. Ebeveyn Görüşme Formu

Ebeveyn Görüşme Formu, annelerin ve babaların çocukları ile ilişki ve iletişimleri hakkındaki görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve çalışma grubuna katılan deney grubunda bulunan ebeveynlere uygulanmıştır. Literatür taraması yapılarak hazırlanan görüşme formu, iki okul öncesi ve bir psikolog olmak üzere üç uzmana sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda son hali verilen Ebeveyn Görüşme Formu, açık uçlu görüşme sorularından oluşmaktadır. Açık uçlu görüşmede; soruların tam olarak sırası ve tarzı daha önceden belirlenmektedir. Görüşme yapılan tüm bireylere aynı temel sorular aynı sıra ile sorulmakta ve sorular tam anlamıyla açık uçlu bir formatta ifade edilmektedir (Büyüköztürk, Çoklu & Köklü, 2012).

3.3.5. Program Değerlendirme Formu

Program Değerlendirme Formu, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkında ebeveynlerin görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babalara program ile ilgili beklentileri, programa katılma amacı, programın eşine, çocuğuna ve kendisine yapacağı katkılara ilişkin görüşlerinin bulunduğu sorular yer almaktadır. Program sonrasında ebeveynlere uygulanan Program Değerlendirme Formunda ise, programın kendilerine neler kazandırdığı, çocuk ve eşleri ile ilişkilerine neler kazandırdığı, “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarına yönelik görüşleri, programa yönelik genel görüş, önerileri ve eleştirilerinin bulunduğu sorular yer almaktadır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama sürecinde, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın hazırlanması, ön testlerin uygulanması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın uygulanması, son testlerin uygulanması ve izleme testlerinin uygulanması hakkında bilgiler verilmiştir.

3.4.1. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın Hazırlanması

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, annelerin ve babaların çocuklarıyla olan ilişkilerini ve iletişimlerini desteklemeyi temel almaktadır.

Eğitim Programı ile;

- Annelerin ve babaların çocukları ile olan ilişkilerini güçlendirmek,
- Annelerin ve babaların çocukları ile iletişimlerine yönelik davranışlarını geliştirmek,
- Ebeveynlerin çocukları ile geçirdikleri zamanın süresini ve kalitesini arttırmak,
- Aile üyeleri arasında etkili iletişim becerilerinden faydalanarak aile içi ilişkileri kuvvetlendirmek,
- Olumlu iletişim deneyimlerinden faydalanan çocuğun her türlü gelişimini desteklemek amaçlanmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nı hazırlama aşamasında detaylı alan yazın araştırması yapılmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilen iletişim programlarıyla karşılaşmıştır. Bu çalışmalarda kültürler arası evli çiftlerin (Hiew, Halford, Van De Vijver & Liu, 2016), üniversite öğrencilerinin (Üstündağ, 2006), ilköğretim öğrencilerinin (Deniz, 2003), banka çalışanlarının (Korkut, 2005), sınıf öğretmenlerinin (Ürgüplü-Şıraman, 2006), anasınıfına devam eden çocukların ebeveynlerinin (Atan, 2016; Sala-Razı, 2004) ve çocuğu okul öncesi eğitime devam eden annelerin (Çağdaş, 1997; Temiz & Çağdaş, 2015) iletişim becerilerini güçlendirmeye yönelik eğitim programları uygulanmıştır. Programlarda genellikle temel iletişim becerilerine ağırlık verildiği ve büyük yaş grubu öğrencilerle çalışıldığı görülmektedir. Erken çocukluk dönemi boyunca çocuk, en çok anne ve baba ile zaman geçirir. Anne ve babalar, çocuklarının öğrenmeleri üzerinde yeri ve etkisi en önemli olan kişilerdir. Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı çocukların ilk eğitimcileri olan anne ve babalara yönelik hazırlanmıştır.

Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli aile eğitim programları yürütülmektedir. Aile eğitim programlarının amaçları, içeriği, kullanılan malzemeler, yöntem ve teknikleri, eğitimcisi farklılık gösterebilir. Ancak aile eğitiminde farklı yaklaşımlar olsa da amaç aynıdır. Çocuklarını yetiştiren ve günün büyük bir kısmını beraber geçiren yetişkinlerin eğitilmesini ve desteklenmesini amaçlamaktadır (Ömeroğlu, Yazıcı & Dere, 2003). Aile eğitim modelleri evde ya da kurumda, bireysel veya grupta yapılabilmektedir. Aile eğitim modelleri genel olarak ev merkezli eğitim, kurum merkezli eğitim, kurumsal okulöncesi eğitimle bütünleştirilmiş eğitim, uzaktan öğretim yoluyla eğitim, çocuktan çocuğa eğitim

ve mobil hizmetler olarak gruplandırılmıştır (Üstünoğlu, 1991). Kurum merkezli eğitimde anne-baba-eğitimci etkileşimi temel alınmaktadır. Eğitimci, kurumda belirli gün ve saatte düzenli grup toplantıları düzenleyerek anne ve babaları program hakkında bilgilendirir. Toplantı dışındaki günlerde ebeveynlerin evde çocukları ile etkinlikleri uygulayarak onların gelişimini destekler (Tezel-Şahin & Özyürek, 2016). Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, anne ve babalara birlikte uygulanan kurum merkezli bir eğitim programıdır. Ebeveynlerin görüşleri doğrultusunda belirlenen gün ve saatlerde araştırmacı tarafından MEB Halk Eğitim Merkezi toplantı salonunda yürütülen ve evde yapılan çalışmalarla desteklenen bir programdır.

Aile eğitimi programlarında genellikle anne eğitimi üzerine yoğunlaşıldığı, baba eğitiminin ihmal edildiği görülmektedir. Babanın çocuk üzerindeki etkisi düşünüldüğünde ve aile bir bütün olarak değerlendirildiğinde, eğitim programının anne ve babalara yönelik hazırlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, anne ve babaların birlikte katılma durumları düşünülerek yapılandırılmıştır. Çalışan anne ve babaların çalışma saatine uyan bir zaman diliminde eğitimin uygulanması, programın etkinliğine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Alan yazın taraması sonucunda elde edilen bilgiler, ebeveynlerin günlük yaşamlarında kullanabilecekleri beceri ve tutumlar haline getirilmiştir. Ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini geliştirmeye yönelik belirlenen amaçlar doğrultusunda eğitim programının konusu detaylandırılmıştır. Eğitim programında hazırlanan oturum içerikleri, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini kuvvetlendiren, ebeveynlerin günlük yaşamlarında kullanabilecekleri uygulamaya dönük hazırlanmıştır. Belirlenen konulara göre oturumlarda yer alacak konular, amaçlar, çalışma sayfaları, konulara uygun öğretim teknikleri, kullanılacak materyaller, anne ve babaların evde çocuklarıyla yapabileceği çalışmalar (oyun, sanat etkinlikleri, kitap okuma vb.) hazırlanarak programın içeriği oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı on iki hafta boyunca haftada bir kez olmak üzere şu kapsamda şekillendirilmiştir.

Uygulanan Yöntem ve Teknikler

Anne ve babaların birbirleriyle iletişim kurmalarını ve programa aktif katılımlarını sağlamak amacıyla 'rol oynama', ebeveynlerin konu hakkında düşüncelerini öğrenmek, konuya dikkatlerini çekmek ve bilginin kalıcılığını sağlamak amacıyla 'soru-cevap' tekniklerinden faydalanmak planlanmıştır. Ayrıca anne ve babaların küçük gruplar halinde

bir konu hakkında düşüncelerini paylaşmaları amacıyla 'küçük grup tartışması', büyük gruplar halinde bir konu hakkında düşüncelerini paylaşmaları amacıyla 'büyük grup tartışması', bilgiyi düzenlemek ve sınıflandırmayı görselleştirmek amacıyla 'kavram haritaları', bir işin nasıl yapıldığını göstermek amacıyla 'demanstrasyon' tekniğinden faydalanmak planlanmıştır.

Konular

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda yer alan konular, ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Konular; Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın amaçlarına uygun, ebeveynlerin ilgisini çeken, günlük yaşamlarında kullanabilecekleri içerikte planlanmıştır. Programda yer alan konular aşağıda yer almaktadır.

1. Oturum: Tanışma, Programın Tanıtımı, İletişim programı seçilmesinin nedeni
2. Oturum: 3-6 Yaş Arası Çocukların Gelişim Özellikleri, Ebeveyn-Çocuk İletişiminde Çocuğu Tanımanın Önemi
3. Oturum: Ebeveyn-Çocuk İletişimi, İletişim Engelleri
4. Oturum: Ebeveyn-Çocuk İletişiminde Dikkat Edilmesi Gerekenler, Farklı İletişim Yolları
5. Oturum: Çocukla Konuşmak
6. Oturum: Çocuğu Dinlemek
7. Oturum: Anne Baba Tutumları
8. Oturum: Çocukta Olumlu Davranış Kazandırma
9. Oturum: Çocuk ile Etkili Zaman Geçirme
10. Oturum: Çocuk ve Kitap
11. Oturum: Çocuk ve Oyun
12. Oturum: Kapanış ve Programı Değerlendirme

Sunular

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarındaki konulara yönelik, araştırmacı tarafından her oturum için powerpoint programı kullanılarak sunu hazırlanmıştır. Sunular; oturumların amacına uygun, görsel yönden zengin ve dikkat çekici olarak hazırlanmıştır.

Videolar

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın genel amacı doğrultusunda oturumda yer alan konuların içeriklerine uygun olarak seçilmiş videolarla, ebeveynlerin konu ile ilgili farkındalık kazanmaları ve bilgi ve düşüncelerini paylaşmaları amaçlanmıştır.

Çalışma Sayfaları

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarının amacına ve içeriğine uygun çalışma sayfaları hazırlanmıştır. Çalışma sayfaları ile annelerin ve babaların konuya ilgilerini çekmek, meraklarını uyandırmak, konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmek ve konuyu pekiştirmek hedeflenmiştir.

“Ailece Etkinlik Yapıyoruz” Çalışmaları

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda programın genel amaçları doğrultusunda anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini geliştirmek amacıyla, ebeveynlerin her bir hafta için çocuklarıyla gerçekleştirebilecekleri oyun ve etkinlikleri içeren düzenlemeler hazırlanmıştır. Eğitim programının amacına ve oturumun konusuna uygun olarak evde ebeveynlerin çocuklarıyla gerçekleştirmeleri istenen çocukların gelişim seviyelerine uygun olarak belirlenmiş oyun, deney, sanat vb. içeren etkinlikler hazırlanmıştır. Ebeveynlerin, evlerinde aile üyeleri ile beraber uygulamaları (anne, baba ve çocuk) için hazırlanan etkinliklere “Ailece etkinlik yapıyoruz” ismi verilmiştir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” uygulamaları, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan farklı türlerde (sanat etkinlikleri, oyun, dil vb.) araştırmacı tarafından hazırlanan etkinlikleri içermektedir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarında hazırlanan etkinliklerin, anne, baba, çocuk ve diğer aile üyeleri (büyük anne, büyük baba, kardeş gibi) ile birlikte oynanabilecek etkinlikler olmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında, hazırlanan etkinliklerin çocukların ilgilerini çeken, eğlenceli ve aynı zamanda gelişimlerini destekleyici etkinlikler olması hedeflenmiştir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarının materyalleri ve öğrenme sürecinin yazılı olduğu çalışma sayfaları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Öğrenme sürecinin yazılı olduğu çalışma sayfasında;

etkinliğin adı, etkinlikte kullanılan materyaller, uygulama süreci ve etkinliğin değerlendirilmesi yer almaktadır. Eğitimci, her oturumda “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasında yer alan etkinliği ebeveynlere tanıtmayı ve ardından gönüllü üç ebeveyn ile sahnede anne, baba ve çocuk rolünü canlandırarak etkinliği uygulamayı planlamıştır.

Değerlendirme Kartları

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın her oturumunda, işlenen konuya yönelik değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Değerlendirme kartları, oturumda sohbet edilen konunun ebeveynler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını değerlendirmek ve konunun anlaşılabilirliğini geliştirmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Değerlendirme yapılırken; araştırmacı tarafından hazırlanan doğru-yanlış kartlarından, cümle tamamlama kartlarından, soru-cevap kartlarından ve çeşitli oyun kartlarından faydalanılması planlanmıştır. Değerlendirme kartları ile ebeveynlerin tamamının oturumun değerlendirilmesine katılımı, konunun tekrarlanması ve pekiştirilmesi, bilginin kalıcılığının sağlanması ve önemli yerlerin vurgulanması hedeflenmiştir.

Hikaye Kitapları

Annelerin ve babaların evlerinde, çocuklarına okumaları için araştırmacı tarafından hikaye kitapları dağıtılması planlanmıştır. Hikaye kitapları ile ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerinin ve ilişkilerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Her oturumun sonunda, ailelere araştırmacı tarafından birer adet kitap dağıtılarak bir sonraki oturuma kadar ebeveynlerin çocuklarına en az birer kez okumaları hedeflenmiştir. Bir sonraki oturumda anne babaların okudukları kitabı getirmeleri ve aralarında değişim yaparak farklı bir hikaye kitabı seçmeleri ve çocuklarına okumaları planlanmıştır.

Telafl Oturumları

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarına katılamayan anne ve babalar için uygun oldukları gün ve saat belirlenerek eğitimci tarafından telafl oturumlar düzenlenmesi planlanmıştır. Telafl oturumları ile oturuma katılamayan anne ve babaların anlatılan konu ile ilgili bilgi eksikliğinin giderilmesi hedeflenmiştir.

Katılım Belgesi

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarına katılarak eğitimi tamamlayan anne ve babalara “Katılım Belgesi” verilmesi planlanmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Programı, aile eğitim programları ve iletişim programları bir arada düşünülerek hazırlanmış ve temel ilkeler belirlenmiştir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı' nın dayandığı temel ilkeler aşağıda yer almaktadır.

- Eğitim programının uygulayıcısı diğer bir ifadeyle eğitmeni araştırmacıdır. Araştırmacı, eğitim materyallerini ve eğitim ortamını hazırlayandır.
- Her oturumda, hazırlanan amaçlar ile birlikte içeriğe bağlı kalınmaktadır.
- Ebeveynlerin aktif katılımı sağlanmaktadır. Annelerin ve babaların, farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılarak oturumlara etkin katılımlarının sağlanması hedeflenmektedir.
- Haftalık etkinlikler, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini geliştirecek şekilde tasarlanmıştır. Hep birlikte ebeveyn çocuk iletişimi detaylarıyla konuşulacak, tartışılacak, öğrenmenin ve keşfetmenin amaçlandığı güvenli ve destekleyici bir ortam oluşturulmuştur.
- Oturumların tamamında farklı yöntem ve tekniklerle birlikte powerpoint sunu tekniğinden faydalanılması planlanmıştır. Sunularda görselliğe ağırlık verilerek ebeveynlerin dikkatlerini ve ilgisini çeken resimlerden, karikatürlerden ve videolardan faydalanılmaktadır.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumları, ebeveynlerin iletişim ve etkileşim kurmasına yönelik hazırlanmıştır.
- Ebeveynlerin, güçlü ve olumlu yönlerine odaklanılmıştır. Anne ve babaların başarısızlıkları üzerine odaklanılmamıştır.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, çocuğa bütüncül yaklaşarak anne ve babalara uygulanmıştır. Her oturumda “Ailece etkinlik yapıyoruz” adlı etkinlik dağıtılarak aile içi ilişkilerin ve iletişimin geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- Ailelere her oturum sonunda hikaye kitabı dağıtılarak evde çocuklarına okumaları istenmiştir.
- Oturumun değerlendirilmesine özen gösterilmiştir. Değerlendirme yaparken ebeveynlerin tamamının katılımını sağlayan değerlendirme kartlarından faydalanılmıştır.

Araştırmacı tarafından hazırlanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, alanında uzman üç okul öncesi, iki çocuk gelişimi ve iki psikolog olmak üzere toplam yedi öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan oturumları ‘amaçlar, yöntem ve teknikler,

kullanılan materyaller, çalışma sayfaları, ailece etkinlik yapıyoruz isimli çalışmalar, çocuğun gelişim seviyesi, konuların ilgi çekici ve anlamlı olması ve oturumların değerlendirilmesi' açısından değerlendirmeleri ve Uzman Görüşme Formunu doldurmaları istenmiştir. Uzman görüşmeleri doğrultusunda son hali verilen Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı süresi, ilk hafta tanışma ve son hafta kapanış toplantısı ile birlikte haftada bir kez olmak üzere toplam 12 haftadır. Her oturumun eğitim süresi ortalama 60-80 dakikadır. Eğitim programının sonunda; ebeveynlerin isimlerinin yazılı olduğu programa katılım belgesi dağıtılmaktadır.

Eğitim Programı'nın hazırlanmasının ardından ön testlerin uygulanması gerçekleştirilmiştir.

3.4.2. Ön Testlerin Uygulanması

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hazırlandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki ebeveynlere ayrı ayrı grup toplantıları düzenlenerek ön testler uygulanmıştır.

Deney grubu anne ve babalarına ön test uygulamaya başlamadan önce ebeveynlerin endişelerini gidermek ve anlaşılabilirliği artırmak için uygulanacak ölçekler hakkında bilgi verilmiştir. Ölçekleri işaretlerken gerekli sürenin verileceği, anlamakta zorlandıkları sorularda açıklama yapılacağı ifade edilmiştir. Deney grubu ebeveynlerin demografik özellikleri hakkında bilgi almak için "Genel Bilgi Formu", ebeveyn çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla "Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği", ebeveyn çocuk iletişimini değerlendirmek amacıyla "Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı", ebeveynlerin çocukları ile iletişimleri hakkında bilgi almak için "Ebeveyn Görüşme Formu" ve program hakkında görüşlerini almak için "Program Değerlendirme Formu" uygulanmıştır. Ebeveynlere ilk olarak "Genel Bilgi Formu" ve "Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği" uygulanmıştır. Daha sonra 15-20 dakikalık bir ara verilerek ebeveynlere ikramlıklar sunulmuştur. Böylece, ebeveynlerin birbirleri ile sohbet ederek tanışmaları ve kaynaşmaları sağlanmıştır. Aradan sonra araştırmacı "Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı"nı deney grubu ebeveynlerine uygulamıştır. "Program Değerlendirme Formu" ve "Ebeveyn Görüşme Formu", aynı hafta içerisinde anne ve babalardan randevu alınarak araştırmacı tarafından birebir, sessiz ve sakin bir yerde

uygulanmıştır. Ebeveynin izni doğrultusunda yapılan görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Eşler ile aynı gün içerisinde ayrı ayrı görüşme yapılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmacı, kontrol grubu ebeveynleri ile gerçekleştirdiği toplantıda ön test uygulamaya başlamadan önce ebeveynlerin endişelerini gidermek ve anlaşılabilirliği artırmak için uygulanacak ölçekler açıklanmıştır. Ebeveynlere ilk olarak “Genel Bilgi Formu” ve “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” uygulanmıştır. Daha sonra 15-20 dakikalık bir ara verilerek ebeveynlere ikramlıklar sunulmuştur. Arada ebeveynler ile sohbet edilmiştir. Aradan sonra araştırmacı “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı”nı kontrol grubu ebeveynlerine uygulamıştır. Toplantıya katılamayan ebeveynler için okul giriş ve çıkış saatlerinde ebeveynler ile görüşmeler düzenlenmiştir.

3.4.3 Eğitim Programının Uygulanması

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı deney grubunu oluşturan anne ve babalara 31 Mart- 2 Haziran 2017 tarihleri arasında MEB Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü toplantı salonunda uygulanmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın ilk oturumunda ebeveynler ile birlikte kurallar tartışılmış ve uyulacak kurallar ebeveynlerin ortak görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bunlar:

- Her oturum yaklaşık 60-80 dakikadır.
- Her oturumda, toplantı salonunun giriş kapısının yanında bulunan masanın üzerinde yaka kartları bulunmaktadır. Ebeveynler, kapıdan içeri girerken kendisine ait olan yaka kartını takmalı ve çıkarken aynı yere yaka kartını bırakarak çıkmalıdır.
- Eğitimci, ebeveynler toplantı salonuna gelmeden önce gerekli materyalleri ve ikramlıkları masanın üzerine hazırlar.
- Ebeveynlerin etkinliklere aktif katılımı gerekmektedir. Ebeveynlerin konular işlenirken etkin katılmalıdırlar.
- Ebeveynler, Eğitim Programında eşit ve yeterli zamanda konuşmalıdır. Ebeveynlerin tamamının eşit olduğu unutulmamalıdır.
- Anne ve babanın birlikte devamlı katılımı gerekmektedir. Oturumların giriş çıkış saatlerine ve düzenli gelinmesine dikkat edilmektedir. Eğitimci tarafından devam çizelgesi hazırlanmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitimi Programı'nın Eğitmeni'si Araştırmacıdır. Araştırmacı, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitimi Programı'nı uygularken bazı kurallara dikkat etmektedir.

Bu kurallar aşağıda yer almaktadır:

- Ebeveynler gelmeden önce eğitim ortamını hazırlayan Eğitmeni, gerekli hazırlıkları yaparak ebeveynleri salonda beklemektedir.
- Eğitmeni, ailelerin görüşlerine saygı göstermektedir. Ebeveynlerin hepsinin duygu ve düşüncelerini saygı ile dinlemektedir.
- Eğitim programı ortamı hoş görüye dayalı bir ortamdır. Eğitmeni, ebeveynlerin fikir ve düşüncelerini paylaşırken birbirlerine saygı duymalarını, herkesin fikrini rahatça ifade edebilmesini sağlamaktadır.
- Eğitmeni, anne ve babaların konuşmaları için yeterli ve eşit süre tanımaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan ebeveynlerin konu hakkında düşüncelerini paylaşmaları için yeterli zaman tanımaktadır.
- Eğitmeni, ebeveynleri teşvik edicidir. Ebeveynlerin programda aktif katılımlarını sağlamak amacıyla cesaret verici ve katılımlarını sağlamaya yöreklendiricidir.
- Eğitmeni, sade ve anlaşılır bir dil kullanmaktadır.
- Eğitmeni, oturumlarını yönetirken zamanı iyi kullanmaktadır.
- Eğitmeni, her oturumda ebeveynlerin ilgisini çeken farklı yöntem ve tekniklerden faydalanmaktadır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitimi Programı oturumlarından önce, eğitim ortamı her oturum için uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Masa ve sandalyeler “U” düzeninde hazırlanarak gerekli materyaller ve ikramlıklar masaların üzerine ebeveynler gelmeden önce bırakılmıştır. Ebeveynlerin ortak görüşleri doğrultusunda program cuma günleri saat 19:00-20:00 arasında gerçekleştirilmiştir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın içeriği, belirli bir düzen içerisinde. Her oturuma, bir önceki oturumun tekrarı ile başlanılmıştır. Daha sonra o gün gerçekleştirilecek oturumun adı, amaçları belirtilmiştir. Konu içeriğine başlamadan önce konu ile ilgili ebeveynlerde merak uyandıracak, o günkü konu ile ilgili çalışma sayfası uygulanmıştır. Eğitmeni, sunusunu açarak farklı yöntem ve tekniklerden faydalanarak sunusunu anlatmıştır. Oturumlarda yer alan konu ve kullanılan yöntem ve teknikler aşağıdaki gibidir:

1. *Oturum:* Tanışma, programın tanıtımı, iletişim programı seçilmesinin nedeni. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma.
2. *Oturum:* 3-6 yaş çocukların gelişim özellikleri, ebeveyn-çocuk iletişiminde çocuğu tanımanın önemi. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, küçük grup tartışması, büyük grup tartışma, rol oynama.
3. *Oturum:* Ebeveyn-çocuk iletişimi, iletişim engelleri. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, küçük grup tartışması, büyük grup tartışması, kavram haritaları, rol oynama.
4. *Oturum:* Ebeveyn-çocuk iletişiminde dikkat edilmesi gerekenler, farklı iletişim yolları. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, küçük grup tartışma, rol oynama.
5. *Oturum:* Çocukla konuşmak. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, küçük grup tartışma, rol oynama.
6. *Oturum:* Çocuğu Dinlemek. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, örnek olay, rol oynama.
7. *Oturum:* Anne Baba Tutumları. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, küçük grup tartışma, video, rol oynama.
8. *Oturum:* Çocukta Olumlu Davranış Kazandırma. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, küçük grup tartışma, rol oynama.
9. *Oturum:* Çocuk ile Etkili Zaman Geçirme. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, demonstrasyon, büyük grup tartışma, rol oynama.
10. *Oturum:* Çocuk ve kitap. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, rol oynama.
11. *Oturum:* Çocuk ve oyun. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma, rol oynama.
12. *Oturum:* Kapanış ve programı değerlendirme. Kullanılan yöntem ve teknikler: Anlatım, sunu, soru-cevap, büyük grup tartışma.

Her oturumun sunusunun sonunda, “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasına geçilmiştir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışması kapsamında hazırlanan etkinliklerin materyalleri araştırmacı tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Her oturumda, eğitim programından önce araştırmacı, her bir aile için ayrı ayrı çalışmanın materyallerini ve öğrenme sürecinin yazılı olduğu çalışma sayfasını bir dosya (etkinliğin çeşidine göre kese ya da çanta)

içerisine hazırlamıştır. Dosyalar, ebeveynler eğitim salonuna gelmeden önce bir masanın üzerinde sıralanmıştır. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasının uygulanma sırası geldiğinde ebeveynlere dosyalar dağıtılmış ve içindekileri kontrol etmeleri istenmiştir. Eğitimci, her oturumda “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasında yer alan etkinliği ebeveynlere tanıtmıştır. Ardından gönüllü üç ebeveyn ile sahnede anne, baba ve çocuk rolünü canlandırarak etkinliğin uygulanması sağlanmıştır. Daha sonra diğer ebeveynlerin de üçerli grup oluşturmalarını isteyerek anne, baba ve çocuk rolünü canlandırarak “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasında yer alan etkinlikler uygulanmıştır. Böylece anne babaların çocuklarıyla birlikte uygulayacakları etkinlikleri öğrenmeleri ve dikkat etmeleri gereken noktaların vurgulanması sağlanmıştır.

“Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmasından hemen sonra oturumun değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme kartlarından (doğru-yanlış, cümle tamamlama, soru-cevap gibi) ve oyun etkinliklerinden faydalanılarak ebeveynlerin aktif katılımı sağlanmıştır.

Eğitimci, ilk oturumda ebeveynlerin çocuklarına okumaları için dağıttığı hikaye kitaplarını kendi aralarında değiştirmelerini istemiştir. Kapanışı yapmadan önce bir sonraki oturumun konusunu ve amacını söylemiş ve teşekkür ederek oturumu sonlandırmıştır.

Araştırmacı, Eğitim programına katılamayan ebeveyni aynı gün içerisinde telefonla arayarak, oturumda görmeyi dilediğini, sağlığı ile ilgili endişelendiğini belirtmiştir. Bir sonraki oturumu gerçekleştirmeden önce katılamayan ebeveynlere telafi eğitimi yapılmıştır. Telafi eğitimi, Eğitim Programına katılamayan ebeveynlerin istedikleri gün ve saatte verilmiştir.

3.4.4. Son Testlerin Uygulanması

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın kapanış toplantısında anne ve babalarla programın etkililiği, program süresince ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkileri ve iletişimleri, ebeveynlerin çevresindeki diğer aile üyeleri ve bireylerle iletişimleri hakkında sohbet edilmiştir. Ölçekler hakkında hatırlatma yapılarak bilgilendirilmişlerdir. Ebeveynlere yeterli sürenin verilmesine ve gerekli sessiz ortamın sağlanmasına dikkat edilmiştir. Programa katılan anne ve babalara öncelikle “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” uygulanmıştır. Daha sonra 15-20 dakikalık bir ara verilerek ikramlıklar sunulmuştur. Aradan sonra “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” uygulanmıştır.

“Program Değerlendirme Formu” ve “Ebeveyn Görüşme Formu”, aynı hafta içerisinde randevu alınarak anne ve babaların uygun olduğu zaman diliminde araştırmacı tarafından birebir, sessiz ve sakin bir yerde uygulanmıştır. Ebeveynin izni doğrultusunda yapılan görüşmeler ses kaydına alınmıştır.

Araştırmacı, kontrol grubu ebeveynleri ile MEB Halk Eğitim Merkezi toplantı salonunda bir araya gelmiştir. Ebeveynler, ölçekler hakkında hatırlatma yapılarak bilgilendirilmiştir. Programa katılan anne ve babalara öncelikle “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” uygulanmıştır. Daha sonra 15-20 dakikalık bir ara verilerek ikramlıklar sunulmuştur. Aradan sonra “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” uygulanmıştır. Çalışmaya katkılarından dolayı, kontrol grubu ebeveynlerine teşekkür edilmiştir.

3.4.5. İzleme Testlerinin Uygulanması

Uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın kalıcı olup olmama durumunun belirlenmesi amacıyla son test uygulamasından altı hafta sonra deney grubu ebeveynlerine testler tekrar uygulanmıştır. Gerçekleştirilen toplantıda deney grubu ebeveynlerine öncelikle “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” uygulanmıştır. “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” uygulandıktan sonra ara verilerek ikramlıklar sunulmuş ve ebeveynler ile sohbet edilmiştir. Aradan sonra ebeveynlere “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” uygulanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

“Genel Bilgi Formu”, “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ve “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” aracılığıyla toplanan veriler, bilgisayar ortamına aktararak uygun istatistik yöntemleri ile değerlendirilmiştir. “Ebeveyn Görüşme Formu” ve “Program Değerlendirme Formu” aracılığıyla toplanan veriler, yazılı hale getirilerek içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmanın problemlerinin çözümlenmesi amacıyla öncelikle veri toplama araçlarından elde edilen veri setlerine ilişkin betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Daha sonra araştırmanın alt problemleri doğrultusunda verilerin çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ön test-son test-izleme testinde kullanılan “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ve

“Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ölçeklerinden elde edilen veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir.

Değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken birim sayıları nedeniyle Shapiro Wilk’s’den yararlanılmıştır. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup; $p < 0,05$ olması durumunda değişkenlerin normal dağılımdan gelmediği, $p > 0,05$ olması durumunda ise değişkenlerin normal dağılımdan geldikleri belirtilmiştir. Bu araştırmada değişkenler normal dağılım göstermediğinden nonparametrik testlerden faydalanılmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın Anne Baba Çocuk İlişkisine Etkisine İlişkin Analizler

- “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiştir.
- “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” son test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiştir.
- Kontrol grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test puanları Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları Friedman’s Two Way Anova ile karşılaştırılmıştır.
- Kontrol grubu anne ve babaların “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test puanları Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubu anne ve babaların “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları Friedman’s Two Way Anova ile karşılaştırılmıştır.
- Kontrol grubunda “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasındaki farklılık Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubunda “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasındaki farklılık Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İletişimine Etkisine İlişkin Analizler

- ABÇİDA ön test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiştir.
- ABÇİDA son test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiştir.
- Kontrol grubu ebeveynlerin ABÇİDA ön test-son test puanları Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA ön test-son test-izleme testi puanları Friedman's Two Way Anova ile karşılaştırılmıştır.
- Kontrol grubu anne ve babaların ABÇİDA ön test-son test puanları Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubu anne ve babaların ABÇİDA ön test-son test-izleme testi puanları Friedman's Two Way Anova ile karşılaştırılmıştır.
- Kontrol grubunda ABÇİDA ön test-son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasındaki farklılık Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır.
- Deney grubunda ABÇİDA ön test-son test-izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasındaki farklılık Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır.

Nitel Bulguların Analizi

“Ebeveyn Görüşme Formu” ve “Program Değerlendirme Formu” verileri ebeveynler ile yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan içerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Varışoğlu, Şahin & Göktaş, 2013). İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır. Nitel kodlamalara dayanarak verilerin altındaki kavram ve kavramlar arası ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan nitel verilerden genellemelerin yapılmasına yardımcı olur. İçerik analizinde, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

“Ebeveyn Görüşme Formu” ve “Program Değerlendirme Formu” anne ve baba ile aynı gün içerisinde ayrı ayrı görüşülerek araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Ebeveynlerin görüşme sorularına verdikleri cevaplar, izinleri doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Anne ve babaların açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar kodlanmış, kodlar aralarındaki benzerlik ve farklılıklara göre kategoriler oluşturularak yorumlanmıştır.

Ebeveynler, formda açık uçlu sorular yer aldığı için sorulara birden fazla cevap vermişlerdir. Bu veriler incelenerek kendi içinde anlamlı bölümlere ayrılmış ve daha sonra kodlanmıştır. Kodlama işlemi, araştırmanın verilerinden çıkarılan kavramlara göre gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada ortaya çıkan kodlardan yola çıkılarak bu kodların belirli kategoriler altında toplanması sağlanmıştır. Bu şekilde, toplanan veriler kodlar aracılığı ile kategorize edilmiştir. Tekrarlanan kodlar frekans değerleriyle ifade edilerek çalışmanın güvenilirliğinin artırılması ve kategoriler arası karşılaştırma yapılabilmesi sağlanmıştır. Ayırıştırılan veriler, gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Ebeveynlerin görüşleri, italik yazıyla yazılmış ve alıntının yapıldığı veri numarası parantez içinde verilmiştir. Buna göre anneler “A” olarak kodlanmış ve her anneye kodunun yanına “A1-A15” arasında olacak şekilde numara verilmiştir. Babalar “B” olarak kodlanmış ve her babaya kodunun yanına “B1-B15” arasında olacak şekilde numara verilmiştir.

Verilerin çözümlenmesinden elde edilen bulgular, tablolar şeklinde gösterilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

5-6 yaş grubunda çocuğı olan anne ve babalara uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular:

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine etkisine ilişkin bulgular Tablo 5 -Tablo 12'de yer almaktadır.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk iletişimine etkisine ilişkin bulgular Tablo 13 - Tablo 20'de yer almaktadır.
- Anne ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik nitel bulgular Tablo 21 - Tablo 28'de yer almaktadır.
- Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkında görüşlerine yönelik nitel bulgular Tablo 29 - Tablo 35'de yer almaktadır.

4.1. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İlişkisine Etkisine İlişkin Bulgular

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın deney grubundaki annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerini etkileyip etkilemediğine ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

“Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3

Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ÇEİÖ	Grup	n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
					Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Deney	30	31,47	3,91	31,33	-0,371	0,71
	Kontrol	30	31,13	3,44	29,67		
Çatışma	Deney	30	23,20	4,18	32,12	-0,721	0,471
	Kontrol	30	22,80	2,99	28,88		
Bağlanma	Deney	30	14,47	3,32	31,12	-0,276	0,783
	Kontrol	30	14,30	2,96	29,88		

Tablo 3 incelendiğinde, ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =31,47) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =31,13); çatışma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =23,20) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =22,80); bağlanma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =14,47) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =14,30) puan aldıkları görülmektedir. İstatistiksel olarak, deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin ÇEİÖ alt boyut ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).

Deney ve kontrol grubu ebeveynlerinin, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulama öncesinde ebeveyn çocuk ilişki düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu durum deney ve kontrol grubu olarak seçilen ebeveynlerin çocukları ile olan ilişkilerinin benzer düzeyde olduğu ile açıklanabilir. İki grubun benzer özellik göstermesi grupların birbirine denk olduğu anlamına gelmektedir.

“Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” son test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4

Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Son Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ÇEİÖ	Grup	n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
					Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Deney	30	53,47	2,71	45,50	-6,667	0,001
	Kontrol	30	31,33	3,02	15,50		
Çatışma	Deney	30	47,97	2,89	45,50	-6,666	0,001
	Kontrol	30	22,60	3,22	15,50		
Bağlanma	Deney	30	31,80	1,75	45,50	-6,688	0,001
	Kontrol	30	14,37	3,05	15,50		

Tablo 4 incelendiğinde, ÇEİÖ olumlu İlişki alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =53,47) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =31,33), çatışma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =47,97) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =22,60), bağlanma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =31,80) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =14,37) puan aldıkları görülmektedir. İstatistiksel olarak, ÇEİÖ’nün tüm alt boyutlarında son test puanları bakımından deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ son test puanlarının yüksek olmasında, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın etkili olduğu düşünülebilir.

Kontrol grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Wilcoxon Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5

Kontrol Grubu Ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

					Wilcoxon Testi		
ÇEİÖ		n	$\bar{X}$	ss	Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Ön test	30	31,13	3,44	4,88	-0,837	0,403
	Son test	30	31,33	3,02	5,92		
Çatışma	Ön test	30	22,80	2,99	6,30	-0,418	0,676
	Son test	30	22,60	3,22	4,70		
Bağlanma	Ön test	30	14,30	2,96	5,50	-0,535	0,593
	Son test	30	14,37	3,05	6,42		

Tablo 5 incelendiğinde, kontrol grubu ebeveynlerin ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =31,13) ve son test puanı ($\bar{X}$ =31,33), çatışma alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =22,80) ve son test puanı ($\bar{X}$ =22,60), bağlanma alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =14,30) ve son test puanı ($\bar{X}$ =14,37) olduğu görülmektedir.

İstatiksel olarak, kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ÇEİÖ'nün olumlu ilişki, çatışma ve bağlanma alt boyutlarından elde edilen ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Buna göre kontrol grubu ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkide herhangi bir değişme olmadığı söylenebilir. Bu durum, kontrol grubuna herhangi bir eğitim programının uygulanmaması ile açıklanabilir.

Deney grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman's Two Way ANOVA testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6

Deney Grubu Ebeveynlerin Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way Anova Testi Sonuçları

ÇEİÖ		n	$\bar{X}$	ss	Friedman's Two Way ANOVA			Çoklu Karşılaştırma
					Sıra Ort.	Ki Kare	p	
Olumlu İlişki	Ön test	30	31,47	3,91	1,00			
	Son test	30	53,47	2,71	2,38	51,383	0,001	1-2 1-3
	İzleme	30	54,00	2,27	2,62			
Çatışma	Ön test	30	23,20	4,18	1,00			
	Son test	30	47,97	2,89	2,47	49,164	0,001	1-2 1-3
	İzleme	30	48,13	2,00	2,53			
Bağlanma	Ön test	30	14,47	3,32	1,00			
	Son test	30	31,80	1,75	2,45	52,602	0,001	1-2 1-3
	İzleme	30	31,97	1,47	2,55			

Tablo 6 incelendiğinde, deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}=31,47$), son test puanı ($\bar{X}=53,47$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=54,00$) olduğu görülmektedir. Çatışma alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}=23,20$), son test puanı ($\bar{X}=47,97$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=48,13$) olduğu görülmektedir. Bağlanma alt boyutu ön test puanı $\bar{X}=14,47$, son test puanı ($\bar{X}=31,80$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=31,97$) olduğu saptanmıştır.

Deney grubu ebeveynlerin olumlu ilişki alt boyutu ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerin olumlu ilişki alt boyutu ön test puanının, son test puanına ve izleme testi puanına göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Deney grubu ebeveynlerin olumlu ilişki alt boyutu son test puanları ile izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Deney grubu ebeveynlerin çatışma alt boyutu ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerin çatışma alt boyutu ön test puanının, son test ve izleme puanına göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Deney grubu ebeveynlerin çatışma alt boyutu son test puanları ile izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Deney grubu ebeveynlerin bağlanma alt boyutu ön test-son test ve ön test-izleme puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerinin bağlanma boyutu ön test

puanının, son test ve izleme testi puanına göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Deney grubu ebeveynlerin bağlanma alt boyutu son test puanları ile izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan son test ve izleme testi puanlarının ön test puanlarına göre yüksek olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı ile ebeveyn çocuk ilişkisinin desteklendiği söylenebilir. Ebeveynlerin çocukları ile daha sıcak ve olumlu ilişki kurdukları, daha güven verici oldukları ve daha az çatışma yaşadıkları düşünülebilir. Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanı arasında anlamlı farklılığın bulunmaması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın kalıcı olduğunu göstermektedir. Eğitim programının kalıcı olmasında, araştırmacının rol oynama, kavram haritaları, anlatım, soru-cevap gibi farklı yöntem ve tekniklerden faydalanarak ebeveynlerin aktif katılımlarını sağlaması ve eşlerin bir arada programa katılmaları düşünülebilir.

Kontrol grubu anne ve babalarda "Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği" ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Wilcoxon Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7

Kontrol Grubu Anne ve Babaların Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

			Wilcoxon Testi					
ÇEİÖ			n	$\bar{X}$	ss	Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Anne	Ön test	15	30,47	4,10	1,50	-1,289	0,197
		Son test	15	30,87	3,72	2,83		
	Baba	Ön test	15	31,80	2,60	3,50	0	1
		Son test	15	31,80	2,14	3,50		
Çatışma	Anne	Ön test	15	23,47	2,53	4,00	-0,333	0,739
		Son test	15	23,13	3,18	3,00		
	Baba	Ön test	15	22,13	3,34	2,75	-0,184	0,854
		Son test	15	22,07	3,28	2,25		
Bağlanma	Anne	Ön test	15	14,33	3,13	3,50	-0,632	0,527
		Son test	15	14,47	3,31	4,38		
	Baba	Ön test	15	14,27	2,89	2,50	0	1
		Son test	15	14,27	2,87	2,50		

Tablo 7 incelendiğinde, kontrol grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =30,47) son test puanı ($\bar{X}$ =30,87), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =31,8) son test puanı ($\bar{X}$ =31,8), çatışma alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =23,47) son test puanı ($\bar{X}$ =23,13), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =22,13) son test puanı ($\bar{X}$ =22,07) ve bağlanma alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =14,33) son test puanı ($\bar{X}$ =14,47), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =14,27) son test puanı ($\bar{X}$ =14,27) olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında anne ve baba grupları bakımından ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Her hangi bir müdahalede bulunulmayan kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında farklılık bulunmaması beklenen bir durumdur.

Deney grubu anne ve babalarda “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman's Two Way ANOVA Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8

Deney Grubu Anne ve Babaların Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way Anova Testi Sonuçları

ÇEİÖ			n	$\bar{X}$	ss	Friedman's Two Way ANOVA		Çoklu Karşılaştırma	
						Sıra Ort.	Ki Kare	p	
Olumlu İlişki	Anne	Ön test	15	30,47	3,98	1,00	26,308	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	53,20	3,03	2,40			
		İzleme	15	53,93	2,49	2,60			
	Baba	Ön test	15	32,47	3,70	1,00	25,127	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	53,73	2,43	2,37			
		İzleme	15	54,07	2,12	2,63			
Çatışma	Anne	Ön test	15	24,13	3,46	1,00	23,684	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	48,00	3,55	2,50			
		İzleme	15	48,07	4,43	2,50			
	Baba	Ön test	15	22,27	4,73	1,00	25,623	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	47,93	2,19	2,43			
		İzleme	15	48,02	1,52	2,57			
Bağlanma	Anne	Ön test	15	14,6	3,60	1,00	27,040	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	32,00	2,14	2,47			
		İzleme	15	32,13	1,46	2,53			
	Baba	Ön test	15	14,33	3,13	1,00	25,623	0,001	1-2 1-3
		Son test	15	31,60	1,30	2,43			
		İzleme	15	31,80	1,52	2,57			

Tablo 8 incelendiğinde, deney grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}=30,47$) son test puanı ($\bar{X}=53,20$) izleme testi puanı ($\bar{X}=53,93$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=32,47$) son test puanı ($\bar{X}=53,73$) izleme testi puanı ($\bar{X}=54,07$), çatışma alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}=24,13$) son test puanı ($\bar{X}=48,00$) izleme testi puanı ($\bar{X}=48,07$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=22,27$) son test puanı ($\bar{X}=47,93$) izleme testi puanı ($\bar{X}=48,02$) ve bağlanma alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}=14,60$) son test puanı ($\bar{X}=32,00$) izleme testi puanı ($\bar{X}=32,13$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=14,33$) son test puanı ($\bar{X}=31,60$) izleme testi puanı ($\bar{X}=31,80$) olduğu görülmektedir.

Deney grubu annelerin ve babaların ÇEİÖ'nün olumlu ilişki, çatışma ve bağlanma alt boyutlarında ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Deney grubu annelerin ve babaların ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan son test ve izleme testi puanlarının ön test puanlarına göre yüksek olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın hem anneler üzerinde hem de babalar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı ile anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkisinin desteklendiği söylenebilir. Annelerin ve babaların, çocukları ile daha sıcak ve olumlu ilişki kurdukları, daha güven verici oldukları ve daha az çatışma yaşadıkları düşünülebilir. Deney grubu annelerin ve babaların ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanı arasında anlamlı farklılığın bulunmaması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anneler ve babalar üzerinde kalıcı olduğunu göstermektedir. Eğitim programının kalıcı olmasında, programın içeriğinin ilgi çekici konulardan oluşması, anne ve babanın programa birlikte katılmaları ve farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılarak anne ve babaların eğitim programına aktif katılımlarının sağlanmasının etkilediği düşünülebilir.

Kontrol grubunda “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Kontrol Grubunda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ÇEİÖ			n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
						Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Ön test	Anne	15	30,47	4,10	12,83	-1,669	0,095
		Baba	15	31,80	2,60	18,17		
Çatışma	Ön test	Anne	15	23,47	2,53	16,93	-0,899	0,369
		Baba	15	22,13	3,34	14,07		
Bağlanma	Ön test	Anne	15	14,33	3,13	15,67	-0,105	0,917
		Baba	15	14,27	2,89	15,33		
Olumlu İlişki	Son test	Anne	15	30,87	3,72	12,97	-1,588	0,112
		Baba	15	31,80	2,14	18,03		
Çatışma	Son test	Anne	15	23,13	3,18	16,83	-0,835	0,404
		Baba	15	22,07	3,28	14,17		
Bağlanma	Son test	Anne	15	14,47	3,31	15,60	-0,063	0,95
		Baba	15	14,27	2,87	15,40		

Tablo 9 incelendiğinde, kontrol grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu ön test puanları annelerin ($\bar{X}=30,47$), babaların ($\bar{X}=31,80$), çatışma alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=23,47$), babaların ($\bar{X}=22,13$) ve bağlanma alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=14,33$), babaların ($\bar{X}=14,27$) olduğu görülmektedir. Kontrol grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu son test puanları annelerin ($\bar{X}=30,87$), babaların ($\bar{X}=31,80$), çatışma alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=23,13$), babaların ($\bar{X}=22,07$) ve bağlanma alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=14,47$), babaların ($\bar{X}=14,27$) olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Elde edilen bulgular ışığında, çalışmaya katılan kontrol grubu annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin benzer olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, anne ve baba grupları arasındaki benzerlik, ÇEİÖ alt boyutları anne ve baba puanları arasında anlamlı farklılığın bulunmamasına neden olabilir.

Deney grubunda “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test-son test-izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10

Deney Grubunda Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ÇEİÖ			n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
						Sıra Ort.	z	p
Olumlu İlişki	Ön test	Anne	15	30,47	3,98	13,67	-1,147	0,251
		Baba	15	32,47	3,70	17,33		
Çatışma	Ön test	Anne	15	24,13	3,46	16,80	-0,812	0,417
		Baba	15	22,27	4,73	14,20		
Bağlanma	Ön test	Anne	15	14,60	3,60	15,60	-0,063	0,95
		Baba	15	14,33	3,13	15,40		
Olumlu İlişki	Son test	Anne	15	53,20	3,03	14,67	-0,524	0,601
		Baba	15	53,73	2,43	16,33		
Çatışma	Son test	Anne	15	48,00	3,55	15,60	-0,063	0,95
		Baba	15	47,93	2,19	15,40		
Bağlanma	Son test	Anne	15	32,00	2,14	17,27	-1,14	0,254
		Baba	15	31,60	1,30	13,73		
Olumlu İlişki	İzleme	Anne	15	53,93	2,49	15,17	-0,21	0,834
		Baba	15	54,07	2,12	15,83		
Çatışma	İzleme	Anne	15	48,07	2,43	15,03	-0,295	0,768
		Baba	15	48,20	1,52	15,97		
Bağlanma	İzleme	Anne	15	32,13	1,46	16,30	-0,527	0,598
		Baba	15	31,80	1,52	14,70		

Tablo 10 incelendiğinde, deney grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu ön test puanları annelerin ($\bar{X}$ =30,47), babaların ($\bar{X}$ =32,47), çatışma alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =24,13), babaların ($\bar{X}$ =22,27) ve bağlanma alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =14,60), babaların ($\bar{X}$ =14,33) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu son test puanları annelerin ($\bar{X}$ =53,20), babaların ($\bar{X}$ =53,73), çatışma alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =48,00), babaların ($\bar{X}$ =47,93) ve bağlanma alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =32,00), babaların ($\bar{X}$ =31,60) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ÇEİÖ olumlu ilişki alt boyutu izleme testi puanları annelerin ($\bar{X}$ =53,93), babaların ($\bar{X}$ =54,07), çatışma alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}$ =48,07), babaların ($\bar{X}$ =48,20) ve bağlanma alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}$ =32,13), babaların ($\bar{X}$ =31,80) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ÇEİÖ ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bulgulardan yola çıkarak, çalışmaya katılan deney grubu annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında benzer olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, araştırmaya katılan anne ve baba grupları arasındaki benzerlik, ÇEİÖ alt boyutları puanları arasında anlamlı farklılığın bulunmamasına neden olabilir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın hem annelere hem de babalara uygulanması, her ikisinin de aktif katılımlarının sağlanması, eğitim programından benzer etkilenmelerine neden olduğu düşünülebilir.

4.2. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İletişimine Etkisine İlişkin Bulgular

“Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ön test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11

Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ABÇİDA		n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
					Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Deney	30	25,87	6,45	34,93	-1,972	0,051
	Kontrol	30	22,50	2,69	26,07		
Dinleme	Deney	30	18,77	5,06	33,87	-1,499	0,134
	Kontrol	30	17,33	2,83	27,13		
Mesaj	Deney	30	19,30	3,69	24,37	-1,652	0,115
	Kontrol	30	20,93	2,24	35,63		
Sözsüz İletişim	Deney	30	19,10	4,33	34,32	-1,700	0,089
	Kontrol	30	17,47	2,50	26,68		
Empati	Deney	30	29,57	7,46	35,50	-1,941	0,055
	Kontrol	30	24,33	2,64	25,50		

Tablo 11 incelendiğinde, ABÇİDA konuşma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =25,87) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =22,50); dinleme alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =18,77) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =17,33); mesaj alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =19,30) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =20,93), sözsüz

iletişim alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =19,10) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =17,47), empati alt boyutunda ise deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =29,57) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =24,33) puan aldıkları görülmektedir. İstatistiksel olarak, deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin ABCİDA tüm alt boyutlarında ön test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Deney ve kontrol grubu ebeveynlerinin, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulama öncesinde ebeveyn çocuk iletişim düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu durum deney ve kontrol grubu olarak seçilen ebeveynlerin çocukları ile olan iletişimlerinin benzer düzeyde olduğu ile açıklanabilir. İki grubun benzer özellik göstermesi grupların birbirine denk olduğu anlamına gelmektedir.

“Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” son test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12

Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Son Test Puanları Bakımından Gruplar Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ABCİDA		n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
					Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Deney	30	34,80	2,94	45,50	-6,679	0,001
	Kontrol	30	22,30	2,22	15,50		
Dinleme	Deney	30	26,60	2,24	45,47	-6,668	0,001
	Kontrol	30	17,23	2,45	15,53		
Mesaj	Deney	30	35,97	1,79	45,50	-6,674	0,001
	Kontrol	30	21,93	2,02	15,50		
Sözsüz İletişim	Deney	30	26,33	2,15	45,42	-6,635	0,001
	Kontrol	30	17,33	2,50	15,58		
Empati	Deney	30	37,67	2,76	45,50	-6,674	0,001
	Kontrol	30	24,00	2,48	15,50		

Tablo 12 incelendiğinde, ABCİDA konuşma alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =34,80) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =22,30); dinleme alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =26,60) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =17,23); mesaj alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =35,97) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =21,93), sözsüz iletişim alt boyutunda deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =26,33) ve kontrol grubu ebeveynlerin

($\bar{X}$ =17,33), empati alt boyutunda ise deney grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =37,67) ve kontrol grubu ebeveynlerin ($\bar{X}$ =24,00) puan aldıkları görülmektedir. İstatistiksel olarak, deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin ABCİDA tüm alt boyutları son test puanları bakımından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Deney grubunun konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati son test puanları kontrol grubu konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati son test puanlarına göre anlamlı derecede yüksektir. Deney grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılmalarının, son test puanlarını yükselttiği düşünülebilir. Kontrol grubu ebeveynlerin son test puanlarının, deney grubu ebeveynlerin son test puanlarına göre düşük olmasında Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılmamaları etkili olabilir.

Kontrol grubu ebeveynlerin “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Wilcoxon Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13

Kontrol Grubu Ebeveynlerin Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

ABCİDA		n	$\bar{X}$	ss	Wilcoxon Testi		
					Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Ön test	30	22,50	2,69	11,44	-0,328	0,743
	Son test	30	22,30	2,22	8,70		
Dinleme	Ön test	30	17,33	2,83	14,56	-0,150	0,881
	Son test	30	17,23	2,45	9,38		
Mesaj	Ön test	30	21,93	2,24	11,36	-0,269	0,788
	Son test	30	21,93	2,02	14,10		
Sözsüz İletişim	Ön test	30	17,47	2,50	11,58	-0,417	0,677
	Son test	30	17,33	2,50	11,40		
Empati	Ön test	30	24,33	2,64	12,58	-0,789	0,43
	Son test	30	24,00	2,48	11,25		

Tablo 13 incelendiğinde kontrol grubu ebeveynlerin ABCİDA konuşma alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =22,50) ve son test puanı ($\bar{X}$ =22,30), dinleme alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =17,33) ve son test puanı ($\bar{X}$ =17,23), mesaj alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =21,93) ve son test puanı ($\bar{X}$ =21,93), sözsüz iletişim alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =17,47) ve son test puanı ($\bar{X}$ =17,33), empati alt boyutu ön test puanı ($\bar{X}$ =24,33) ve son test puanı ($\bar{X}$ =24,00) olduğu görülmektedir.

İstatiksel olarak, kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ABCİDA'nın konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarından elde edilen ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna göre kontrol grubu ebeveynler ile çocukları arasındaki iletişimde herhangi bir değişme olmadığı söylenebilir. Bu durum, kontrol grubuna herhangi bir eğitim programının uygulanmaması ile açıklanabilir.

Deney grubu ebeveynlerin “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman's Two Way ANOVA testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14

Deney Grubu Ebeveynlerin Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman's Two Way Anova Testi Sonuçları

ABCİDA		n	$\bar{X}$	ss	Sıra Ort.	Friedman's Two Way ANOVA Ki Kare	p	Çoklu Karşılaştırma
Konuşma	Ön test	30	25,87	6,45	1,03	46,741	0,001	1-2 1-3
	Son test	30	34,80	2,94	2,50			
	İzleme	30	34,83	2,89	2,47			
Dinleme	Ön test	30	18,77	5,06	1,03	45,071	0,001	1-2 1-3
	Son test	30	26,60	2,24	2,50			
	İzleme	30	26,70	1,88	2,47			
Mesaj	Ön test	30	18,30	3,69	1,00	48,667	0,001	1-2 1-3
	Son test	30	35,97	1,75	2,48			
	İzleme	30	35,97	1,92	2,52			
Sözsüz İletişim	Ön test	30	19,01	4,33	1,00	49,560	0,001	1-2 1-3
	Son test	30	26,33	2,15	2,48			
	İzleme	30	26,40	1,85	2,52			
Empati	Ön test	30	29,57	7,46	1,22	31,264	0,001	1-2 1-3
	Son test	30	37,67	2,76	2,38			
	İzleme	30	37,80	2,46	2,40			

Tablo 14 incelendiğinde, deney grubu ebeveynlerin ABCİDA konuşma alt boyutunda ön test puanı ($\bar{X}=25,87$), son test puanı ($\bar{X}=34,80$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=34,83$), dinleme alt boyutunda ön test puanı ($\bar{X}=18,77$), son test puanı ($\bar{X}=26,60$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=26,70$), mesaj alt boyutunda ön test puanı ($\bar{X}=18,30$), son test puanı ($\bar{X}=35,97$) ve izleme testi puanı ($\bar{X}=35,97$), sözsüz iletişim alt boyutunda ön test puanı ($\bar{X}$

=19,01), son test puanı ($\bar{X}$ =26,33) ve izleme testi puanı ($\bar{X}$ =26,4), empati alt boyutunda ön test puanı ($\bar{X}$ =29,57), son test puanı ($\bar{X}$ =37,67) ve izleme testi puanı ($\bar{X}$ =37,8) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA tüm alt boyutlarında ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerin konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarının son test ve izleme testi puanının, ön test puanına göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir.

Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan ön test puanlarının, son test ve izleme testi puanlarına göre düşük olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı ile ebeveyn çocuk iletişiminin desteklendiği söylenebilir. Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanı arasında anlamlı farklılığın bulunmaması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın kalıcı olduğunu göstermektedir. Eğitim programının kalıcı olmasında, araştırmacının farklı yöntem ve tekniklerden faydalanarak ebeveynlerin eğitim programına birlikte ve aktif katılımlarının sağlanmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Kontrol grubu anne ve babalarda "Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı" ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Wilcoxon Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15

Kontrol Grubu Anne ve Babalarda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

			Wilcoxon Testi					
ABCİDA			n	$\bar{X}$	ss	Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Anne	Ön test	15	22,53	2,47	4,25	-0,144	0,886
		Son test	15	22,53	2,47	4,75		
	Baba	Ön test	15	22,47	2,97	7,80	-0,539	0,59
		Son test	15	22,07	1,98	4,50		
Dinleme	Anne	Ön test	15	17,67	3,27	7,00	-0,187	0,851
		Son test	15	17,73	3,24	4,00		
	Baba	Ön test	15	17,00	2,39	8,33	-0,319	0,75
		Son test	15	16,73	1,16	5,86		
Mesaj	Anne	Ön test	15	22,00	2,27	6,50	-0,472	0,637
		Son test	15	21,93	1,91	7,80		
	Baba	Ön test	15	21,87	2,29	5,33	-0,093	0,926
		Son test	15	21,93	2,19	6,80		
Sözsüz İletişim	Anne	Ön test	15	18,13	2,61	6,14	-0,182	0,856
		Son test	15	18,13	2,59	8,00		
	Baba	Ön test	15	16,8	2,27	5,80	-0,780	0,435
		Son test	15	16,53	2,20	4,00		
Empati	Anne	Ön test	15	23,27	2,71	6,50	-0,549	0,583
		Son test	15	23,13	2,29	5,40		
	Baba	Ön test	15	25,4	2,16	6,71	-0,633	0,527
		Son test	15	24,87	2,42	6,20		

Tablo 15 incelendiğinde, kontrol grubu ABCİDA konuşma alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =22,53), son test puanı ($\bar{X}$ =22,53), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =22,47), son test puanı ($\bar{X}$ =22,07) olduğu görülmektedir. Dinleme alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =17,67), son test puanı ($\bar{X}$ =17,73), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =17,00), son test puanı ($\bar{X}$ =16,73) olduğu görülmektedir. Mesaj alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =22,00), son test puanı ($\bar{X}$ =21,93) babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =21,87), son test puanı ($\bar{X}$ =21,93) olduğu görülmektedir. Sözsüz iletişim alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =18,13), son test puanı ($\bar{X}$ =18,13), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =16,80), son test puanı ($\bar{X}$ =16,53) olduğu görülmektedir. Empati alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}$ =23,27), son test puanı ($\bar{X}$ =23,13), babaların ön test puanı ($\bar{X}$ =25,40), son test puanı ($\bar{X}$ =24,87) olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu ABCİDA tüm alt boyutlarında anne ve baba grupları bakımından ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Kontrol grubu anne ve babalarına herhangi bir müdahalede bulunulmadığından ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmaması, beklenen bir durumdur.

Deney grubu anne ve babalarda “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Friedman’s Two Way ANOVA Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16

Deney Grubu Anne ve Babalarda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Friedman’s Two Way Anova Testi Sonuçları

					Friedman’s Two Way ANOVA		Çoklu Karşılaştırma	
ABCİDA			n	$\bar{X}$	ss	Sıra Ort.	Ki Kare	p
Konuşma	Anne	Ön test	15	27,27	7,07	1,07	22,528	0,001
		Son test	15	35,40	3,07	2,57		
		İzleme	15	35,40	2,95	2,37		
	Baba	Ön test	15	24,47	5,67	1,00	24,691	0,001
		Son test	15	34,20	2,78	2,43		
		İzleme	15	34,27	2,81	2,57		
Dinleme	Anne	Ön test	15	18,93	5,76	1,07	21,418	0,001
		Son test	15	26,47	2,50	2,43		
		İzleme	15	26,67	2,09	2,50		
	Baba	Ön test	15	18,60	4,45	1,00	23,825	0,001
		Son test	15	26,73	2,02	2,57		
		İzleme	15	26,73	1,71	2,43		
Mesaj	Anne	Ön test	15	18,07	4,17	1,00	24,545	0,001
		Son test	15	36,60	1,59	2,50		
		İzleme	15	36,60	1,55	2,50		
	Baba	Ön test	15	18,53	3,27	1,00	24,143	0,001
		Son test	15	35,33	1,80	2,47		
		İzleme	15	35,33	2,09	2,53		
Sözsüz İletişim	Anne	Ön test	15	20,27	4,86	1,00	24,691	0,001
		Son test	15	26,60	2,10	2,43		
		İzleme	15	26,73	1,83	2,57		
	Baba	Ön test	15	17,93	3,49	1,00	25,037	0,001
		Son test	15	26,07	2,25	2,53		
		İzleme	15	26,07	1,87	2,47		
Empati	Anne	Ön test	15	31,67	7,49	1,33	10,945	0,004
		Son test	15	38,33	2,79	2,37		
		İzleme	15	38,47	2,59	2,30		
	Baba	Ön test	15	27,47	7,06	1,10	21,529	0,001
		Son test	15	37,00	2,65	2,40		
		İzleme	15	37,13	2,20	2,50		

Tablo 16 incelendiğinde, deney grubu ABCİDA konuşma alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}=27,27$), son test puanı ($\bar{X}=35,40$), izleme testi puanı ($\bar{X}=35,40$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=24,47$), son test puanı ($\bar{X}=34,20$), izleme testi puanı ($\bar{X}=34,27$) olduğu görülmektedir. Dinleme alt boyutu annelerin ön test puanı ($\bar{X}=18,93$), son test puanı ($\bar{X}=26,47$), izleme testi puanı ($\bar{X}=26,67$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=18,60$), son test puanı ($\bar{X}=26,73$), izleme testi puanı ($\bar{X}=26,73$) olduğu görülmektedir. Mesaj alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}=18,07$), son test puanı ($\bar{X}=36,6$), izleme testi puanı ($\bar{X}=36,6$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=18,53$), son test puanı ($\bar{X}=35,33$), izleme testi puanı ($\bar{X}=35,33$) olduğu görülmektedir. Sözsüz iletişim alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}=20,27$), son test puanı ($\bar{X}=26,60$), izleme testi puanı ($\bar{X}=26,73$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=17,93$), son test puanı ($\bar{X}=26,07$), izleme testi puanı ($\bar{X}=26,07$), empati alt boyutunda annelerin ön test puanı ($\bar{X}=31,67$), son test puanı ($\bar{X}=38,33$), izleme testi puanı ($\bar{X}=38,47$), babaların ön test puanı ($\bar{X}=27,47$), son test puanı ($\bar{X}=37,00$), izleme testi puanı ($\bar{X}=37,13$) olduğu görülmektedir. Deney grubu annelerin ve babaların ABCİDA tüm alt boyutlarında ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Deney grubu annelerin ve babaların ABCİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan son test ve izleme testi puanlarının, ön test puanlarına göre yüksek olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın hem anneler üzerinde hem de babalar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı ile anne-çocuk ve baba-çocuk iletişiminin desteklendiği söylenebilir. Annelerin ve babaların, çocukları ile iletişimlerinde olumlu iletişim becerilerinden faydalandıkları düşünülebilir. Deney grubu annelerin ve babaların ABCİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanı arasında anlamlı farklılığın bulunmaması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anneler ve babalar üzerinde kalıcı olduğunu göstermektedir. Eğitim programının kalıcı olmasında, programın içeriğinin ilgi çekici konulardan oluşması, farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılması, ebeveynlerin programa aktif katılmalarının etkili olduğu düşünülebilir.

Kontrol grubunda “Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı” ön test-son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17

Kontrol Grubunda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ABÇİDA			n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
						Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Ön test	Anne	15	22,53	2,47	15,73	-0,146	0,884
		Baba	15	22,47	2,97	15,27		
Dinleme	Ön test	Anne	15	17,67	3,27	16,73	-0,776	0,438
		Baba	15	17,00	2,39	14,27		
Mesaj	Ön test	Anne	15	22,00	2,27	15,70	-0,126	0,9
		Baba	15	21,87	2,29	15,30		
Sözsüz İletişim	Ön test	Anne	15	18,13	2,61	17,67	-1,364	0,173
		Baba	15	16,80	2,27	13,33		
Empati	Ön test	Anne	15	23,27	2,71	11,87	-1,950	0,051
		Baba	15	25,40	2,16	19,13		
Konuşma	Son test	Anne	15	22,53	2,47	16,53	-0,659	0,51
		Baba	15	22,07	1,98	14,47		
Dinleme	Son test	Anne	15	17,73	3,24	16,83	-0,85	0,395
		Baba	15	16,73	1,16	14,17		
Mesaj	Son test	Anne	15	21,93	1,91	15,93	-0,273	0,785
		Baba	15	21,93	2,19	15,07		
Sözsüz İletişim	Son test	Anne	15	18,13	2,59	18,10	-1,631	0,103
		Baba	15	16,53	2,20	12,90		
Empati	Son test	Anne	15	23,13	2,29	12,43	-1,942	0,052
		Baba	15	24,87	2,42	18,57		

Tablo 17 incelendiğinde, kontrol grubu ABÇİDA konuşma alt boyutu ön test puanları annelerin ($\bar{X}$ =22,53), babaların ($\bar{X}$ =22,47), dinleme alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =17,67), babaların ($\bar{X}$ =17,00) ve mesaj alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =22), babaların ($\bar{X}$ =21,87), sözsüz iletişim alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =18,13), babaların ($\bar{X}$ =16,80), empati alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}$ =23,27), babaların ($\bar{X}$ =25,40) olduğu görülmektedir. Kontrol grubu ABÇİDA konuşma alt boyutu son test puanları annelerin ($\bar{X}$ =22,53), babaların ($\bar{X}$ =22,07), dinleme alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =17,73), babaların ($\bar{X}$ =16,73), mesaj alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =21,93), babaların ($\bar{X}$ =21,93), sözsüz iletişim alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =18,13), babaların ($\bar{X}$ =16,53), empati alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}$ =23,13), babaların ($\bar{X}$ =24,87) olduğu görülmektedir.

Kontrol grubu ABCİDA'nın tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Elde edilen bulgular ışığında, çalışmaya katılan kontrol grubu annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin benzer olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, anne ve baba grupları arasındaki benzerlik, ABCİDA alt boyutları puanları arasında anlamlı farklılığın bulunmamasına neden olabilir.

Deney grubunda "Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı" ön test-son test-izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18

Deney Grubunda Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı Ön Test-Son Test-İzleme Testi Puanları Bakımından Anne ve Baba Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ABCİDA			n	$\bar{X}$	ss	Mann Whitney U Testi		
						Sıra Ort.	z	p
Konuşma	Ön test	Anne	15	27,27	7,07	17,30	-1,123	0,262
		Baba	15	24,47	5,67	13,70		
Dinleme	Ön test	Anne	15	18,93	5,76	16,13	-0,395	0,693
		Baba	15	18,60	4,45	14,87		
Mesaj	Ön test	Anne	15	18,07	4,17	14,67	-0,522	0,602
		Baba	15	18,53	3,27	16,33		
Sözsüz İletişim	Ön test	Anne	15	20,27	4,86	18,03	-1,582	0,114
		Baba	15	17,93	3,49	12,97		
Empati	Ön test	Anne	15	31,67	7,49	18,10	-1,62	0,105
		Baba	15	27,47	7,06	12,90		
Konuşma	Son test	Anne	15	35,34	3,07	17,03	-0,961	0,337
		Baba	15	34,20	2,78	13,97		
Dinleme	Son test	Anne	15	26,47	2,50	15,13	-0,231	0,817
		Baba	15	26,73	2,02	15,87		
Mesaj	Son test	Anne	15	36,60	1,59	18,47	-1,869	0,062
		Baba	15	35,33	1,80	12,53		
Sözsüz İletişim	Son test	Anne	15	26,60	2,10	16,37	-0,547	0,584
		Baba	15	26,07	2,25	14,63		
Empati	Son test	Anne	15	38,33	2,79	17,43	-1,213	0,225
		Baba	15	37,00	2,65	13,57		
Konuşma	İzleme	Anne	15	35,40	2,95	17,30	-1,126	0,26
		Baba	15	34,27	2,81	13,70		
Dinleme	İzleme	Anne	15	26,67	2,09	15,60	-0,063	0,95
		Baba	15	26,73	1,71	15,40		
Mesaj	İzleme	Anne	15	36,60	1,55	18,57	-1,942	0,052
		Baba	15	35,33	2,09	12,43		
Sözsüz İletişim	İzleme	Anne	15	26,73	1,83	16,87	-0,866	0,387
		Baba	15	26,07	1,87	14,13		
Empati	İzleme	Anne	15	38,47	2,59	17,80	-1,453	0,146
		Baba	15	37,13	2,20	13,20		

Tablo 18 incelendiğinde, deney grubu ABCİDA konuşma alt boyutu ön test puanları annelerin ($\bar{X}=27,27$), babaların ($\bar{X}=24,47$), dinleme alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=18,93$), babaların ($\bar{X}=18,60$), mesaj alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=18,07$), babaların ($\bar{X}=18,53$), sözsüz iletişim alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=20,27$), babaların ($\bar{X}=17,93$), empati alt boyutu ön test puanı annelerin ($\bar{X}=31,67$), babaların ($\bar{X}=27,47$) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ABCİDA konuşma alt boyutu son test puanları annelerin ($\bar{X}=35,34$), babaların ($\bar{X}=34,20$), dinleme alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=26,47$), babaların ($\bar{X}=26,73$), mesaj alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=36,60$), babaların ($\bar{X}=35,33$), sözsüz iletişim alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=26,60$), babaların ($\bar{X}=26,07$), empati alt boyutu son test puanı annelerin ($\bar{X}=38,33$), babaların ($\bar{X}=37,00$) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ABCİDA konuşma alt boyutu izleme testi puanları annelerin ($\bar{X}=35,40$), babaların ($\bar{X}=34,27$), dinleme alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}=26,67$), babaların ($\bar{X}=26,73$), mesaj alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}=36,60$), babaların ($\bar{X}=35,33$), sözsüz iletişim alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}=26,73$), babaların ($\bar{X}=26,07$), empati alt boyutu izleme testi puanı annelerin ($\bar{X}=38,47$), babaların ($\bar{X}=37,13$) olduğu görülmektedir.

Deney grubu ABCİDA ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bulgulardan yola çıkarak, çalışmaya katılan deney grubu annelerin ve babaların çocukları ile iletişimlerinin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında benzer olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, araştırmaya katılan anne ve baba grupları arasındaki benzerlik, ABCİDA'nın tüm alt boyutlarında puanlar arasında anlamlı farklılığın bulunmamasına neden olabilir.

4.3. Anne ve Babaların Çocukları ile İlişkilerine ve İletişimlerine Yönelik Nitel Bulgular

Bu bölümde ebeveynlerin çocukları ile ilişkileri ve iletişimleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amacıyla hazırlanan Ebeveyn Görüşme Formu'nda yer alan bilgilerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ebeveyn Görüşme Formu, eğitim programı öncesinde ve sonrasında anne ve babalara uygulanmıştır. Görüşme formu, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu yüzden ebeveynlerin her soruya ilişkin verdiği yanıtlar ebeveyn sayısı ile tam olarak uyuşmayabilmektedir. Ebeveynlerin görüşleri, italik yazıyla yazılmış ve alıntının yapıldığı veri numarası parantez içinde verilmiştir. Buna göre anneler "A" olarak kodlanmış ve her anneye kodunun yanına "A1-A15" arasında olacak şekilde numara verilmiştir. Babalar "B" olarak kodlanmış ve her babaya kodunun yanına "B1-B15" arasında olacak şekilde numara verilmiştir.

Tablo 19'da, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında ebeveynlerin çocukları ile zamanlarını nasıl geçirdiklerine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 19

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Ebeveynlerin Çocukları İle Zamanlarını Nasıl Geçirdiklerine Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Oyun oynama	10	8	15	14
Etkinlik yapma (boyama, deney vb.)	7	5	7	6
Sohbet etme	6	6	10	9
Televizyon izleme	6	4	3	2
Birlikte ev işleri yapma	3	-	2	-
Kitap okuma	2	-	6	5
Parka, alışverişe ya da pikniğe gitme	4	3	5	7
İstek ve ihtiyaçlarını karşılama	1	2	1	2
Zaman geçirmeme	-	2	-	2
"Ailece etkinlik yapıyoruz" uygulamaları	-	-	4	3

Tablo 19'da Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocukları ile zaman geçirmelerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 10 annenin ve 8

babanın çocuğu ile oyun oynadıkları, 7 annenin ve 5 babanın etkinlik yaptıkları, 6 annenin ve 6 babanın sohbet ettikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Kızım sulu boya yapmayı çok seviyor, birlikte sulu boya ile baskılar yapıyoruz. Oda içerisinde potamız var. Basketbol oynuyoruz. (A2)

Birlikte çeşitli oyunlar oynuyoruz. Daha çok bol koşmalı, zıplamalı oyunları seviyor. (B3)

Oğlum ile çeşitli boyamalar yapıyoruz. Sulu boya, parmak boyası, pastel boya ile resimler yapma gibi. (A5)

Kızımla sohbet ederiz. Ana sınıfında yaptıkları ile ilgili bana yaşadıklarını anlatır.(B4)

Tablo 19 incelendiğinde, 6 annenin ve 4 babanın televizyon izlediği, 3 annenin birlikte ev işleri yaptığı, 2 annenin kitap okuduğu, 4 annenin ve 3 babanın parka, alışverişe ya da pikniğe gittiği, 1 annenin ve 2 babanın istek ve ihtiyaçlarını karşıladığı, 2 babanın ise zaman geçiremediği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Çocuğum okuldan geldikten sonra genelde birlikte zaman geçiriyoruz. Geldiğinde çizgi film açmamı istiyor. Okuldan gelince birkaç saat çizgi film izliyor. (A9)

Çok yoğun çalışıyorum. Akşamları çoğu zaman geç eve geliyorum. Zaman geçirmeye pek fırsatım kalmıyor. Geldiğinde oğlumun bana ihtiyacı olursa ve benden istekte bulunursa yerine getirmeye çalışıyorum. Pazar günleri dışarı çıkarsam yanımda oğlumu da götürüyorum. (B12)

Kızıma kitap okurum, birlikte kitaptaki resimler hakkında konuşuruz. (A1)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin çocukları ile geçirdikleri zamanlarında en çok oyun oynama, etkinlik yapma ve sohbet etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Babaların program öncesinde çocuklarına kitap okumadıkları görülmektedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile birlikte zaman geçirmelerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 15 annenin ve 14 babanın çocuğu ile oyun oynadığı, 7 annenin ve 6 babanın etkinlik yaptığı, 10 annenin ve 9 babanın sohbet ettiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Oyun, çocuğumun gelişimi için çok önemli. Onunla zaman geçirirken oyun oynamayı tercih ediyorum. (A14)

Çocuğum ile akşamları birlikte zaman geçirebiliyorum. Onunla önce muhakkak sohbet ediyorum. Gününün nasıl geçtiğini konuşuyorum. Ardından oyunlar oynuyoruz. Genellikle ikimizde futbolu tercih ediyoruz. (B7)

Birlikte oyun oynuyoruz, etkinlikler yapıyoruz. Onun sevdiği boyamaları yapıyoruz. En çok sulu boya seviyor. (B5)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında 6 annenin ve 5 babanın kitap okuduğu, 5 annenin ve 5 babanın park, alışveriş ya da pikniğe gittiği, 4 annenin ve 3 babanın “Ailece etkinlik yapıyoruz” uygulamaları yaptığı, 3 annenin ve 2 babanın televizyon izlediği, 2 annenin birlikte ev işleri yaptığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Kızım ile birlikte zaman geçirmeye özen gösteriyorum. Örneğin akşamları birlikte -Ailece etkinlik yapıyoruz- çalışmasındaki oyunlar ile oynuyoruz. En çok tombala ve dokun bul oyununu seviyor. (B14)

Çocuğum ile birlikte oyun oynamaya başladık. Evde bulunan her şeyle biz de etkinlik yapabiliyoruz ve oynuyoruz. Mandallarla, kaşıklarla, kürdanlarla.. Her şeyle oynamayı öğrendik. Birlikte daha fazla kitap okuyoruz. (A8)

Birlikte ev işleri yapıyoruz, alışverişe gidiyoruz. (A10)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocukları ile geçirdikleri zamanlarında en çok oyun oynama, sohbet etme ve etkinlik yapmayı tercih ettikleri görülmektedir. Ebeveyn görüşleri, eğitim programı öncesi sonuçlar ile karşılaştırıldığında oyun oynayan, etkinlik yapan ve kitap okuyan annelerin ve babaların sayılarının arttığı söylenebilir. Program öncesinde çocuğu ile birlikte zaman geçirirken kitap okuduğunu belirten baba bulunmazken, program sonrasında çocuğuna kitap okuyan anne ve babaların sayısı artmıştır. Uygulanan Ebeveyn Çocuk iletişimi Eğitim Programı’nın ebeveynlerin çocukları ile etkili zaman geçirmelerine katkı sağladığı sonucuna varılabilir.

Tablo 20’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocuklarını dinlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 20

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocuklarını Dinlerken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Çocuğun konuşmasını sonuna kadar dinleme	8	2	3	3
Göz teması kurarak onaylama	3	4	10	8
Çocuğun problemi varsa yardımcı olmaya çalışma ve çözme	2	3	-	-
Sakin ve soğukkanlı dinleme	3	2	2	3
Çocuğun söylediklerini her koşulda dinleme	2	1	-	-
Çocuğun isteği varsa hemen karşılama	1	-	-	-
Sorunu anlama amaçlı sorular sorma	1	-	-	-
Akıl verme, yanlışı belirtme	2	1	-	-
Dinliyormuş gibi yapma ya da dinlememe	-	3	-	-
Başını sallayarak onaylama	-	1	6	5
Çocuğa dokunma (sırtını sıvazlama, başını okşama gibi.)	-	-	5	6
Çocuğu katılımlı dinleme	-	-	4	6
Çocuğun hizasına eğilme	-	-	5	4
Empati kurma	-	-	3	2
Emir vermeme, soru sormama-sorgulama, öğüt vermeme	-	-	2	1

Tablo 20’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin çocuklarını dinlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 8 annenin ve 2 babanın çocuğu konuşması sonuna kadar dinlediği, 3 annenin ve 4 babanın göz teması kurarak onayladığı, 2 annenin ve 3 babanın problemi varsa yardımcı olmaya çalıştığı ve çözdüğü görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Oğlumu genellikle dinlerim. Zaman zaman dinleyemediğim anlar oluyor ancak genelde çocuğumu konuşmasını bitirene kadar dinlerim ve göz teması kurarım. (B5)

Kızımı dinlerken gözlerine bakarak onaylarım. Bir problemten bahsediyorsa, sorunu çözmeye çalışırım. (A10)

Oğlumu gözlerine bakarak dinliyorum. (A2)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 3 annenin ve 2 babanın sakın ve soğukkanlı dinlediği, 2 annenin ve 1 babanın her koşulda dinlediği, 1 annenin çocuğun

isteği varsa hemen karşıladığı, 1 annenin sorunu anlama amaçlı sorular sorduğu, 2 annenin ve 1 babanın akıl verdiği ve yanlısını belirttiği, 3 babanın dinliyormuş gibi yaptığı ya da dinlemediği, 1 babanın da başını sallayarak onayladığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

İ... çok konuşan bir çocuk değil. Konuşurken onu sakın dinlerim. Yaptığı yanlış bir davranışı anlatıyorsa soğukkanlı olurum, hemen tepki vermem. (A8)

Kızımı dikkatli dinlerim. Sözüünü kesmem o anlatır, ben dinlerim. Dinlerken yaptığı yanlış ile ilgili ona akıl veririm. Yanlısını söylerim. (B11)

Ebeveynler, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde çocuklarını dinlerken en çok çocuğun konuşmasını sonuna kadar dinlediklerini, göz teması kurarak onayladıklarını ve çocuğun problemi varsa yardımcı olmaya çalıştıklarını ve çözdüklerini belirtmişlerdir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocuklarını dinlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 10 annenin ve 8 babanın göz teması kurarak onayladığı, 5 annenin ve 6 babanın dinlerken çocuğa dokunduğu, 6 annenin ve 5 babanın baş sallayarak onayladığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Dinlerken muhakkak gözlerine bakıyorum ve onun yanına eğiliyorum. Başımı sallayarak onu zaman zaman onaylıyorum. (A12)

Kızımı dinlemeye dikkat ediyorum. Onun gözlerine bakıyorum, zaman zaman sırtını sıvazlıyorum, başımı sallayarak onaylıyorum. (B4)

Çocuğumun hizasına eğilerek gözlerine bakıyorum. Başımınla onun sözlerini onaylıyorum. (A15)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında; 4 annenin ve 6 babanın katılımlı dinlediği, 3 annenin ve 2 babanın empati kurduğu, 3 annenin ve 3 babanın çocuğun konuşmasını sonuna kadar dinlediği, 2 annenin ve 1 babanın emir verme, soru sorma-sorgulama, öğüt verme iletişim engellerini kullanmadıkları, 5 annenin ve 4 babanın çocuğun hizasına eğildiği, 2 annenin ve 3 babanın sakın ve soğukkanlı dinlediği görülmektedir.

Çocuğumun gözlerine bakarım. Onu empati kurarak anlamaya çalışırım. Söylediklerini tekrar ederim. Duygularının fark etmesini sağlarım, katılımlı dinleme yaparım. (B12)

Çocuğumu dinlerken neleri yapmam gerektiğine artık dikkat ediyorum. Mesela gözlerine bakıyorum. Kızımın yerine kendimi koyuyorum. Empati yapıyorum.-Eğitimde yaptığımız N.... canlandırdığı olaydaki gibi-Çocuğumun söylediğini tekrarlıyorum. Ani tepkiler vermek yerine sakin ve soğukkanlı olmaya çalışıyorum.
(A6)

Kızımı dinlerken göz teması kuruyorum, başımı sallayarak onaylıyorum. Onun söylediğini tekrarlıyorum.
(B14)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocuklarını dinlerken en çok; göz teması kurma, çocuğa dokunma ve baş sallayarak onaylamayı belirttikleri görülmektedir. Eğitim programından sonra ebeveynlerin çocuklarını dinlerken etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları söylenebilir. Program öncesinde anne ve babaların katılımlı dinleme, empati kurma, çocuğun seviyesine gelerek konuşma ile ilgili bir görüş belirtmedikleri görülmektedir. Ancak uygulanan eğitim programı sonrasında anne ve babalardan bazılarının katılımlı dinleme, empati kurma, çocuğun seviyesine gelerek konuşma gibi olumlu görüşler belirttikleri görülmektedir. Eğitim programında çocuğu dinlemenin önemi ve çocuğu dinlerken dikkat edilecek noktaların tartışılması, çocuk ile iletişim ve etkili iletişim becerileri konularının irdelenmesi, anne ve babalarda bu olumlu değişime katkı sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarında ebeveynlerin rol oynama tekniğini kullanarak çocuk rolünü canlandırmaları, anne ve babaların empati becerilerini olumlu yönde etkilediği düşünülebilir.

Tablo 21’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 21

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocukları ile Konuşurken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurma	5	6	10	11
Çocuk ile her zaman konuşma	4	3	6	4
Övgü dolu hoş giden güzel sözcükler kullanma (Kuzum, bebeğim, aşkım vb.)	3	4	-	-
Çocuk ile konuşurken baş sallayarak onaylama	2	1	-	-
Göz teması kurma	2	3	-	-
İsteklerine cevap verme	2	1	-	-
Onu önemsediyini belli etme	1	2	-	-
Çocuğun problemi varsa yardımcı olmaya çalışma ve çözme	2	1	-	-
Soru sorma, sorgulama	-	1	-	-
Ben dilini kullanma	-	-	6	7
Empati kurma	-	-	5	6
Çocuğa dokunma	-	-	5	4
Göz teması kurma	-	-	4	5
Çocuğun söylediklerine dikkat etme	-	-	3	4
Emir vermeme, öğüt vermeme, karşılaştırma yapmama	-	-	3	3
Yumuşak ses tonu kullanma	-	-	3	4
Sen dilini kullanmama	-	-	3	2
“Hayır” kelimesini kullanmama	-	-	2	1

Tablo 21’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 5 annenin ve 6 babanın çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurduğu, 4 annenin ve 3 babanın çocuk ile her zaman konuştuğu, 3 annenin ve 4 babanın övgü dolu hoş giden güzel sözcükler kullandığı (kuzum, bebeğim, aşkım vb.) görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Kızım ile konuşurken kısa cümleler kurarım. (B3)

Çocuğum ile her zaman konuşmaya dikkat ederim ve bu yüzden her zaman konuşurum. (A14)

Çocuğumla güzel güzel konuşurum. Bebeğim canım kuzum derim, bazen aşkım derim. Onun hoşuna gidecek şekilde konuşurum. Çünkü oğlum bundan çok hoşlanıyor. (B10)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 2 annenin ve 1 babanın konuşurken baş sallayarak onayladığı, 2 annenin ve 3 babanın göz teması kurduğu, 2 annenin ve 1 babanın çocuğun isteklerine cevap verdiği, 1 annenin ve 2 babanın onu önemseydiğini belli ettiği, 2 annenin ve 1 babanın problemi varsa yardımcı olmaya çalıştığı ve çözmeye odaklandığı, 1 babanın soru sorduğu ve sorgulama yaptığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Kızımın gözlerine bakarak konuşurum. Onun isteklerini karşılamaya çalışırım. (B15)

Konuşurken oğlumun isteklerini karşılamaya çalışırım, başıyla onaylarım, gözlerinin içine bakarım. (A11)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin çocukları ile konuşurken en çok, çocuğunun anlayabileceği cümle kurmayı, çocukları ile her zaman konuşmayı ve övgü dolu sözcükler kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 10 annenin ve 11 babanın çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurduğu, 6 annenin ve 7 babanın ben dilini kullandığı, 5 annenin ve 6 babanın empati kurduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Oğlum ile konuşurken kısa cümleler kurmaya dikkat ediyorum. Net ifadeler kullanarak söyleyeceklerimi belirtiyorum, rica ederek konuşuyorum. Onu anlayabilmek için kendimi onun yerine koyuyorum yani empati kuruyorum. (B2)

Çocuğum ile konuşurken ben dilini kullanıyorum. Sen dilini kullanmıyorum Onun başını okşuyorum, yanına oturuyorum. Çocuğumun gözlerine bakıyorum. (A8)

Anlayabileceği cümleler kullanmaya dikkat ediyorum. Empati kuruyorum. (A7)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında 5 annenin ve 4 babanın çocuğa dokunduğu, 4 annenin ve 5 babanın göz teması kurduğu, 3 annenin ve 4 babanın yumuşak ses tonu kullandığı, 2 annenin ve 3 babanın emir verme, öğüt verme ve karşılaştırma yapma iletişim engellerini kullanmadığı, 3 annenin ve 2 babanın ben dilini kullanmadığı, 2 annenin ve 1 babanın “hayır” kelimesini kullanmadığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Onunla sık sık konuşurum. Ben dilini kullanırım. Kızımın yaptığı davranışın nedenini anlamaya çalışırım. Hayır sözcüğünü kullanmamaya çalışırım. (A4)

Yaptığı davranışı, davranışın etkisini ve davranışın bana kattığı duyguyu söylerim. Kısacası ben dilini kullanırım. Onunla göz teması kurmaya, onaylayarak başımı sallamaya, zaman zaman sırtına dokunmaya özen gösteririm. (B10)

Program ile ben dilini kullanmaya özen göstermeye başladım. Herkese karşı ben dilini kullanıyorum. Kızımın duygularını anlamaya çalışıyorum, empati kuruyorum. (A5)

Onunla yumuşak ses tonuyla gözlerine bakarak konuşuyorum. Kesinlikle karşılaştırma yapmıyorum. (A6)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşlerinde en çok; çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurma, ben dilini kullanma ve empati kurmayı belirttikleri görülmektedir. Eğitim programı sonrasında ebeveynlerin çocukları ile konuşmalarında olumlu değişikliklerin olduğu söylenebilir. Eğitim programı öncesinde anne ve babalar ben dilini, yumuşak ses tonu kullanmayı, empati yapmayı belirtmemişken, program sonrasında belirtmişlerdir. Eğitim programı sonrasında bazı annelerin ve babaların çocuğu ile konuşurken olumlu iletişim becerilerinden faydalandıkları söylenebilir. Eğitim programı oturumlarında çocuk ile konuşurken dikkat edilecek noktaların tartışılması, ben dilinin öneminin açıklanması ve ben dili kartları ile konunun pekiştirilmesi bulgulardaki değişimin nedenleri arasında düşünülebilir. Eğitim programından sonra anne ve babaların etkili iletişim becerileri hakkında farkındalık kazandıkları söylenilebilir.

Tablo 22’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocuğa kitap okuyup okumama ve kitap okuma zamanlarına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 22

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocuğa Kitap Okuyup Okumama ve Kitap Okuma Zamanlarına Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne	Baba	Anne	Baba
	f	f	f	f
Kitap okunmuyor	2	3	-	1
Yatmadan önce	6	7	5	7
Akşam saatlerinde	3	3	5	6
Uygun bir zamanda	3	2	2	1
Çocuk ne zaman isterse	1	-	3	-

Tablo 22’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocuğa kitap okuyup okumama ve kitap okuma zamanlarının dağılımına yönelik görüşleri

incelendiğinde, 2 annenin ve 3 babanın kitap okumadığı, 6 annenin ve 7 babanın yatmadan önce, 3 annenin ve 3 babanın akşam saatlerinde okuduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Hocam, açık konuşmak gerekirse, ben çocuklarıma bu zamana kadar hiç kitap okumadım. Ancak, annesi kitap okur. (B9)

Çocuğuma kitabı yatmadan hemen önce okuyorum. Bazen ben okurken uykuya dalıyor. (A13)

Kızıma akşam saatlerinde kitap okurum. (A1)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 3 annenin ve 2 babanın uygun bir zamanda çocuğa kitap okuduğu, 1 annenin ise çocuk ne zaman isterse kitap okuduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Kızıma kitap ne zaman isterse okuyorum. Belirli bir zamanı yok. (A7)

Belirli bir zamanımız bulunmuyor. Uygun bir zamanda okumayı tercih ediyoruz. (B3)

A.. ne zaman isterse o zaman okuyorum. (A2)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocuklarına kitabı çoğunlukla yatmadan önce okudukları görülmektedir. Çocuğuna kitap okumayan anne ve babalar bulunmaktadır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocuğa kitap okuyup okumama ve kitap okuma zamanlarına yönelik görüşlerinde, 5 annenin ve 7 babanın yatmadan önce, 5 annenin ve 6 babanın akşam saatlerinde, 2 annenin ve 1 babanın uygun bir zamanda çocuğuna kitap okuduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların bazı cevapları şu şekildedir:

Gündüz çalıştığım için akşamları çocuğuma kitap okuyabiliyorum. Ben bu programdan önce çocuğuma hiç kitap okumamıştım. Hatta itiraf etmem gerekirse, bundan önceki iki çocuğuma da hiç kitap okumadım. İlk kez bu eğitim programı ile kitap okudum. Çocuğumun bu duruma çok şaşırması ve sevinmesi, beni çok üzdü. Bundan sonra çocuğuma kitap okuyacağım. (B4)

Çocuğuma kitap okuduğum düzenli bir saat dilimi bulunmuyor. Ancak her gün uygun bir zaman diliminde okuyorum. Bazen okuldan gelince, bazen öğleden sonra, bazen akşam. Hafta sonları sabah da okuyabiliyoruz. (A15)

3 annenin çocuk ne zaman isterse kitap okuduğu, 1 babanın ise kitap okumadığı görülmektedir.

Çocuğum ne zaman isterse ona kitap okuyorum. Eğitim programında dağıttığınız kitabı bir hafta boyunca tekrar tekrar okuduğumuz zamanlar oldu. (A5)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde olduğu gibi sonrasında da ebeveynlerin yatmadan önce kitap okumayı tercih ettikleri görülmektedir. Ancak eğitim programı sonrasında çocuğuna kitap okuyan annelerin ve babaların sayılarının arttığı görülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda araştırmacı tarafından dağıtılan kitapların, anne ve babaların çocuklarına okumaları istenmesi ebeveynlerin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarını olumlu yönde etkilemiş olabilir. Çocuğun gelişiminde ve çocukla iletişimde kitabın öneminin açıklanması, ebeveynlerin çocuklarına kitap okumalarını olumlu etkileyen nedenler arasında düşünülebilir. Babalar arasında kitap okumayan 1 baba halen bulunmaktadır. Yapılan görüşmede, baba göz sağlığı sorunları nedeniyle kitap okumadığını belirtmiştir.

Tablo 23'de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocuğa kitap alırken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 23

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocuğa Kitap Alırken Nelere Dikkat Ettiklerine Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne	Baba	Anne	Baba
	f	f	f	f
Çocuğun isteği	7	10	3	4
Canlı renkler kullanılması ve bol resimli olması	5	4	6	5
Çizgi film karakterleri (Spiderman, Benten vb.)	3	4	-	-
Yazı büyüklüğü	2	3	-	-
Sayfa sayısı	1	2	-	2
Çocuğun sevdiği nesneler (uçak, araba, prenses vb.)	2	1	-	-
Konusu-içeriği	-	-	8	10
Gelişimine katkı sağlama	-	-	5	3
Yaşına uygunluğu	-	-	4	2
Uzman önerisi (öğretmen, doktor gibi)	-	-	2	2
Yaynevi	-	-	-	1

Tablo 23’de anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde çocuğa kitap alırken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 7 annenin ve 10 babanın çocuğun isteğine göre, 5 annenin ve 4 babanın canlı renkler kullanılmasına ve bol resimli olmasına göre olduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kitap okumamı, kızım çok seviyor. Onun isteğine göre alıyoruz. (A12)

Kızımın sıkılmaması için bol resimli, canlı renklerin kullanıldığı kitaplar alıyorum. Ben okurken, A... kitabın resimlerine bakıyor. (B8)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 3 annenin ve 4 babanın çizgi film karakterine (spiderman, benten vb.) göre, 2 annenin ve 3 babanın yazı büyüklüğüne göre, 1 annenin ve 2 babanın sayfa sayısına göre, 2 annenin ve 1 babanın çocuğun sevdiği nesnelere göre (uçak, araba, prenses vb.) olduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Çocuğum Benten ve Spiderman çok seviyor. Benten kitapları, Spiderman kitapları onun en çok sevdiği kitaplar olduğu için bu kitapları alıyorum. (B2)

Kitap alırken sayfa sayısına bakarım. Sayfa sayısı çoksa almam. (A5)

Uçakları seviyor. Genellikle uçakların olduğu hikaye kitaplarını alırım. (B9)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin çocuklarına kitap alırken en çok çocuğun isteğine, kitapta canlı renkler kullanılmasına, bol resimli olmasına ve çizgi film karakterlerine göre kitap almayı tercih ettikleri görülmektedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocuğa kitap alırken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 8 annenin ve 10 babanın konusuna-içeriğe, 6 annenin ve 5 babanın canlı renkler kullanılması ve bol resimli olmasına, 5 annenin ve 3 babanın gelişimine katkı sağlamasına dikkat ettikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kızım ile birlikte kitapçıya gidiyoruz. Ben kitabın içeriğine bakıyorum. Mesela dürüstlüğü işlendiği, saygı, sevgi, yardımlaşma gibi konulu kitapların çocuğuma bir şey kattığına inanıyorum. (A1)

Oğlumun yaşına uygun olmasına yani seviyesine uygun olmasına dikkat ederim. Onunla birlikte kitabı seçeriz. Oğlum genelde canlı renklerin ve resimlerin bulunduğu kitapları okumamı ister. (B7)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocuklarına kitap alırken; 3 annenin ve 4 babanın çocuğun isteğine, 4 annenin ve 2 babanın çocuğun yaşına uygunluğuna, 2 annenin ve 2 babanın uzman önerisine, 1 babanın yayınevine, 2 babanın sayfa sayısına dikkat ettikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kitapları uzman önerisine göre almaya çalışıyorum. Öğretmenlerin önerisi benim için çok önemli. Ayrıca internette takip ettiğim uzman sayfası var (akademisyen anne), onun tavsiye ettiği kitapları almaya çalışıyorum. (A9)

Kızımın seviyesine, yaşına uygun kitaplar almayı tercih ediyorum. Birlikte kitabı seçiyoruz. (A10)

Çocuğumun seviyesine uygun olması için yaşına göre kitaplar almayı tercih ediyorum. Hikayenin akıcı olmasına, çocuğumun ilgisini çeken renkli resimler kullanılmasına, eğitici olmasına önem veriyorum. Bu nedenle yayınevinin de önemli olduğunu düşünüyorum. (B13)

Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında çocuklarına kitap alırken en çok kitabın konusuna-içeriğe, canlı renkler kullanılması ve bol resimli olmasına ve gelişimine katkı sağlamasına (kitabın eğitici olması, değerler eğitimi içermesi) dikkat ettikleri görülmektedir. Eğitim programından sonra, anne ve babaların çocuklarına kitap alırken dikkat edilecek noktalara önem verdikleri düşünülebilir. Eğitim programı öncesinde çocuklarına kitap alırken belirtmedikleri; konusu-içeriği, gelişimine katkı sağlaması, yaşına uygunluğu ifadelerini, program sonrasında belirtmeleri, ebeveynlerin kitap seçimi konusunda farkındalıklarının artması olarak yorumlanabilir. Program öncesinde de kitap seçimi konusunda olumlu görüş belirten ebeveynlerin, program sonrasında kitap seçimi konusunda farkındalık kazanarak olumlu görüşler belirttikleri görülmektedir.

Tablo 24’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocukları ile birlikte oynadıkları oyunlara yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 24

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Anne ve Babaların Çocukları ile Birlikte Oynadıkları Oyunlara Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Top	9	10	9	10
Saklambaç	10	8	9	8
Körebe	5	3	4	4
Evcilik	6	2	4	2
Lego-yapboz	4	3	3	3
Yarışma yapma (koşma, vb.)	5	4	2	3
Seksek	2	-	1	-
Bilgisayarda oyun oynama (araba yarışı, futbol vb.)	-	2	-	-
Evdeki malzemelerle oyunlar (mandal, ceviz, boş şişeler gibi)	-	-	5	5
Her şeyle oyun	-	-	1	2
Bisiklet sürme	-	-	-	1

Tablo 24’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocukları ile birlikte oynadıkları oyunların neler olduğuna yönelik görüşleri incelendiğinde, 9 annenin ve 10 babanın top ile oyunlar oynadığı, 10 annenin ve 8 babanın saklambaç oynadığı, 5 annenin ve 4 babanın yarış yaptığı (koşma vb.) görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Hemen hemen her akşam bizim oynadığımız oyun futbol. Ben kaleci olurum o da bana gol atmaya çalışır. Koridorda bunu oynarız. (B8)

Kızım saklambaç oyununu çok sever. Sık sık ailece saklambaç oynarız, odalara saklanırız. (A15)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 5 annenin ve 3 babanın körebe oynadığı, 6 annenin ve 2 babanın evcilik oynadığı, 4 annenin ve 3 babanın lego-yapboz oynadığı, 2 annenin seksek ve 2 babanın bilgisayarda oyun (araba yarışı, futbol vb.) oynadığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kızım evcilik oynamayı çok sever. Ben çocuk oluyorum, abisi baba, kendisi de anne. En çok bunu oynarız. (B2)

Kızımın odasında sek sek çizili halımız var orada sek sek oynarız. Legolarla oynamayı da çok seviyor. (A11)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin çocukları ile birlikte en çok saklambaç, top oynadıkları ve yarış yaptıkları görülmektedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile birlikte oynadıkları oyunlara yönelik görüşleri incelendiğinde, 9 annenin ve 10 babanın top ile oyunlar, 9 annenin ve 8 babanın saklambaç oynadığı, 5 annenin ve 5 babanın evdeki malzemelerle (mandal, ceviz, boş şişeler gibi) oynadığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Top ile oynanan bütün oyunları M.. çok seviyor. Bu yüzden en çok top oynuyoruz. (A3)

Programdan sonra oğlumla evdeki malzemelerle oynamayı öğrendik. Dışarı mı çıkıyoruz, taşlarla oynuyoruz. Evde miyiz, evde mandallarla oynuyoruz. Boş koli boyuyoruz kendi arabamızı oluşturuyoruz. 'Ailece etkinlik yapıyoruz' çalışmalarının bana en büyük katkısı bu oldu diyebilirim. Artık evde bulunan her şeyle oyun oynayabiliyorum. (A5)

Oyuna bakış açım değişti. Farklı oyunlar üretiyoruz. Elimizde bulunan evdeki malzemelerden oyunlar uyduruyoruz. Mesela geçen akşam elektrik bandıyla evde parkelere yol çizdik. Arabalarımızı yarıştırdık. (B7)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında 3 annenin ve 3 babanın lego-yapboz oynadığı, 4 annenin ve 4 babanın körebe oynadığı, 4 annenin ve 2 babanın evcilik oynadığı, 2 annenin ve 3 babanın yarış yaptığı (koşma vb.), 1 annenin seksek oynadığı, 1 annenin ve 2 babanın her şeyle oynadığı, 1 babanın bisiklet sürdüğü görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kızımla çeşitli oyunlar oynarız. Kızım en çok odasında bebekleriyle evcilik oynamayı sever. (A4)

Oğlum, bebekliğinden bu yana legolara ilgi duyar. Legolarını zaman zaman değiştiriyoruz, daha zor legolar alıyoruz. (A3)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocukları ile birlikte en çok; top, saklambaç ve evde bulunan malzemelerle oynamayı tercih ettikleri görülmektedir. Eğitim programından önce evdeki malzemelerle oynadığını belirten anne ve babalar bulunmazken, programdan sonra evdeki malzemelerle oynadığını belirten anne ve babalar bulunmaktadır. Bu bulgu, eğitim programının etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı süresince, ebeveynlerin evde çocukları ile “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarını uygulaması ayrıca eğitim programında ‘çocuğun gelişiminde oyunun

önemi'nin açıklanması, ebeveynlerin oyuna yönelik farkındalıklarını arttırdığı düşünülebilir.

Tablo 25'de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 25

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde ve Sonrasında Annelerin ve Babaların Çocukları ile İlişkilerine ve İletişimlerine Yönelik Görüşleri

	Program Öncesi		Program Sonrası	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Sıcak, samimi, iyi ilişki	3	2	12	11
Anlayışlı olma	3	4	-	-
Hatalarını affetme	4	2	-	-
Zaman zaman otoriter olma	2	3	-	-
Zaman zaman anlaşılmama	1	2	-	-
Çocuğun her isteğini yapma	1	-	-	-
Fedakarlık yapma	2	1	-	-
Fiziksel ihtiyaçlarını giderme, bakımını sağlama	2	1	-	-
Arkadaş gibi olma	2	1	-	-
Kırıcı olmamaya özen gösterme	1	-	-	-
Ben dilini kullanma	-	-	6	8
Emir vermeme, sürekli soru sormama, karşılaştırma yapmama	-	-	6	7
Çocukla göz teması kurma, başını okşama, hizasına eğilme	-	-	5	6
Güven verici bir ilişki	-	-	3	4
Sabırlı olma	-	-	3	2
Çocuğun olumlu davranışına odaklanma	-	-	4	5
Katılımlı dinleme	-	-	4	3
Küçük hataları görmezden gelme	-	-	2	1
Empati kurma	-	-	2	1
Oyunu iletişim aracı olarak kullanma	-	-	1	-

Tablo 25'de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşleri incelendiğinde, 3 annenin ve 4 babanın anlayışlı olduğu, 4 annenin ve 2 babanın hatalarını affettiği, 3 annenin ve 2 babanın sıcak, samimi ve iyi ilişki kurdukları görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kızıma karşı anlayışlı bir anne olduğumu düşünüyorum. (A1)

Oğlum ile iyi bir ilişkimiz var. Çocuğumun hatalarını affeden biriyim. (B2)

Çocuğum ile sıcak ilişkimiz var. Onu çok seviyorum. (A5)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde 2 annenin ve 3 babanın zaman zaman otoriter olduğu, 1 annenin ve 2 babanın zaman zaman anlaşılamadığı, 1 annenin çocuğun her isteğini yaptığı, 2 annenin ve 1 babanın fedakârlık yaptığı, 2 annenin ve 1 babanın fiziksel ihtiyaçlarını giderdiği ve bakımını sağladığı, 2 annenin ve 1 babanın arkadaş gibi olduğu görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Çocuğum ile anlaşılamadığım zamanlar oluyor. Yoğun çalıştığım için çocuğumun fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan, bakımını yapan bir anne olduğumu düşünüyorum. (A10)

Kızımı kıramıyorum. Her istediğini yapan bir anne olduğumu söyleyebilirim. (A14)

Çocuğum ile arkadaş gibiyim. Zaman zaman anlaşılamadığımız anlar oluyor ancak genelde onun arkadaş gibi davranırım. (B7)

Ben oğlumun arkadaşıyım. Onunla baba oğul değil, iki arkadaş gibiyiz. (A6)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin en çok; anlayışlı oldukları, hataları affettikleri ve sıcak, samimi ve iyi ilişki kurdukları görülmektedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşleri incelendiğinde; 12 annenin ve 11 babanın sıcak, samimi ve iyi ilişki, 6 annenin ve 8 babanın ben dilini kullanma, 6 annenin ve 7 babanın emir vermeme, sürekli soru sormama, karşılaştırma yapmama ve 5 annenin ve 6 babanın çocukla göz teması kurma, başını okşama, hizasına eğilmeyi belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Çocuğum ile ilişkim artık daha iyi ve samimi. Yaşadığım bir sorun olduğunda ben dilini kullanarak kendimi ifade etmeye çalışıyorum. Onun hizasına eğiliyorum ve gözlerine bakıyorum. (A15)

Çocukla iletişimde emir vermemeye ve karşılaştırma yapmamaya özen gösteriyorum. Onunla ben dili ile konuşuyorum ve ona eğiliyorum aynı seviyede göz teması kurarak konuşuyorum. (B5)

İlişkimiz gayet iyi. Onunla konuşurken gözlerine bakarım, ben dilini kullanırım. Muhakkak onun yanına gelerek konuşurum. (B1)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında 3 annenin ve 4 babanın güven verici bir ilişki, 3 annenin ve 2 babanın iletişim kurarken sabırlı olma, 4 annenin ve 5 babanın çocuğun olumlu davranışına odaklanma, 2 annenin ve 1 babanın küçük hataları görmezden gelme, 4 annenin ve 3 babanın katılımlı dinleme, 2 annenin ve 1 babanın empati kurma, 1 annenin oyunu iletişim aracı olarak kullanma olarak belirttiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdiği cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Kızım ile iletişimimde daha sabırlıyım. Onu anlayabilmek için empati kuruyorum. Cümlelerimde emir vermekten kaçınıyorum. Oyun ile çocuğumun düşüncelerini öğrenebileceğimi ve ilişkimizi kuvvetlendireceğini biliyorum. (A2)

İletişimimde katılımlı dinlemeyi yapmaya çalışıyorum. Ayrıca oğlumun yaptığı küçük hataları görmezden geliyorum. (B6)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler en çok; çocukları ile ilişkilerinin daha sıcak, samimi ve iyi ilişki kurduklarını, ben dili kullandıklarını ve emir verme, sürekli soru sorma, karşılaştırma yapma iletişim engellerinden kaçındıklarını belirtmişlerdir. Eğitim programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile iletişimlerinde ve ilişkilerinde olumlu değişiklikler görülmektedir. Anne ve babalar, program sonrasında ben dilini kullandıklarını, iletişim engellerinden kaçındıklarını, sözsüz iletişim unsurlarından faydalandıklarını (göz teması kurma, baş hizasına eğilme, dokunma gibi), katılımlı dinleme yaptıklarını belirtmişlerdir. Eğitim programı öncesinde belirtilmeyen bu ifadeler, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programında anne-baba-çocuk iletişimi ve önemi, farklı iletişim kanalları, iletişim engelleri, etkili iletişim becerileri, anne baba tutumları, çocuk ve oyun, çocuk ve kitap, etkili zaman geçirme, olumlu davranış kazandırma konularının açıklanması ve tartışılması ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu yönde etkilediği düşünülebilir. Ayrıca araştırmacı tarafından dağıtılan 'Ailece etkinlik yapıyoruz' çalışmalarını anne baba ve çocuğun evde birlikte uygulamaları, ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini desteklediği söylenebilir. Bunun yanı sıra, eğitim programında ebeveynlerin çocuk rolüne girerek 'Ailece etkinlik yapıyoruz' etkinliklerini uygulamaları, evde çocukları ile etkinliği uygulamalarını kolaylaştırdığı ve çocuklarını daha iyi anlayabilmelerine katkı sağladığı düşünülebilir. Ebeveynlerden her oturum sonunda, bir sonraki oturuma kadar araştırmacı tarafından verilen hikaye kitabını çocuklarına ayrı ayrı okumaları istenmiştir. Ebeveynlerin eğitim programı süresince çocuklarına kitap okumaları çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini desteklediği düşünülebilir. Eğitim programı

konularının gündelik hayata yönelik hazırlanarak değerlendirme kartları ile pekiştirilmesi programın etkililiğini artırdığı ve ebeveynlerin çocukları ile ilişki ve iletişimlerinde etkili olduğu söylenebilir.

4.4. Anne ve Babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Hakkında Görüşlerine Yönelik Nitel Bulgular

Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkında görüşlerini almak amacıyla, araştırmacı tarafından eğitim programı öncesinde ve sonrasında annelere ve babalara Program Değerlendirme Formu uygulanmıştır. Görüşme formu, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu yüzden ebeveynlerin her soruya ilişkin verdiği yanıtlar ebeveyn sayısı ile tam olarak uyuşmayabilmektedir. Ebeveynlerin görüşleri, italik yazıyla yazılmış ve alıntının yapıldığı veri numarası parantez içinde verilmiştir. Buna göre anneler “A” olarak kodlanmış ve her anne kodunun yanına “A1-A15” arasında olacak şekilde numara verilmiştir. Babalar “B” olarak kodlanmış ve her baba kodunun yanına “B1-B15” arasında olacak şekilde numara verilmiştir. Forma yönelik nitel bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 26’da, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babaların programa katılma amacına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 26

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde Anne ve Babaların Programa Katılma Amacına ve Programdan Beklentilerine Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Çocuk ile daha iyi iletişim kurabilme	14	16
Daha iyi anne/baba olma	6	7
Kendini geliştirme	5	6
Çocuk ile daha iyi vakit geçirme	5	2
Alana-mesleğe katkı sağlama	2	-
Çocuğu iyi anlama	2	2
Çocuk gelişimi ile ilgili bilgi sahibi olma	2	-
Kaliteli bir eğitim ortamı	-	1

Tablo 26’da anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde programa katılma amacına ve programdan beklentilerine yönelik görüşleri incelendiğinde;

14 annenin ve 16 babanın çocuk ile daha iyi iletişim kurabilme, 6 annenin ve 7 babanın daha iyi anne/baba olma, 5 annenin ve 6 babanın kendini geliştirmeyi belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Çocuğumla iletişimde bazen zorlanıyorum. Onunla daha iyi iletişim kurmak istiyorum ve bu amaçla programa katılıyorum. (B9)

Daha iyi anne olabilmek ve kendimi geliştirmek amacıyla bu programa katılıyorum. (A11)

Programa çocuğum ile daha iyi iletişim kurabilmek için katılıyorum. (B5)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynlerin programa katılma amacına ve beklentilerine yönelik görüşlerinde; 5 annenin ve 2 babanın çocuk ile daha iyi vakit geçirme, 2 annenin alana-mesleğe katkı sağlama, 2 annenin ve 1 babanın çocuğa daha faydalı olabilme, 2 annenin ve 2 babanın çocuğu daha iyi anlama, 2 babanın çocuk gelişimi ile ilgili bilgi sahibi olma, 1 babanın kaliteli bir eğitim ortamı amacıyla katıldığı görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Programa katılma amacım, çocuğum ile daha iyi vakit geçirebilmektir. (B7)

Bir okul öncesi öğretmeni olarak; alanımı ilgilendiren bu program ile yeni bilgiler öğrenip mesleğime katkı sağlayacağıma ve daha iyi bir öğretmen anne olacağıma inanıyorum. Kendimi geliştirmek istiyorum. (A2)

Çocuğumu daha iyi anlamak ve ona daha iyi baba olabilmek istiyorum. (B2)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde eğitim programına katılma amacının ebeveynler en çok; çocuğu ile daha iyi iletişim kurabilme, daha iyi anne baba olma ve kendini geliştirme olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 27’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların programın kendisine, eşine ve çocuğuna yapacağı katkılara yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 27

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Öncesinde Anne ve Babaların Programın Kendisine, Eşine ve Çocuğuna Yapacağı Katkılara Yönelik Görüşleri

	Kendisine		Eşine		Çocuğuna	
	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f	Anne f	Baba f
Çocuk ile daha iyi iletişim kurma	11	13	7	8	-	-
Çocuk ile daha iyi ilişki kurma	6	8	4	3	-	-
Çocuğu anlayabilme	4	6	2	4	-	-
Daha iyi anne/baba olma	4	5	5	6	-	-
Çocuk ile kaliteli zaman geçirebilme	2	3	5	7	-	-
Kendini geliştirme	2	2	-	-	-	-
Mesleğine katkı sağlama	2	-	-	-	-	-
Eş ile eğlenceli vakit geçirme	1	-	2	-	-	-
Problem çözme	1	-	-	-	-	-
Çocuk ile oyun oynama	-	-	2	-	-	-
Ebeveyn ile iletişimine katkı sağlama	-	-	-	-	10	8
Ebeveyn ile ilişkisini olumlu etkileme	-	-	-	-	5	7
Yeni oyunlar öğrenme	-	-	-	-	2	3
Dil gelişimine katkı sağlama	-	-	-	-	2	2
Sosyal gelişimine katkı sağlama	-	-	-	-	1	-
Kitap sevgisi kazanma	-	-	-	-	1	2
Bilmiyorum/fikrim yok	-	-	-	-	-	1

Tablo 27’de anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın kendilerine yapacağı katkılara yönelik görüşleri incelendiğinde, 11 annenin ve 13 babanın çocuk ile daha iyi iletişim kurma, 6 annenin ve 8 babanın çocuk ile daha iyi ilişki kurma, 4 annenin ve 6 babanın çocuğunu anlayabilme, 4 annenin ve 5 babanın daha iyi anne\baba olmayı belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Ebeveyn Çocuk İletişim Eğitim Programı’nın, çocuğumla daha iyi ilişki kurmamı desteklemesini umuyorum. (B3)

Bu programın bana yapacağı katkı, çocuğum ile iletişimi olumlu etkilemesi olacaktır. Çocuğum ile daha iyi iletişim kurmayı istiyorum. (A5)

Daha iyi bir anne olmak istiyorum. Bu yönde katkı sağlayacağını düşünüyorum. (A9)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların kendilerine yapacağı katkılara yönelik; 2 annenin ve 3 babanın çocuk ile kaliteli zaman geçirebilme, 2 annenin ve 2 babanın kendini geliştirme, 2 annenin mesleğine katkı sağlama, 1 annenin eş ile eğlenceli vakit geçirme, 1 babanın problem çözmeyle ilgili belirttiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Program, kendimi geliştirmeme faydalı olacaktır. Çocuğumu daha iyi anlayabileceğimi ve onun problemlerini daha iyi çözeceğimi düşünüyorum. (B15)

Eşim ile ilk kez birlikte böyle bir ortama katılıyoruz. Eşim ile eğlenceli vakit geçireceğimi düşünüyorum. Ayrıca daha iyi bir anne olmama katkı sağlayacağına eminim. (A8)

Mesleğime katkı sağlayacağımı düşünüyorum. (A2)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde, anne ve babalar programın kendilerine en çok çocukları ile daha iyi bir iletişim ve ilişki kurma ve çocuğu anlama konusunda katkı sağlayacağını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların programın eşine yapacağı katkılara yönelik görüşleri incelendiğinde; 7 annenin ve 8 babanın çocuk ile daha iyi iletişim kurma, 4 annenin ve 3 babanın çocuk ile daha iyi ilişki kurma, 2 annenin ve 4 babanın çocuğu anlayabilmeyi belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Program ile eşimin çocuğumuzu daha iyi anlayacağını ve daha iyi iletişim kuracağını düşünüyorum. (B9)

Eşim ile oğlumun daha iyi iletişim kurmalarını bekliyorum. (B1)

Eşimin H... ile daha iyi ilişki kurmasına katkı sağlamasını istiyorum. (A4)

Ayrıca, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların programın eşine yapacağı katkılara yönelik görüşleri incelendiğinde; 5 annenin ve 6 babanın daha iyi anne/baba olma, 5 annenin ve 7 babanın çocuk ile kaliteli zaman geçirme, 2 annenin eş ile eğlenceli vakit geçirme, 2 annenin çocuk ile oyun oynamayı belirttiği görülmektedir.

Eşimin program ile daha iyi bir baba olacağını, kızımızla birlikte kaliteli zaman geçireceğini düşünüyorum. (A5)

Program sayesinde eşimle birlikte eğitim ortamında iyi vakit geçireceğimi düşünüyorum. (A12)

Eşimin kızım ile iyi vakit geçirerek daha iyi baba olacağını düşünüyorum. (B6)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde, anne ve babaların programın eşine yapacağı katkılara yönelik en çok; çocuk ile daha iyi iletişim kurma, daha iyi anne/baba olma ve kaliteli zaman geçirmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocuğuna yapacağı katkılara yönelik görüşleri incelendiğinde; 10 annenin ve 8 babanın ebeveyn ile iletişimine katkı sağlama, 5 annenin ve 7 babanın ebeveyn ile ilişkisini olumlu etkileme, 2 annenin ve 3 babanın yeni oyunlar öğrenmeyi belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Program, çocuğumun bizimle olan iletişimini arttıracaklarını düşünüyorum. (A15)

Çocuğum ile ilişkimizin daha iyi olmasına katkı sağlayabilir. (B10)

Eğitim programı ile çocuğum yeni oyunlar öğreneceğinden, farklı oyunlar oynayabilir. (B2)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocuğuna yapacağı katkılara yönelik görüşleri incelendiğinde; 2 annenin ve 2 babanın dil gelişimine katkı sağlama, 1 annenin ve 2 babanın kitap sevgisi kazanma, 1 babanın bilmiyorum/fikrim yok ve 1 annenin sosyal gelişimine katkı sağlamayı belirttikleri görülmektedir.

Kızıma her hafta bir hikaye kitabı okuyacağımdan dil gelişimine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kızıma kitap sevgisi de kazandırabilir. (A2)

Bana ve eşime sağlayacağı katkılar hakkında fikrim var. Ancak çocuğuma nasıl katkı sağlar, bilmiyorum. (B2)

Programda dağıtacağınız kitaplar ile çocuğumun kitaba karşı sevgisinin artacağını düşünüyorum. (A9)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde, anne ve babaların çocuğuna yapacağı katkılarda en çok; ebeveyn ile iletişimine katkı sağlama, ebeveyn ile ilişkisine katkı sağlama ve yeni oyunlar öğrenmesine katkı sağlamayı belirttikleri görülmektedir.

Tablo 28’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın kendilerine neler kazandırdığına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 28

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Kendilerine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Çocuk ile daha iyi iletişim kurma	11	13
Çocuk ile daha iyi bir ilişki kurma	8	6
Çocuk ile kaliteli zaman geçirme	5	6
Çocuğu anlama	7	5
İyi anne-baba olma	5	8
Ben dilini kullanma	4	6
Kendini geliştirme	4	4
Sabırlı olma	3	4
İletişim engellerinden kaçınma	4	3
Eşini anlama	2	4
Eğlenceli zaman geçirme (eğitim ortamında)	2	1
İletişimde yaptığı yanlışlarını görme	2	3
Alana katkı sağlama	2	-
Katılımlı dinleme	3	1
Aile olma	1	-
Problem çözebilme	1	-

Tablo 28’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın kendilerine neler kazandırdığına yönelik görüşleri incelendiğinde; 11 annenin ve 13 babanın daha iyi iletişim kurma, 8 annenin ve 6 babanın çocuk ile daha iyi bir ilişki kurma, 5 annenin ve 6 babanın çocuk ile kaliteli zaman geçirme, 7 annenin ve 5 babanın çocuğu anlama, 5 annenin ve 8 babanın iyi anne/baba olmayı belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdikleri bazı cevaplar şu şekildedir:

Programın bana en büyük katkısı, daha iyi bir ebeveyn olmamı sağladı. Artık çocuğumla nasıl konuşacağımı biliyorum. Bu da oğlumla daha iyi bir ilişki ve iletişim kurmamı sağladı. (A5)

Kızım ile kaliteli zaman geçirmeyi öğrendim. Program ile düzenli oyun oynamaya ve kitap okumaya başladım. (A8)

Artık çocuklar ile daha iyi iletişim kurabiliyorum. Onlar ile etkili zaman geçirerek oyunlar oynayabilirim. (B1)

Tablo 28 incelendiğinde Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın kendilerine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde; 4 annenin ve 6 babanın ben dilini kullanmayı, 4 annenin ve 4 babanın kendini geliştirmeyi, 3 annenin ve 4 babanın sabırlı olmayı, 4 annenin ve 3 babanın iletişim engellerinden kaçınmayı, 2 annenin

ve 4 babanın eşini anlamayı, 2 annenin ve 1 babanın eğlenceli vakit geçirmeyi, 2 annenin ve 3 babanın iletişimde yaptığı yanlışlarını görmeyi, 2 annenin alana katkı sağlamayı, 3 annenin ve 1 babanın katılımlı dinlemeyi, 1 annenin aile olmayı, 1 babanın problem çözebilmeyi belirttiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin anne ve babaların verdikleri bazı cevaplar şu şekildedir:

Programdan sonra ben çocuğumu dinlemediğimi anladım. Katılımlı dinlemeyi öğrendim artık oğlumu dinliyorum. Konuşurken ben dili kullanıyorum. Onu daha iyi anlayabiliyorum.(B3)

Program sayesinde yaptığım yanlışları fark ettim. Çocuğum ile ilişkim çok daha iyi. Onu daha iyi anlıyorum. Hatta eşimi bile daha iyi anlıyorum. Bu program biz olmamızı sağladı diyebilirim, ilk kez birlikte çocuğumuz için bir programa katıldık ve aile olabildik.(A2)

Çocuğumun yaptığı bir yanlışta daha sabırlı hareket ederek sorunlara yaklaşıyorum. Onunla iletişim kurarken iletişim engellerini kullanmaktan kaçınıyorum. (B10)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında programın kendilerine kazandırdıklarına yönelik görüşlerinde ebeveynler en çok, çocukla daha iyi iletişim kurma, çocukla daha iyi ilişki kurma ve iyi anne-baba olmayı belirttikleri görülmektedir. Bu bulgu, eğitim programının amacını desteklemekte ve programın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı sonrasında anne ve babaların, ben dilini kullanma, katılımlı dinleme, empati yapma gibi etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları görülmektedir. Olumlu iletişim becerilerini kazanan anne ve babaların aile içerisinde etkili iletişim becerilerinden faydalanmaları; çocuk ile iletişimlerini, ilişkilerini ve birlikte geçirdikleri zamanı olumlu etkilediği söylenebilir. Uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarında etkili iletişim konusunun irdelenmesi, anne-baba-çocuk iletişiminin ve ilişkisinin tartışılması eğitim programının etkili olmasını destekleyenler arasında düşünülebilir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarında ve eğitim programında uygulanan etkinliklerin canlandırılmasında ebeveynlerin çocuk rolüne ve karşı cins rolüne girmeleri, empati becerilerine katkı sağlamış olabilir. Ebeveynlerin evde “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarını uygulamaları ve çocuklarına kitap okumaları, çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini desteklediği düşünülebilir. Anne ve babaların eğitim ortamına birlikte katılmaları ve etkili iletişim becerilerini kavramaları, birbirlerini daha iyi anlamalarına ve ilişkilerini kuvvetlendirmelerine katkı sağladığı söylenebilir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Kızımın, benimle daha iyi iletişim kurduğunu fark ettim. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmaları, kızımla iletişimimize çok büyük katkı sağladı. (B5)

Benimle ve babasıyla hep birlikte oynamak istiyor. Programdan önce genellikle ikimiz oyun oynardık. Şimdi hep birlikte yeni oyunlar deniyoruz. (A8)

Eğitim programı ile çocuğuma düzenli kitap okudum. Bu program sayesinde, çocuğumda kitap sevgisi oluştu. (A4)

Tablo 29’da, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın çocuk ile ilişkilerine neler kazandırdığına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 29

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Çocuk ile İlişkilerine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Daha sıcak, samimi, iyi ilişki kurma	7	6
Çocuk ile etkili zaman geçirme	6	5
Oyun oynama	4	4
Çocuğa kitap okuma	4	3
Daha sabırlı olma	3	4
Empati kurma	4	2
Çocuğun küçük hatalarını görmezden gelme	2	1
Emir etmemek, sürekli nasihat etmemek, kıyaslamamak	3	2
Daha az sorun yaşama	2	3

Tablo 29’da Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın çocuk ile ilişkilerine neler kazandırdığına yönelik görüşleri incelendiğinde; 7 annenin ve 6 babanın daha sıcak, samimi, iyi ilişki kurma, 6 annenin ve 5 babanın çocuk ile etkili zaman geçirme, 4 annenin ve 4 babanın oyun oynama, 4 annenin ve 3 babanın çocuğa kitap okumayı belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Kızım ile ilişkimizin daha sıcak ve iyi olduğunu söyleyebilirim. (A8)

Kızımla etkili zaman geçirmeme fayda sağladı. Kızıma karşı daha samimiyim. Onunla oyun oynayan bir babayım. (B5)

Her hafta eğitimden sonra dağıttığınız oyunları çocuğumuzla oynadık. Çok eğleniyordu. Artık birlikte daha iyi ve etkili zaman geçiriyoruz. (B3)

Çocuğum ile ilişkimizin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Onunla “Ailece etkinlik yapıyoruz” oyunlarını oynuyoruz. Akşamları kitap okuyorum. Kızım ile etkili zaman geçiriyorum. (A5)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın çocuk ile ilişkilerine neler kazandırdığına görüşlerinde; 3 annenin ve 4 babanın daha sabırlı olma,

4 annenin ve 2 babanın empati kurma, 2 annenin ve 1 babanın çocuğun küçük hatalarını görmezden gelme, 3 annenin ve 2 babanın emir etmeme, sürekli nasihat etmeme, kıyaslamama, 2 annenin ve 3 babanın daha az sorun yaşamayı belirttiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Ona karşı daha anlayışlıyım ve sabırlıyım. Yaptığı küçük hataları görmezden geliyorum. Bunlar daha az sorun yaşamamızı sağlıyor. (A12)

Oğluma karşı daha anlayışlıyım. Aramız eskisinden çok daha iyi. (B9)

Çocuğum ile ilişkimde ben daha sabırlı davranıyorum. Onu kardeşiyle kıyaslamıyorum ve emir etmiyorum. (B1)

Ebeveynlerin çocuk ile ilişkilerine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde en çok; daha sıcak, samimi ve iyi ilişki kurma, çocuk ile etkili zaman geçirme ve oyun oynamayı belirttikleri görülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin daha sıcak, samimi, iyi olduğu görülmektedir. Eğitim programında etkili iletişim, aile içi ilişkiler, ebeveyn-çocuk iletişimi ve iletişim engelleri konularının irdelenmesi, anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini olumlu etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarında anne baba ve çocukların evde hep beraber oyun oynamaları, ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini destekleyenler arasında düşünülebilir.

Tablo 30’da, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programın eşleri ile ilişkisine neler kazandırdığına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 30

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Eşi ile İlişkilerine Neler Kazandırdığına Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Daha iyi, sıcak ilişki kurma	6	5
Daha anlayışlı olma	4	5
Emir vermeme, ad takmama, sorgulamama	3	4
Daha sabırlı olma	2	4
Ben dilini kullanma	2	3
Birlikte karar vererek davranma	2	3
Probleme odaklanma	2	3
Empati kurma	3	2
Eşini daha iyi tanıma	3	1
Daha kibar olma\davranma	1	2
Daha dikkatli davranma	-	1

Tablo 30’da Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların eşi ile ilişkisine neler kazandırdığına yönelik görüşleri incelendiğinde; 6 annenin ve 5 babanın daha iyi\sıcak ilişki kurma, 4 annenin ve 5 babanın daha anlayışlı olma, 3 annenin ve 4 babanın emir vermeme, ad takmama, sorgulamama, 2 annenin ve 4 babanın daha sabırlı olma, 2 annenin ve 3 babanın ben dilini kullanmayı belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Eşim ile daha sıcak ve samimi bir ilişkimizin olduğuna inanıyorum. Ona karşı daha anlayışlı davranıyorum. (A1)

Eşimle ilişkimizde, emir vermemeye özen gösteriyorum. Çünkü bundan hoşlanmadığımı biliyorum. Daha sabırlı ve anlayışlı davrandığımı düşünüyorum. (B8)

Eşimle ilişkimizde en büyük değişiklik, emir kipini kullanmamaya özen göstermek oldu. Rica ederek konuşuyorum ve kibar davranıyorum. Konuşurken ben dilini kullanmaya çalışıyorum. Ona karşı daha anlayışlı olduğumu düşünüyorum. (B1)

Ayrıca anne ve babaların eşi ile ilişkisine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde, 2 annenin ve 3 babanın birlikte karar vererek davranma, 2 annenin ve 3 babanın probleme odaklanma, 3 annenin ve 2 babanın empati kurma, 3 annenin ve 1 babanın eşini daha iyi tanıma, 1 annenin ve 2 babanın daha kibar olma, 1 babanın daha dikkatli davranmayı belirttiği görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Eşimle ortak hareket ediyoruz. Kararlarımıza saygı duyuyoruz ancak birlikte karar veriyoruz. (B12)

İlişkimizde yanlış yerlere odaklanarak hatalar gerçekleştirdiğimizi fark ettim. Artık yalnızca probleme odaklanıyorum. Onu anlamaya çalışıyorum. (B3)

Bu programın bana katkılarından birisi, eşimi daha iyi tanıma fırsatı yakaladım. İkinci toplantıda eşimin kuş taklidi yaparken ki halini unutamıyorum. Eşimin toplum içinde bu kadar esprili olduğunu bilmiyordum. (A3)

Eşime karşı daha anlayışlı ve sabırlı olduğumu söyleyebilirim. Onu anlamaya çalışıyorum. Empati kuruyorum. Çocuk ile ilgili yaşadığımız bir problemde, birlikte karar vererek soruna odaklanıyoruz. (B2)

Eşimle sıkıntılı ve zor günler geçirdiğim bir anda bu eğitim programına eşimle birlikte kızımız için katıldım. Ancak kızım için geldiğim bu program, benim evliliğimin devam etmesini sağladı. Kızım ile olan ilişkiyi de destekledi ancak benim için en büyük faydası eşimle olan ilişkiyi olumlu etkilemesi oldu. (A2)

Ebeveynlerin eşleri ile ilişkisine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde en çok; daha iyi, sıcak ilişki kurdukları, daha anlayışlı oldukları ve emir verme, ad takma, sorgulama iletişim engellerini kullanmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında genel olarak anne ve babaların eşleri ile ilişkilerinin olumlu

yönde etkilendiği görülmektedir. Eşlerine karşı daha sabırlı ve anlayışlı oldukları, eşleri ile birlikte karar vererek davrandıkları ve eşleri ile ilişkilerinde etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları söylenebilir. Anne ve babaların birlikte eğitim ortamına katılmaları her ikisinin de olumlu etkilenmesine katkı sağlamış olabilir. ‘Aile içi iletişim’ ve ‘aile içi ilişkiler’ konularının eğitim ortamında açıklanması ve tartışılması, eşlerin ilişkilerini kuvvetlendirdiği düşünülebilir. Bununla birlikte eğitim ortamında uygulanan çalışma sayfaları, değerlendirme etkinlikleri ve “Ailece etkinlik yapıyoruz” etkinlikleri eşlerin birbirini daha iyi tanımalarına ve ilişkilerini desteklemeye katkı sağlamış olabilir. Ev ortamında anne baba ve çocuğun birlikte oynadığı “Ailece etkinlik yapıyoruz” etkinlikleri ile kitap okuma çalışmalarının, eşler arasındaki ilişkiyi desteklediği düşünülebilir.

Tablo 31’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların “Ailece Etkinlik Yapıyoruz” çalışmalarına yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 31

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların “Ailece Etkinlik Yapıyoruz” Çalışmalarına Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Eğlenceli oyunlar	12	14
Çocuğun gelişimine katkı sağlama (sayı sayma, örüntü kurma, dil gelişimi gibi)	8	10
Etkili zaman geçirme aracı	7	6
Aile içi iletişimi destekleyici	4	6
Kazanma ve kaybetmeyi öğretme	3	4
Oyuna bakış açısını değiştirme, çocuğun yaratıcılığını geliştirme	2	4
Evde bulunan atık materyallerden oyun oynama	-	1
Aile olduğunu hissetme	2	1

Tablo 31’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların “Ailece Etkinlik Yapıyoruz” çalışmalarına yönelik görüşleri incelendiğinde; 12 annenin ve 14 babanın eğlenceli oyunlar, 8 annenin ve 10 babanın çocuğun gelişimine katkı sağlama, 7 annenin ve 6 babanın etkili zaman geçirme aracı, 4 annenin ve 6 babanın aile içi iletişimi destekleyici etkinlikler olarak belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Eğitimde yapılan canlandırmalar çok eğlenceliydi, ortamı neşelendiriyordu. Ayrıca bu oyunlar, kızımın ilgisini çeken ve onun gelişimine katkı sağlayan oyunlardı. (A8)

Çocuğumuzla verimli zaman geçirmemizi sağlayan, eğlenceli oyunlar olduğunu söyleyebilirim. (B1)

Ailece etkinlik yapıyoruz isimli oyunlar, çok eğlenceli ve öğreticiydi. Kızımın gelişimine katkı sağladığına inanıyorum. Ayrıca ailece aynı masanın etrafında oturmak ve bir arada oyunlar oynamak, aile içi iletişimimizi destekledi. (A3)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların “Ailece Etkinlik Yapıyoruz” çalışmalarına yönelik görüşleri incelendiğinde; 3 annenin ve 4 babanın kazanma ve kaybetmeyi öğretme, 2 annenin ve 4 babanın oyuna bakış açısını değiştirme, 1 babanın evde bulunan atık materyallerden oyun oynama, 2 annenin ve 1 babanın aile olduğunu hissettirmeyi belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Evde oynadığımız oyunlar çocuğumun ilgisini çekiyordu. Eğlenceli etkinliklerdi. Evde bulunan malzemelerle oyun oynayabilmeyi öğrendim. Daha önce ailece oyun oynamıyorduk. Bize ailece- hep beraber oyun oynamayı öğretti. (B1)

Etkinlikleri ailece uygulamamız, biz olmayı hissettirdi. Aile olmamıza katkı sağladı. Etkinliklerin hepsi çok ilgi çekiciydi ve kızımın gelişimini destekleyiciydi. Ayrıca benim öğretmenliğime de katkı sağladı. İzninizle bazı oyunları sınıfta kullanacağım. (A2)

Etkinlikler ilgi çekiciydi. Oğlum her hafta ‘Öğretmenin ne verdi, birlikte ne oynayacağız?’ diyordu. Hafta boyunca defalarca, tekrar tekrar oynuyorduk. Çalışmaların, sizin tarafınızdan el yapımı hazırlanması büyük bir emeğin göstergesiydi. Teşekkür ederiz. (B10)

Ebeveynlerin ‘Ailece Etkinlik Yapıyoruz’ çalışmalarına yönelik görüşlerinde en çok; eğlenceli oyunlar, çocuğun gelişimine katkı sağlama ve etkili zaman geçirme aracı olarak belirttikleri görülmektedir. “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışması ile evde anne baba ve çocuğun birlikte oynamalarının, çocukların gelişimine, etkili zaman geçirmelerine ve aile içi iletişimi desteklemede katkı sağladığı düşünülebilir. Anne ve babaların araştırmacı tarafından dağıtılan ‘Ailece etkinlik yapıyoruz’ uygulamalarını eğitim ortamında çocuk rolüne girerek oynamaları, etkinliklerin daha iyi anlaşılmasını ve çocuk ile daha etkili oynanmasını sağladığı söylenebilir.

Tablo 32’de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programa yönelik genel görüşleri ve önerileri bulunmaktadır.

Tablo 32

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programa Yönelik Genel Görüşleri ve Önerileri

	Anne f	Baba f
Programı çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı bulma	17	18
Çocuğun gelişimine katkı sağlama	7	10
Eğitim programlarının arttırılması	7	8
Kendini geliştirme	4	6
Programın eğlenceli olduğunu düşünme	2	5
Eşi tanımayı sağlama	2	-

Tablo 32’de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programa yönelik genel görüşleri incelendiğinde; 17 annenin ve 18 babanın programı çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı bulma, 7 annenin ve 10 babanın çocuğun gelişimine katkı sağlama, 7 annenin ve 8 babanın eğitim programlarının arttırılması belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Programın başarılı olduğunu düşünüyorum. Çocuğum ile çok daha sıcak bir ilişkim var. Teşekkürler. (B6)

Programın amacına yönelik gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Kızımla daha iyi iletişim kuruyorum. Keşke bu eğitim programları arttırılssa.. (B11)

Program; çocuğum ile iletişimimi desteklemesinin yanı sıra, onun gelişimine de katkı sağladı. İlçede ilk kez anne ve babalara birlikte böyle bir program düzenlendi. Bu eğitim programların arttırılmasını öneriyorum. (A12)

Ayrıca, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programa yönelik genel görüşleri incelendiğinde, 4 annenin ve 6 babanın kendini geliştirme, 2 annenin ve 5 babanın programın eğlenceli olduğunu düşünme, 2 annenin eşi tanımayı sağlamayı belirttikleri görülmektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Bu program ile eşimi tanıdım. Sekiz yıllık evliliğimde eşimi tanımadığımı fark ettim. Bu tarz eğitim programlarının arttırılması gerektiğini düşünüyorum. (A2)

Genel olarak program verimli geçti. Kendimi geliştirirken eğlendim. Teşekkürler. (B3)

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programa yönelik genel görüşleri incelendiğinde en çok; programı çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı bulma, çocuğun gelişimine katkı sağlama ve eğitim programlarının arttırılması gerektiğini belirttikleri görülmektedir.

Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nı genel olarak çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı buldukları görülmektedir. Eğitim programında, farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılması, anne ve babaların aktif katılımlarının sağlanması, değerlendirme kartları ile öğrenilenlerin pekiştirilmesi ve "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmaları ve hikaye kitapları ile evde eğitimin sürdürülmesi, eğitim programının çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı olmasını destekleyenler arasında düşünülebilir. Ayrıca, eğitim programına ebeveynlerin gönüllü katılmaları ve eğitim saatinin ebeveynlere uygun bir zaman diliminde gerçekleştirilmesinin de programın etkililiğini arttırdığı söylenebilir.

Tablo 33'de, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında anne ve babaların programa yönelik eleştirileri, programın süresine ve programı çevresine tavsiye edip etmediğine yönelik görüşleri bulunmaktadır.

Tablo 33

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Sonrasında Anne ve Babaların Programın Süresine ve Programı Çevresine Tavsiye Edip Etmediğine Yönelik Görüşleri

	Anne f	Baba f
Program süresi uygun	12	13
Daha uzun sürmesini isteme	3	2
Programı tavsiye etme	15	15

Tablo 33'de Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında 12 annenin ve 13 babanın programın süresini uygun bulduğu, 3 annenin ve 2 babanın programın daha uzun sürmesini istediğini ve ebeveynlerin tamamının programı çevrelerine tavsiye edeceklerini belirttiği görülmektedir. Anne ve babaların çoğunun Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı ile ilgili olumsuz eleştirilerinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, eğitim programının etkili olduğunu göstermektedir.

Bu soruya ilişkin bazı anne ve babaların yanıtları şu şekildedir:

Programa yönelik bir eleştirim bulunmuyor. Her şey çok iyi hazırlanmış ve planlanmıştı. Teşekkürler. (A3)

Programın devam etmesini isterdim. (A7)

Eğitim programına katılan anne ve babaların tamamı, programa tekrar katılmak istediğini ve çevresindeki kişilere tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Programı'na katılan anne ve babaların tamamının programa tekrar katılmak istemeleri ve programı çevrelerine tavsiye etmeleri, programın ebeveynler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı oturum içeriklerinin ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini geliştirmeye yönelik belirlenen amaçlar doğrultusunda hazırlanması, günlük yaşama dönük olması, farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılarak ebeveynlerin aktif katılımlarıyla uygulanması programın etkililiğini arttırdığı düşünülebilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Anne baba eğitim programlarının genel amaçları; anne ve babaların özgüvenini geliştirmek, olumsuz davranışlarını değiştirmek, anne-babaları ve diğer aile üyelerini çocuğun bakımı, gelişimi ve eğitimiyle ilgili konularda desteklemek ve bu yolla ebeveyn-çocuk iletişimini artırmaktır (Kılınç, 2011; Kurtulmuş, 2003; Tezel-Şahin & Özyürek, 2016). Ayrıca aile eğitimi programları, anne ve babalara anne-babalık rolleri açısından eğitim vermek, aile yaşamını düzenlemek veya güçlendirmek, gerekli bilgi ve becerilerle donatmayı hedeflemektedir (Aral vd., 2011; Warner & Sower, 2005). Aile eğitimi uygulanırken anne ve babaların eğitim programına aktif olarak katılmaları, programda farklı yöntem ve tekniklerden faydalanmaları eğitim programının etkisini artırmaktadır (Yılmaz-Bolat, 2011). Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı anne ve babalara birlikte uygulanan, ebeveynlerin çocukları ile nasıl iletişim kurabilecekleri konusunda bilgilendirmeyi ve çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini desteklemeyi amaçlayan, farklı yöntem ve tekniklerden faydalanılarak ebeveynlerin aktif katılımını sağlayan bir aile eğitim programıdır.

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” ön test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, deney ve kontrol grubu ebeveynlerin ebeveyn çocuk ilişki düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubu ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerinin benzer olduğu söylenebilir. Buradan yola çıkarak Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın etkilerinin daha objektif değerlendirildiği düşünülebilir. Büyüköztürk (2007)’e göre

kontrollü ön test ve son test modelli çalışmalarda deney ve kontrol gruplarına ait ön test puanlarının olabildiğince birbirine yakın olması gerekmektedir.

Deney grubu ebeveynlerin “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” olumlu ilişki, bağlanma ve çatışma alt boyutu son test puanları, kontrol grubu ebeveynlerin puanlarına göre daha yüksektir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında deney grubu ebeveynler ile çocukları arasında, olumlu ilişki, bağlanma ve çatışma alt boyutlarından elde edilen puanlar anlamlı derecede artış göstermiştir. Eğitim Programı’nın deney grubu ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın uygulandığı deney grubu ebeveynlerin çocukları ile daha samimi ve sıcak ilişkiler kurdukları, çocukları ile daha az çatışmaya girdikleri, onları anlamak için daha fazla çaba gösterdikleri düşünülebilir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarında anne-çocuk, baba-çocuk ve anne-baba-çocuk ilişkisi konularının irdelenmesi, anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde etkilenmesinde katkı sağladığı düşünülebilir. Bununla birlikte, “Ailece etkinlik yapıyoruz” etkinlikleri ile evde eğitimin desteklenmesi ve etkileşimin devam etmesi, eğitimci tarafından dağıtılan hikaye kitaplarının ebeveynler tarafından çocuklarına okunması, ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini desteklediği düşünülebilir.

Kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ÇEİÖ’nün olumlu ilişki, çatışma ve bağlanma alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken; deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ’nün olumlu ilişki, bağlanma ve izleme testi alt boyutlarından alınan ön test puanları, son test ve izleme testi puanlarına göre düşüktür. Son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, deney grubuna uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ebeveynlerin bağlanma ve olumlu ilişki düzeyleri yükselirken, çocukları ile çatışma durumlarında azalma olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın nitel verileri de; bu bulguyu destekler niteliktedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulandıktan sonra, çocukları ile ilişkilerine yönelik görüşlerinde ebeveynler en çok çocuk ile daha sıcak, samimi ve iyi ilişki kurduklarını, çocukları ile etkili zaman geçirdiklerini ve oyun oynadıklarını belirtmişlerdir. Anne ve babaların görüşlerinden bazıları; ‘Program, kızım ile ilişkimizin daha iyi olmasına katkı sağladı. Ona karşı daha sıcak ve samimiyim.’, ‘Oğlum ile ilişkimizi güçlendirdi. Onunla daha çok zaman

geçiriyoruz ve daha çok oyunlar oynuyoruz.’ şeklindedir. Eğitim programında ‘etkili iletişim’, ‘anne-baba-çocuk ilişkisi’ ve ‘ebeveyn-çocuk iletişimi’ konularının irdelenmesi, anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarında anne baba ve çocukların evde hep beraber oyun oynamaları, ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini kuvvetlendirenler arasında düşünülebilir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın anlaşılabilirliğini ve kalıcılığını artırmak amacıyla uygulanan farklı yöntem ve tekniklerle ebeveynlere olumlu iletişim becerileri kazandırılmıştır. Çocukları ile sağlıklı iletişim kuran ebeveynlerin, çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde etkilendiği düşünülebilir. Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman ve Cemalcılar (2004) tarafından elverişsiz koşullardan gelen çocukların anneleri ile yapılmıştır. Erken Destek Projesi’nin anne çocuk üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, 4 yıl süreyle 280 anne-çocuk çifti ile saha çalışması, 6 yıl süreyle 217 anne-çocuk çifti ve 109 baba ile takip araştırması yapılmıştır. Araştırmanın birinci yılında çocukların gelişim düzeyleri saptanmış ve annelerle görüşmeler yapılmıştır. İkinci ve üçüncü yıllarda, deney grubu annelere ve çocuklara Bilişsel Eğitim Programı ve Anne Destek Eğitim Programı uygulanmıştır. Annelere her hafta evde çocuklarıyla yapmaları için çalışma formu ve hikaye kitabından oluşan materyaller verilmiştir. Araştırma sonucunda eğitim almayanlara göre eğitim alan annelerin daha çok kitap okudukları, kendilerini daha iyi bir anne ve eş olarak, daha bilgili, başarılı, iyi ve yeterli olarak algıladıkları ve çocukları ile ilişkilerinin olumlu etkilendiğine ulaşılmıştır. Yapılan takip araştırması sonucunda, benzer olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı boyunca evde çocukları ile “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarını uygulamaları, araştırmacı tarafından dağıtılan kitapları evde çocuklarına okuyarak birlikte zaman geçirmeleri ve annelerin çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde etkilenmeleri, yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir. D’Aoust (2008), yaptığı çalışmada erken çocukluk dönemindeki annelere uyguladığı eğitim programının anne ile çocuk arasında yakınlığın artmasında etkili olduğuna ulaşmıştır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’na katılan annelerin çocukları ile ilişkilerinin olumlu etkilenmesinin yapılan çalışma ile benzerlik gösterdiği düşünülebilir.

Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Buna göre son test ile izleme testi arasında geçen altı haftalık süre içerisinde deney gruplarındaki ebeveynlerin ÇEİÖ alt boyut puanları açısından, uygulanan

eğitim programının kalıcı olduğu görülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın kalıcı olmasında, konuların farklı yöntem ve tekniklerle hazırlanması, ebeveynlerin eğitim programına etkin katılımlarının sağlanması, evde yapılan uygulamalarla eğitimin desteklenmesi ("Ailece etkinlik yapıyoruz", hikaye kitapları gibi) etkili olduğu söylenebilir. Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden (1998), erken müdahale programlarının çocukların gelişim alanlarını desteklediğini ve bu desteğin etkilerinin uzun süre devam edebildiğini belirtmektedir. Sürenin uzun ya da kısa sürmesinde, programların süreleri ya da sıklığından ziyade ebeveynlerin çocuklarına yönelik etkileşim desteği sunmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı içeriğinde ebeveyn çocuk etkileşimini desteklemeye yönelik etkinliklerin programı kalıcı kıldığı düşünüldüğünde, bu çalışmaları desteklediği söylenebilir.

Kontrol grubu annelerin ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ÇEİÖ'nün olumlu ilişki, çatışma ve bağlanma alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, eğitim programına katılmayan kontrol grubu anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin değişmediği şeklinde yorumlanabilir. Deney grubu annelerin ve babaların ÇEİÖ alt boyutlarından alınan ön test puanları, son test ve izleme testi puanlarına göre düşüktür. Son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde etkileyenler arasında eğitim programına anne ve babaların gönüllü katılmaları söylenebilir. Ayrıca, eğitim programı oturumlarında anne-baba-çocuk ilişkisinin önemi vurgulanarak, annenin ve babanın çocuk ile ilişkilerinin olumlu ve olumsuz etkilerinin tartışılması düşünülebilir. Eşlerin her birinin çocukları ile etkili zaman geçirmelerinin gerekliliği üzerinde tartışılarak anne-çocuk ilişkisinin ve baba-çocuk ilişkisinin önemi vurgulanmıştır. "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarında anne, baba ve çocuğun hep birlikte oyun oynamaları ve araştırmacı tarafından dağıtılan hikaye kitaplarını annenin ve babanın çocuğa ayrı ayrı okumalarının annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerini geliştirdiğini düşünülebilir. Bu çalışmaya benzer bir araştırma, Özkan (2014) tarafından çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden babalar ile gerçekleştirilmiştir. Baba Katılım Programı'nın baba-çocuk ilişkisi üzerine etkisinin araştırıldığı çalışmanın sonucunda, ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında deney ve kontrol grubu son test puanları, deney grubu ön ve son test puanları arasında anlamlı bir fark

saptanmıştır. Anlamlı farklılık deney grubu lehinedir. Baba Katılım Programı'nın babalar ile çocukları arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Harrison (1997) tarafından yapılan benzer diğer bir araştırmada, evli mahkûmlar için hazırlanan baba eğitimi programına katılan babaların anne-babalık niteliklerinde artma olurken, bu programa katılmayanların niteliklerinde bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aydın (2003) tarafından, babalara uygulanan eğitim programının babaların katılım düzeylerine ve babalık rollerini algılayışlarına etkisini incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Babaların, çocukların bakım sürecine aktif katılımını sağlamaya dönük eğitim programının baba çocuk ilişkisini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kuzucu (1999)'a göre, baba çocuğuyla yoğun ve yakın bir ilişki kurduğunda hem kendisinin hem de çocuğunun gelişimine katkı sağlar. Babanın çocuğun hayatına dahil olması ve etkin bir şekilde görev alması, onun ihtiyaçlarını daha iyi öğrenmesini, dolayısıyla ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasını sağlar. Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan babaların, çocukları ile ilişkilerinin olumlu etkilenmesi, hem kendi gelişimlerini hem de çocuklarının gelişimlerini desteklediği düşünülebilir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda baba çocuk ilişkisine yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Baba, çocuğun cinsel, zihinsel ve kimlik gelişiminde etkili rol almaktadır. Araştırmalar, babaların çocuklarıyla olumlu ve sıcak ilişkiler kurarak çocuğun hayatına aktif katıldığında çocukların okula karşı tutumlarının daha olumlu olduğunu, kendilerine güvenlerinin arttığını ve daha sağlıklı davranışlar sergilediklerini göstermektedir (Tezel-Şahin ve Özbey, 2009). Yapılan bazı çalışmalarda; babalarıyla yakın ve sıcak ilişkiler kuran çocukların psikolojik olarak daha uyumlu, akademik olarak daha başarılı, daha az anti sosyal davranışlarda bulunan ve ileriki yıllarında da akranlarıyla daha iyi ilişkiler içinde olan bireyler olduğu belirtilmektedir (Aydın-Kılıç, 2016; Özkan, 2014; Tezel-Şahin & Özbey, 2009; Yılmaz-Bolat, 2011). Buradan yola çıkarak, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan babaların çocuklarının olumlu yönde etkilendiği düşünülebilir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan babalar gibi annelerin de çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir. Bu bulguya paralel bir çalışma, Şimşek (2007) tarafından yapılmıştır. Erken çocukluk döneminde uygulanan anne destek programının annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının bulunduğu araştırmada, deney grubu annelerine Anneden Anneye Eğitim Programı uygulanmıştır. Anneden Anneye Eğitim

Programı sonrasında anne çocuk ilişkilerinde ve annelerin çocuk yetiştirme tutumlarında olumlu değişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Simpkins, Weiss, Mc Cartney, Kreider ve Dearing (2006) tarafından yapılan çalışmada; annelere verilen eğitim programının, anne çocuk arasında daha sıcak ilişkiler kurulmasını desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. D'Aoust (2008), eğitim programıyla desteklenen annelerin çocukla yakınlık kurma ve disiplin sağlama konusunda daha çok gelişim gösterdiğini ve çocuklarıyla olumlu ilişkiler gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Benzer bir diğer çalışmada, Ayçiçeği (1993) Anne Eğitim Programı'nın annelerin çocukları ile olan ilişkilerinde daha modern bir bakış açısı kazanmalarında etkisinin olup olmadığını incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Anne Eğitim Programı'na katılan alt sosyo-ekonomik düzeydeki 60 anne ile eğitime katılmayan orta sosyo-ekonomik düzeydeki 60 anne oluşturmuştur. Anne Eğitim Programı'na katılan annelerin karar verme güçlerinin, çocukları ve eşleriyle iletişimlerinin olumlu yönde etkilendiği saptanmıştır. Eğitime katılan annelerin, çocuklarının fiziksel ve zihinsel gelişimlerinden çok sosyal gelişime önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Eğitime katılmayan annelerin ise çocukların sosyal ve zihinsel gelişimine değil fiziksel gelişimine önem verdikleri görülmüştür. Leibowitz, Ramos-Marcuse ve Arsenio (2002), tarafından yapılan çalışmada okul öncesi dönemde çocuğu olan anneler ile çalışılarak anne-çocuk duygu iletişimi ve çocuğun bağıllığının değerlendirilmesi araştırılmıştır. Annenin çocuğu ile kurduğu olumlu ilişkinin, çocuğun gelişimini ve duygusal anlayışını desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan birçok araştırmada (Akgün & Yeşilyaprak, 2010; Alkan-Ersoy, Kurtulmuş & Çürük-Tekin, 2014; Arabacı, 2011; Balcı, 2017; Çağdaş, 2012; Günalp, 2007; Kuzu, 2006; Öğretir & Demiriz, 2009; Porzig-Drummond, Stevenson & Stevenson, 2015; Sanders, Montgomery & Brechman-Toussaïant, 2000; Tok, 2001), anne çocuk arasındaki ilişkinin önemine ve bu ilişkinin gerçekleşmemesi durumunda gelecekte görülebilen birtakım davranış bozukluklarına değinilmektedir. İlgili araştırmalarda anne çocuk ilişkisini güçlendirmeye yönelik çalışmaların ve eğitim programlarının arttırılması önerilmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı içeriğinde, baba çocuk ilişkisini geliştirmeye yönelik uygulamaların yanı sıra anne çocuk ilişkisini kuvvetlendirmeye yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Annelerin eğitim programına etkin katılmaları, evde 'Ailece etkinlik yapıyoruz' çalışmalarını uygulamaları ve çocuklarına eğitimci tarafından dağıtılan çocuk kitaplarını okumaları, annelerin çocukları ile ilişkilerini kuvvetlendiren nedenler arasında düşünülebilir.

Kontrol grubu ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgudan yola çıkarak, çalışmaya katılan kontrol grubu annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin benzer olduğu söylenebilir. Deney grubu ÇEİÖ ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, çalışmaya katılan deney grubu annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin eğitim programı öncesinde benzer olması ve eğitim programı sonrasında anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin birbirlerine paralel artış göstermesi ile yorumlanabilir. Özel ve Zelyurt (2016) tarafından yapılan çalışmada, 5-7 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlere verilen anne baba eğitimlerinin aile-çocuk ilişkisine etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, kontrol grubu anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinde değişiklik söz konusu olmadığı ancak deney grubu anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinin olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın uygulandığı çalışma grubunda da benzerlik gösteren bu bulgu, araştırmaya katılan anne ve babaların çocukları ile ilişkileri arasında farklılık olmadığını göstermektedir. Ancak, Yılmaz-Bolat (2011) tarafından yapılan çalışmanın bulguları araştırmadan farklıdır. Çalışmada, 5 -6 yaş grubunda çocuğu olan anne ve babalara eğitim programı uygulanmıştır. Eğitim programında, 'okul öncesi dönem çocuğunun gelişim özellikleri ve davranış özellikleri', 'anne baba çocuk iletişimi' ve 'anne baba tutumları' konularına yer verilmiştir. Deney grubu anne ve babaların eğitim programından olumlu yönde etkilendikleri ancak babaların annelere nazaran daha çok olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı, bu bulguyu değişen roller nedeniyle babaların çocuğun hayatında etkin olmaları ve çalışan kadınların çoğalması ile yorumlamaktadır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, eşlere bir arada ve aynı anda uygulanan kurum merkezli bir eğitim programıdır. Eşlerin eğitim programına her ikisinin de aktif katılımlarının sağlanması, "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarında anne ve babaların kimi zaman bir eşi kimi zaman bir çocuğu canlandırıyor olması, her iki ebeveynin görüşleri ve uygun zamanları göz önüne alınarak eğitim programının uygulanması, anne ve babaların eğitim programından benzer etkilenmesine neden olabilir. Bunların yanı sıra, eğitim programının düzenli bir şekilde yürütülmesi, her iki ebeveynin de ilgisine yönelik konularla günlük yaşama dönük uygulanması, eğitim programına katılamayan bir ebeveyn olduğunda (eşi eğitim programına katılmış olsa bile) telafi eğitiminin uygulanması, anne-

çocuk ve baba-çocuk konularının irdelenerek çocuğun gelişiminde öneminin tartışılması, anne ve babalar arasında farklılığın oluşmama nedenleri arasında düşünülebilir. Eşler arasında uyumu ve bu uyumun çocuklar ile iletişimde etkisini araştıran Lindsey, Cremens, Colwell ve Caldera (2009) tarafından yapılan çalışmada, çocuklar ile 18 aylıkken ve 36 aylıkken çalışılmıştır. Her iki yaş döneminde yapılan değerlendirmelerde, ebeveynlerin çocukları ile uyumlu bir ilişki içinde bulundukları belirlenmiş olup, uyumlu ikili ilişkilere sahip olan çocukların, iletişimsel yeterliliklerinin daha fazla olduğu ve kendini kontrol etme davranışını daha sık olarak sergiledikleri belirlenmiştir. Uyumlu ilişki ve çocuğun gelişimi arasındaki bağlantılar daha sonraki zamanlarda da önemini korumuştur. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan anne ve babaların benzer biçimde programdan olumlu yönde etkilenmeleri, eşlerin uyumlu ilişki kurmalarında ve çocuğun gelişiminde ortak hareket etmelerinde etkili olduğu düşünülebilir. Ünlü (2008)'e göre, babanın çocuğun bakımına katılmasını etkileyenler arasında, eşinden gördüğü destek yer almaktadır. Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na her iki ebeveynin birlikte katılması, eşlerin birbiri ile ortak hareket ederek desteklemelerine katkı sağladığı ve çocukları ile ilişkilerini de olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Öğretir (2009), yaptığı benzer çalışmada Pozitif Düşünmeye Dayalı Grup Eğitim Programına katılan annelerin eşlerine karşı tutumlarının olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin eşleri ile ilişkilerine yönelik görüşleri de bu çalışmaları destekler niteliktedir. Anne ve babalar, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulandıktan sonra eşleri ile ilişkisine yönelik görüşlerde en çok; daha iyi, sıcak ilişki kurdukları, daha anlayışlı oldukları ve iletişim engellerini kullanmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca anne ve babalar ben dilini kullandıklarını, empati kurduklarını ve eşlerine karşı daha sabırlı davrandıklarını söylemişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne ve babaların çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini kuvvetlendirmenin yanı sıra, eşler arası ilişkiyi de olumlu yönde etkilediği düşünülebilir. Anne ve babaların görüşlerinden bazıları 'Bu program ile eşimi daha iyi tanıdım, onu daha iyi anlıyorum.', 'Eşime karşı daha anlayışlı ve sabırlı olduğumu söyleyebilirim. İlişkimiz çok daha iyi.', 'Eşimle ilişkimde en büyük değişiklik, emir kipini kullanmamak. Onunla konuşurken rica ediyorum ve ben dilini kullanıyorum.' şeklindedir.

Eğitim programı oturumlarında, anne-çocuk, baba-çocuk ilişkisinin irdelenmesi ve ebeveynlerin çocuğun hayatında öneminin tartışılması anne ve babaların çocukları ile

ilişkilerini olumlu etkilemiş olabilir. Buradan yola çıkarak, annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerinin benzer düzeyde olması, eğitim programının her iki ebeveyni temel alarak hazırlanması ve uygulanması ile açıklanabilir. Annenin ve babanın, çocuğun yaşamında önemi ve rolü birbirinden ayrı düşünülemez. Ebeveynlerin çocuğun hayatına her ikisinin de aktif katılımı ve birbirleriyle uyumlu olmaları çocuk için çok önemli olduğundan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, her iki ebeveyne birlikte uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu ebeveynlerin, uygulama öncesinde ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutu puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Deney ve kontrol grubu ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerinin benzer olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın etkilerinin daha objektif değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Sala-Razı (2004), deney ve kontrol grupları ile çalıştığı araştırmasında, ebeveynlere Ana-Baba-Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulamadan önce deney ve kontrol grubu ebeveynlerinin ön test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Deney grubu ebeveynlerin ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutları son test puanları, kontrol grubu ebeveynlerin son test puanlarına göre daha yüksektir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında deney grubu ebeveynler ile çocukları arasında, konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarından elde edilen puanlar anlamlı derecede artış göstermiştir. Deney grubu ebeveynlerin, son test puanlarının yüksek olması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programının deney grubu ebeveynler ile çocukları arasındaki iletişimi kuvvetlendirdiği söylenebilir. Atan (2016) tarafından yapılan çalışmada, Aile İletişim Becerileri Psikoeğitim Programı deney grubu ebeveynlerine uygulanmış kontrol grubu ebeveynlerine herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Deney grubu ebeveynlerin son test puanlarının kontrol grubu ebeveynlerin son test puanlarına göre yüksek olduğu görülmüştür. Uygulanan eğitim programının, genel olarak ebeveynlerin iletişim becerilerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın uygulandığı ebeveynlerin ABCİDA alt boyutlarının son test puanlarının yükselmesi, çalışma ile paralellik göstermektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'ndan sonra ebeveynlerin çocukları ile konuşurken etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları ve çocukları ile daha sağlıklı iletişim kurdukları düşünülebilir. Eğitim

programının evde yapılan etkinliklerle desteklenmesi, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini olumlu yönde etkileyenler arasında sayılabilir. Benzer bir diğer çalışma Hancock, Kaiser ve Delaney (2002) tarafından, anne baba eğitim programının ebeveynlerin iletişim becerileri ve çocukların davranışlarını yönetebilme becerileri üzerindeki etkilerini inceleme amacıyla gerçekleştirilmiştir. Anne ve babalara araştırmacılar tarafından hazırlanan eğitim programı uygulanmıştır. Ebeveynlerin eğitim programında verilen uygulamaları evde çocuklarıyla gerçekleştirmeleri istenmiştir. Araştırmanın sonucunda, çocukların davranış problemlerinde azalma görülürken, anne ve babaların iletişim becerilerinde artış görülmüştür. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulanan ebeveynlerin, çocukları ile iletişim düzeylerinin yükselmesi ve evde “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmaları ile eğitimin desteklenmesi, yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülürken, deney grubu ebeveynlerin ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati son test ve izleme testi puanları, ön test puanlarına göre yüksektir. Bu bulgu, deney grubuna uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilenmesi olarak yorumlanabilir. Deney grubu ebeveynlerin ABCİDA son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaması, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın kalıcı olduğunu göstermektedir. Eğitim programı ile ebeveynlerin olumlu iletişim becerileri kazanmalarına ve çocukları ile sağlıklı iletişim kurmalarına katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmanın nitel bulguları da, ABCİDA dinleme alt boyutu puanının artışı destekler niteliktedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler çocuklarını dinlerken görüşlerinde en çok; göz teması kurma, çocuğa dokunma ve baş sallayarak onaylamayı belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’ndan sonra ebeveynlerin çocuklarını dinlerken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşlerinden bazıları ‘Kızımı daha önce dinlemiyordum, dinlediğimi sanıyordum, programdan sonra kızımı dinlemeyi öğrendim.’, ‘Katılımlı dinleme yaparak dinliyorum’, ‘Oğlumu dinlerken gözlerine bakıyorum, hisasına eğiliyorum, söylediklerini tekrarlayarak duygularını fark etmesini sağlıyorum’ şeklindedir. Eğitim programından sonra ebeveynlerin çocuklarını

dinlerken etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları söylenebilir. Program öncesinde anne ve babalar katılımlı dinleme, empati kurma, çocuğun seviyesine gelerek konuşma ile ilgili bir görüş belirtmemişlerdir. Ancak uygulanan eğitim programı sonrasında anne ve babalardan bazıları katılımlı dinleme, empati kurma, çocuğun seviyesine gelerek konuşma gibi olumlu görüşler belirtmişlerdir. Bu bulgu, Sevinç ve Evirgen (2004) tarafından yapılan çalışmada annelere uygulanan anne destek programının sonunda, programa katılan annelerin çocuklarını daha iyi dinledikleri bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Benzer bir diğer çalışmada, Temiz (2014) 6 yaş çocuğu olan annelere Anne Çocuk İletişim Becerileri Eğitimi programını uygulamış ve annelerin dinleme becerilerinin olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'ndan sonra anne ve babaların çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik nitel bulguları da, ABCİDA konuşma alt boyutu puanının artışı destekler niteliktedir. Ebeveynlerin çocukları ile konuşurken en çok; net kısa cümleler kurma, ben dilini kullanma, ve empati kurmayı belirttikleri görülmektedir. Eğitim programından sonra anne ve babaların çocukları ile konuşurken nelere dikkat ettiklerine yönelik görüşlerinden bazıları 'Kızımı daha iyi anlıyorum, empati kuruyorum.', 'Onunla konuşurken ben dilini kullanıyorum.', 'Anlaşılır cümleler kurmaya ve net ifadeler kullanmaya özen gösteriyorum.' şeklindedir. Bu bulgudan yola çıkarak, annelerin ve babaların eğitim programından sonra çocukları ile konuşurken olumlu iletişim becerilerinden faydalandıkları söylenebilir. Ünal (2003) tarafından yapılan benzer çalışmada, annelere uygulanan iletişim programının annelerin empatik becerilerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Atan (2016) tarafından anne ve babalara uygulanan iletişim programının, anne ve babaların egoyu geliştirici dil ve ben dili alt boyutu puanlarının artış göstermesi, bu çalışmayı destekler niteliktedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda, çocukla konuşmanın ve çocuğu dinlemenin tüm yönleriyle açıklanması ve çocukla iletişimde dikkat edilecek noktalara değinilmesi, çocukla iletişimde farklı iletişim kanalları (sözlü, sözsüz, yazılı, görsel) ve etkili iletişim becerilerinin açıklanması, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini olumlu yönde etkilediği düşünülebilir. Benzer bir çalışma Özel ve Zelyurt (2016) tarafından 5-7 yaş grubunda çocuğu olan anne ve babalar ile gerçekleştirilmiştir. Uygulanan anne baba eğitiminde, anne ve babalara çocukların gelişimsel özellikleri, çocukla verimli vakit geçirme ve oyun, çocukla iletişim, akran ilişkileri, çocukta problem davranışlar ve başa çıkma yolları, anne-

baba tutumları, çocuklara davranış kazandırma ve çocuklarda alışkanlık eğitimi konularında sunumlar yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilendiğine ulaşılmıştır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan ebeveynlerin, etkili iletişim becerilerinden faydalanarak, çocukları ile iletişimlerini desteklediği düşünülmektedir. Araştırmaya paralel diğer bir çalışma, Sala-Razı (2004) tarafından 4-6 yaş grubu çocuğu olan anne ve babalar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonunda, Ana Baba Çocuk İletişimi Eğitimi'ne katılan anne ve babaların iletişim becerilerine yönelik farkındalıklarının arttığı, beraberinde istendik iletişim becerileri, doğrudan iletişim kurma becerileri ve problem çözme becerilerini kullanma durumlarında artış olduğu gözlenmiştir. Mehall, Spinrad, Eisenberg ve Gaertner (2009), 157 çift ile yaptıkları araştırmada, anne ve baba katılımının anne-baba-çocuk arasında iletişimi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Temiz ve Çağdaş (2015) tarafından yapılan diğer bir çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının anneleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; Anne Çocuk İletişim Becerileri Eğitimi'nin annelerin duyguları tanıma becerilerine etkisi araştırılmıştır. Anne Çocuk İletişim Becerileri Eğitimi Programı sonunda deney grubu annelerinin duyguları tanıma becerilerinin olumlu yönde etkilendiği, kontrol grubu annelerinin duyguları tanıma becerilerinde ise anlamlı bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda bahsedilen çalışmalarda olduğu gibi, ebeveynlere uygulanan anne baba eğitimlerinin çocukların iletişimlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Kontrol grubu annelerin ve kontrol grubu babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarından elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, eğitim programına katılmayan kontrol grubu anne ve babaların çocukları ile iletişim düzeylerinin değişmemesi olarak yorumlanabilir. Deney grubu annelerin ve deney grubu babaların ABCİDA alt boyutlarından alınan son test ve izleme testi puanları, ön test puanlarına göre yüksektir. Bu bulgudan yola çıkarak, deney grubu annelerin ve deney grubu babaların çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilendiği söylenebilir. Son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaması, eğitim programının kalıcı olduğunu göstermektedir. Doh vd. (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, "Saygın Ebeveynler Saygın Çocuklar" (Respected Parents & Respected

Children) adlı eğitim programının ebeveynlik becerilerine, ebeveynlik etkinliğine ve ebeveynlik stresine etkisi araştırılmıştır. Çocuğu okul öncesi dönemde olan anneler ile Güney Kore’de gerçekleştirilen araştırmada deney grubunda 54 anne, kontrol grubunda 45 anne olmak üzere toplam 99 anne yer almaktadır. Eğitim programı sonrasında deney grubu annelerin, kontrol grubu annelerine göre çocuklarını daha çok kabul ettikleri ve iyi iletişim kurdukları sonucuna ulaşılmıştır. 8 hafta sonra yapılan izleme testinde de programın etkisinin devam ettiği sonucuna varılmıştır. Anneler ile yapılan bir diğer çalışma Balcı ve Yılmaz (1999) tarafından çocuğu anaokuluna devam eden annelere verilen İletişim Becerileri Eğitimi’nin annelerin aile işlevleri üzerine etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda genel olarak İletişim Becerileri Eğitimi’nin, annelerin aile işlevleri düzeyini olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. İletişim Becerileri Eğitimi’nin, aile işlevlerinin alt boyutları olan; problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme düzeyi üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. İletişim alt boyutunun olumlu yönde etkilenmesi, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Basit (2017) tarafından yapılan benzer bir diğer araştırma, gezici anaokuluna devam eden çocukların annelerine çocuktan anneye yaklaşımı ile verilen iletişim eğitiminin anne çocuk iletişiminde etkisinin incelenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, Çocuktan Anneye Yoluyla İletişim Eğitim Programının, anne çocuk iletişimine olumlu etki ettiği ve bu etkinin kalıcı olduğu saptanmıştır. Uçar-Çabuk ve Tezel-Şahin (2017) tarafından yapılan çalışmada 4-6 yaş grubunda çocuğu olan ve anne eğitim programlarına katılan annelerin, anne çocuk iletişimi incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, ABCİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati alt boyutlarında deney grubu son test puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Anne Eğitim Programı’nın, annelerin çocukları ile olan iletişimlerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bir diğer çalışmada, Çağdaş (1997) okul öncesi dönemde çocuğu olan annelere uyguladığı Anne Çocuk İletişim Dili Eğitiminin, annelerin çocukları ile iletişimlerini olumlu yönde etkilediğine ulaşmıştır. Yukarıda belirtilen çalışmalarda varılan ortak nokta, annelere uygulanan eğitimin annelerin çocukları ile iletişimlerini olumlu yönde etkilediğidir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’na katılan annelerin çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilenmesi bu çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Çocuğun hayatında annenin ve babanın önemi tartışılmaz. Baba-çocuk ve anne-çocuk ile ilgili yapılan eğitim programlarında, ebeveynlerin çocuğun gelişiminde etkili olduğu görülmektedir (Lindsey, Mize & Pettit, 1997; Roopranire & Johnson, 2000). Eğitimciler için babaları destekleme ve onlara yardımcı olma, özellikle erken çocukluk döneminde önemli ve gereklidir (Tezel-Şahin & Özyürek, 2010). Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, annelere ve babalara uygulanan ve her iki ebeveynin de aktif katılımına önem veren bir eğitim programıdır. Deney grubu babaların, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrası çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilenmesi ilgili literatürü desteklemektedir. Taşkın ve Erkan (2009), babalara verilen eğitimin, babaların 2-9 yaş çocuklarıyla ilgilenme düzeylerine olan etkisini araştırmak amacıyla 14 babaya, 10 hafta süren bir “Baba Eğitim Programı” uygulamışlardır. Araştırmanın sonucunda babalara verilen eğitimin; babaların çocuklarının oyunlarına katılma, çocuklarıyla birlikte dışarı çıkma, sözel etkileşime girme sıklığını artırdığını ortaya koymuşlardır. Babalara iletişim eğitiminin verildiği benzer bir çalışmada, iletişim eğitimi verilen grubun iletişim düzeyleri yükselirken, iletişim çatışmalarına girme eğiliminde azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özgit, 1991). Fagan ve Stevenson (2002) babaların ve çocukların iletişim becerileri ve çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında, babaların iletişimlerinin çocuklarının iletişimleriyle ve çocukların iletişiminin de davranış problemleriyle alakalı olduğunu ortaya koymuştur. Babalara düzenlenen eğitim programlarının etkililiğini araştıran Ünüvar (2008), ebeveyn eğitimi ve destekleme programlarının babanın çocuk yetiştirmedeki payını arttırmada etkili araçlar oldukları sonucuna ulaşmıştır (McBride’den aktaran: Ünüvar, 2008).

Kontrol grubunun ABÇİDA tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgudan yola çıkarak, çalışmaya katılan kontrol grubu annelerin ve babaların çocukları ile iletişimlerinin benzer olduğu düşünülebilir. Deney grubu ABÇİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim, empati ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu, çalışmaya katılan deney grubu annelerin ve babaların eğitim programı sonrasında çocukları ile iletişim düzeylerinin birbirlerine paralel artış göstermesi ile yorumlanabilir. Programa katılan anne ve babaların iletişim düzeylerinin benzer etkilendiği ve benzer artış gösterdiği söylenebilir. Ancak, Pedük (2004)’e göre, babaların çocuklarına karşı kullandıkları sevgi

sözcükleri sayısı, annelerin kullandığı sevgi sözcüklerine göre daha azdır. Tekçe (2005), tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Sosyo-kültürel yapı ve kadın erkek rollerinin ele alındığı bu araştırmada, anne-baba-çocuk ilişkisinde kadınlar %98 oranında sıcak ve samimi olma taraftarı iken, erkekler %40 oranında sıcak ve samimi olma taraftarıdır. Ünüvar (2008) tarafından yapılan araştırmada, babaların 3-6 yaş grubundaki çocukları ile geçirdikleri zamanın niteliği belirlenmeye çalışılmıştır. Deney grubu babalara araştırmacı tarafından geliştirilen Baba Eğitimi Programı uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda babalar, çocukları ile geçirdikleri zamanın niteliğini iyi düzeyde, anneler de babaların çocukları ile geçirdikleri zamanın niteliğini genelde iyi düzey olarak tanımlamıştır. Annelere göre babaların çocukları ile geçirdikleri zamanın niteliğinin genelde iyi düzey olarak tanımlanması, toplumda çocuğun bakımından ve gelişiminden annenin sorumlu tutulması olarak yorumlanmıştır. Anneler, çocuk ile ilgili konularda babaları sorumlu görmediklerinden, babaların çocukları ile geçirdikleri niteliği düşük etkileşimleri bile yeterli düzeyde görmüş olabilirler. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın uygulandığı anne ve babaların çocukları ile iletişimlerinin benzerlik göstermesi, yukarıda bahsedilen çalışmalarla farklılık göstermektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, anne ve babayı birlikte temel alarak hazırlanan, her iki ebeveynin ilgileri ve görüşleri alınarak uygulanan bir eğitim programıdır. Anne ve babalara hazırlanan eğitim programında, anne-çocuk iletişimi, baba-çocuk iletişimi, anne-baba-çocuk iletişimi konuları irdelenerek tartışılmıştır. Anne ve babalara uyan zaman belirlenerek farklı yöntem ve teknikler ile (rol oynama, örnek olay gibi) eğitim programına aktif katılımları sağlanmıştır. Eğitim programının bu özellikleri taşıması, anne ve babaların programdan benzer etkilenmesine ve her ikisinin de çocukları ile iletişimlerinin olumlu yönde etkilenmesine katkı sağlamış olabilir. Kim vd. (2015)'e göre anne ve babalara ayrı ayrı yapılan eğitimlere nazaran, eşlere bir arada uygulanan eğitim programı çocuk üzerinde daha etkili olmaktadır. Yalnızca annelere ya da yalnızca babalara uygulanan eğitim programlarında da programa katılan ebeveynlerin, programa katılmayan eşlerini etkilediklerini ancak eşlere bir arada uygulanan eğitimin daha etkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın eşlere bir arada uygulanan bir eğitim programı olmasının çocuk üzerinde olumlu yönde etkisini arttırdığı söylenebilir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı deney grubu annelerin ve babaların çocukları ile iletişiminin olumlu yönde etkilenmesi, farklı eğitim programlarına katılan bireylerin iletişim becerilerini olumlu yönde etkilemesi bakımından alan yazındaki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Akgün & Polat-Uluocak, 2010; Atan, 2016; Çağdaş, 1997; Deniz, 2003; Ergin, 2003; Fagan & Stevenson, 2002; Fox, Duffy & Keller, 2006; Gable, 2003; Hiew, Halford, Van De Vijver & Liu, 2016; Kartal, 2004; Temiz, 2014; Temiz & Çağdaş, 2015; Ürgüplü-Şıraman, 2006; Yalçın, 2013). Benzer olarak çocuk gelişimi ile ilgili konularda eğitim programlarına katılan ebeveynlerin, kontrol grubu ebeveynlerine göre çocuğun gelişiminde daha aktif oldukları ve daha iyi ebeveyn olmak istedikleri belirtilmektedir (Brenner & Fox, 1998; Demircioğlu, 2012; Fox, Platz & Bentley, 1995; Göktaş, 2015; Jacobson & Engelbrecht, 2000; Jones vd., 2014; Kurtulmuş, 2010; Levin & Currie, 2010; Maloney 2005; Mast vd., 2014; Nicholson, Anderson, Fox & Brenner, 2002; Solis-Camara & Fox, 1996; Yılmaz-Bolat, 2011). Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan ebeveynlerin çocukları ile iletişim düzeylerinin ve ilişkilerinin yükselmesi, çocuğun gelişiminde daha aktif olmalarına katkı sağlamasından, ilgili çalışmaları desteklediği düşünülebilir.

Anne ve babaların çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini geliştirmeyi amaçlayan Ebeveyn Çocuk İletişim Programı'nda, anne, baba ve çocukların hep birlikte oynadıkları 'Ailece etkinlik yapıyoruz' uygulamaları gerçekleştirilmiştir. 'Ailece etkinlik yapıyoruz' çalışmaları ile ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerinin ve ilişkilerinin desteklendiği düşünülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan ebeveynlerin 'Ailece etkinlik yapıyoruz' çalışmalarına yönelik görüşleri incelendiğinde ebeveynler en çok; çocuğun gelişimine katkı sağlama, etkili zaman geçirme aracı, eğlenceli oyunlar ve aile içi iletişimi destekleyici etkinlikler olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveyn görüşlerinden bazıları 'Ailece etkinlik yapıyoruz uygulamaları kızımın gelişimini destekleyici oyunlardı, etkili zaman geçiriyorduk.', 'Birlikte oynayarak eğlenceli zaman geçirmemizi sağladı', 'Aile içi iletişimimizi kuvvetlendiren oyunlardı.' şeklindedir. Fantuzza, McWayne, Perry ve Child (2004)'e göre evde çocuklarla yapılan etkinlikler, çocuğun öğrenmeye yaklaşımını, motivasyonunu ve kelime algısını olumlu etkilemektedir. Arslan ve Nural (2004), okul öncesi dönemde ebeveynlerin çocukları ile yapacakları etkinlikler ile ilgili düzenli bir takvim oluşturmalarının, çocuğun ilerleyen yıllarında sorumluluk sahibi olmasını ve düzenli ders çalışma alışkanlığını kazandırdığını belirtmişlerdir. "Ailece

etkinlik yapıyoruz” uygulamalarının Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı süresince her oturum sonunda dağıtılması, anne ve babaların çocukları ile düzenli etkinlik gerçekleştirmesine katkı sağlamıştır.

Çocuk ile iletişim kurmada kolaylık sağlayan oyun, çocukların kendilerini rahatça ifade edebildikleri bir araçtır. Çocuk oyun yolu ile kendisini tanır, insani kuralları ve sosyal davranışları öğrenir, empati kurar. Bir grubun üyesi olmayı ve başkalarının haklarına saygı duymayı öğrenir ve çevre ile ilişkiler kurar. Oyun, anne babaların çocukla iletişimini kolaylaştırır (Koçyiğit, Tuğluk & Kök, 2007). Bu bağlamda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı içeriğinde çocuk ve oyun konusu tartışılarak çocuğun gelişiminde ve çocukla iletişimde oyunun önemi açıklanmıştır. Ayrıca her oturumda ‘Ailece etkinlik yapıyoruz’ çalışmaları ebeveynler ile uygulanmış ve evde çocukları ile aynı etkinliği uygulamaları istenmiştir. ‘Ailece etkinlik yapıyoruz’ çalışmalarını, anne, baba ve çocuğun eğitim programı süresince evde hep beraber düzenli oyun oynamalarının, çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini desteklediği düşünülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynler çocukları ile birlikte en çok; saklambaç, top oynadıkları ve yarış yaptıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynler program sonrasında çocukları ile birlikte en çok; top, saklambaç ve evde bulunan malzemelerle oyun oynadıklarını belirtmişlerdir. Eğitim programından önce evdeki malzemelerle oynadığını belirten anne ve babalar bulunmazken, programdan sonra evdeki malzemelerle oynadığını belirten anne ve babalar bulunmaktadır. Anne ve babalar eğitim programından sonra çocukları ile evde ve çevrede bulunan malzemelerle oyun kurabildiklerini ve oynadıklarını belirtmişlerdir. Anne ve babaların görüşlerinden bazıları ‘Bu eğitimde oyunun nasıl oynandığını öğrendim. Evdeki malzemelerle oyun kuruyoruz.’, ‘Nerede olursak olalım her türlü malzemelerle oyun oynayabiliyoruz.’, ‘Kızım ile evde bulunan materyallerle yeni oyunlar deniyoruz ve eğleniyoruz.’ şeklindedir. ‘Ailece etkinlik yapıyoruz’ uygulamalarında anne ve babaların çocuk rolüne girerek eğitim ortamında oyun oynamalarının, oyuna karşı farkındalıklarını arttırdığı düşünülebilir. Ayrıca ebeveynlerin evde çocukları ile ‘Ailece etkinlik yapıyoruz’ uygulamalarını hep birlikte oynamalarının, aile içi ilişkileri kuvvetlendirdiği düşünülebilir. Nitekim, Akgün (2008) tarafından yapılan çalışmada Anne Çocuk İlişisini Oyunla Geliştirme Eğitimi’nin, 4-6 yaş arasında çocuğu olan annelerin çocukları ile ilişkilerini kuvvetlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ebeveynlerin çocukları ile etkili zaman geçirmelerinin, çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (Ünüvar, 2008). Buradan yola çıkarak, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda çocuk ile etkili zaman geçirme konusuna yer verilerek çocuğun gelişiminde önemi tartışılmıştır. Ayrıca, 'Çocuk ve kitap', 'Çocuk ve oyun', 'Aile içi iletişim' gibi konuların tartışıldığı diğer oturumlarda da, anlatılan konu ile ilgili olarak etkili zaman geçirmenin önemine değinilmiştir. "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarının ve ebeveynler tarafından çocuklarına okunulan hikaye kitaplarının çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini desteklemenin yanı sıra çocuk ile etkili zaman geçirmede birer araç olduğu belirtilmiştir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında anne ve babalar, çocukları ile birlikte zamanlarını nasıl geçirdiklerine yönelik görüşlerinde en çok; oyun oynama, etkinlik yapma ve sohbet etmeyi belirtmişlerdir. Ebeveyn görüşleri, eğitim programı öncesi sonuçlar ile karşılaştırıldığında oyun oynayan, etkinlik yapan ve kitap okuyan annelerin ve babaların sayılarının arttığı söylenebilir. Program öncesinde çocuğu ile birlikte zaman geçirirken kitap okuduğunu belirten baba bulunmazken, program sonrasında çocuğuna kitap okuyan anne ve babaların sayısı artmıştır. Ebeveyn görüşlerinden bazıları; 'Kızım ile beraber oyunlar oynuyoruz, sohbet ediyoruz', 'Çocuğumla programdan sonra etkili zaman geçirmeye başladım diyebilirim. Onunla her akşam oyun oynuyorum ve yatmadan önce kitap okuyorum.' şeklindedir. Uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın ebeveynlerin çocukları ile etkili zaman geçirmelerine katkı sağladığı ve ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda, etkili zaman konusunun tüm yönleriyle tartışılarak, ebeveynlerin eğitim ortamında çocuklarına bir materyal hazırlamalarının, ebeveynlerin çocukları ile etkili zaman geçirmelerini olumlu etkilediği söylenebilir. Ishii-Kuntz, Makino, Kato ve Tsuchiya (2004), yaptıkları araştırmada babaların çocuğun hayatına dahil olduğu aktiviteleri anaokuluna çocuğu bırakmak ve almak, çocuğa banyo yaptırmak, birlikte akşam yemeği yemek, çocukla oyun oynamak, kitap okumak ve fiziksel bakımını karşılamak olarak belirtmiştir. Tezel-Şahin, Akıncı-Coşgun ve Aydın-Kılıç (2017) tarafından yapılan araştırmada çocuğu okul öncesi eğitime devam eden babalar ile çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, çalışma grubundaki babaların çocuklarıyla; sohbet etme, oyun oynama, hayvanat bahçesi-piknik-parka gitme, tiyatro-sinemaya gitme, kitap okuma, resim ve deney yapma, spor yapma, alışveriş yapma (birlikte oyuncak, kitap satın alma) etkinliklerini yaptıkları belirlenmiştir. Babaların çocuklarıyla en fazla oyun oynama etkinliğini yaptıkları

saptanmıştır. Bu çalışmanın bulguları, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan babaların bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Çocuk kitapları, çocuğun kendisini tanımasında, duygularını daha rahat ifade etmesinde ve çevre ile iletişimini kuvvetlendirmede etkilidir (Ciravoğlu, 2000). Bu bağlamda, ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda araştırmacı tarafından ebeveynlere çocuklarına okumaları için hikaye kitabı dağıtılmıştır. Her oturum sonunda, ebeveynlerin çocuklarına okudukları hikaye kitabını aralarında değiştirmeleri ve diğer oturuma kadar aldıkları kitabı çocuklarına okumaları istenmiştir. Ayrıca, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda 'Çocuk ve kitap' konusu tüm yönleriyle tartışılarak çocuğun gelişiminde kitabın önemine değinilmiştir. Anne ve babalar, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında çocuklarına kitap alırken en çok kitabın konusuna-içeriğe, canlı renkler kullanılması ve bol resimli olmasına ve gelişimine katkı sağlamasına dikkat ettiklerini belirtmektedirler. Eğitim programı öncesinde çocuklarına kitap alırken belirtmedikleri; konusu-içeriği, gelişimine katkı sağlaması, yaşına uygunluğu ifadelerini, program sonrasında belirtmeleri, ebeveynlerin kitap seçimi konusunda farkındalıklarının artması olarak yorumlanabilir. Canlı renklerin kullanıldığı, görselliğin ön planda olduğu kitapların, küçük çocukların daha fazla dikkatini çektiği, çocukların bu kitapları inceleyerek görselliği az olan kitaplara göre daha fazla şey öğrendikleri görülmüştür (Simcock & DeLoache, 2006). Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan anne ve babaların çoğu, çocuklarına kitap alırken canlı renkler kullanılmasına ve bol resimli olmasına önem verdiklerini belirtmişlerdir. Strommen ve Mates (2004), ailelerin çocuklarına düzenli bir şekilde kitap okumalarının, çocukların kitaplara karşı ilgisini arttıracaklarını belirtirken, Lyytinen, Laakso ve Poikkeus (1998) ise çocuklara daha uzun süre kitap okunmasının çocukların kelime bilgilerini genişleteceğini ifade etmektedir. Tezel-Şahin ve Tutkun (2016) yaptıkları araştırmada, çoğunlukla annelerin çocuklarına kitap almaya geldiğini, babaların çocuklarıyla birlikte çok fazla kitap almaya gelmediklerini, ayrıca çocuğa en çok annenin, en az ise babanın kitap okuduğu sonucuna ulaşmıştır. Atman, Çat, Gökbulut ve Mudu (2012) ebeveynlerin çocukların ilgi duydukları, okumak istedikleri kitapları seçmelerine izin vermelerinin, çocukların okumaya karşı olumlu düşünceler geliştirmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Baker, Blacher, Kopp ve Kraemer (1997), benzer şekilde okul öncesi dönemdeki özgürce istedikleri kitapları seçen çocukların, okumaya karşı olumlu tutumlar

benimsediklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda; Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na katılan anne ve babaların kitap alırken çocuklarının görüşlerini almaları, kitaba karşı olumlu tutumlar benimsemelerine katkı sağladığı düşünülebilir. Ayrıca, ebeveynlerin araştırmacı tarafından dağıtılan kitapları eğitim programı boyunca çocuklarına düzenli okumaları, anne babaların çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini desteklediği söylenebilir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı uygulandıktan sonra anne ve babalar programın kendilerine neler kattıklarına yönelik görüşlerinde en çok; çocuk ile daha iyi iletişim kurma, çocuk ile iyi ilişki kurma ve çocuk ile etkili zaman geçirmeyi söylemişlerdir. Anne ve babaların görüşlerinden bazıları 'Çocuğum ile birlikte etkili zamanı nasıl geçirmem gerektiğini öğrendim.', 'Kızımı artık daha iyi anlıyorum, iletişim kurabiliyorum. Onunla daha sıcak bir ilişkimiz var.' şeklindedir. Bu bulgu, eğitim programının amacına yönelik olup, programın etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim programı sonrasında anne ve babaların ben dilini kullanma, katılımlı dinleme, empati yapma gibi etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları görülmektedir. Olumlu iletişim becerilerini kazanan anne ve babaların aile içerisinde etkili iletişim becerilerinden faydalanmaları; çocuk ile iletişimlerini, ilişkilerini ve birlikte geçirdikleri zamanı olumlu etkilediği söylenebilir. Uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarında etkili iletişim konusunun irdelenmesi, anne-baba-çocuk iletişiminin ve ilişkisinin tartışılması eğitim programının etkili olmasını desteklediği düşünülebilir. "Ailece etkinlik yapıyoruz" etkinliklerinde ve eğitim programında uygulanan etkinliklerin canlandırılmasında ebeveynlerin çocuk rolüne ve karşı cins rolüne girmeleri, empati becerilerine katkı sağlamış olabilir. Ebeveynlerin evde "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarını uygulamaları ve çocuklarına kitap okumaları, çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini destekleyenler arasında düşünülebilir. Anne ve babaların eğitim ortamına birlikte katılmaları ve etkili iletişim becerilerini kavramaları, birbirlerini daha iyi anlamalarına ve ilişkilerini kuvvetlendirmelerine katkı sağladığı söylenebilir. Göktaş (2015) tarafından yapılan çalışmada, aile katılımı etkinliklerinin, annelerin çocukları ile ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Ebeveynlere uygulanan farklı eğitim programlarında da, uygulanan programların ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerini etkilediği görülmüştür (Edwards, Sullivan, Meany-Walen & Kantor, 2010; Hornby, 2000; Kephart, 2007; Parker,

Piotrkowski, Kessler-Skalar, Baker, Peay ve Clark'dan aktaran: Parker, Boak, Griffin, Ripple & Peay, 1999).

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonunda ebeveynlerin eğitim programına yönelik genel görüş ve önerilerinde, ebeveynlerin en çok, programı çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı bulma, çocuğun gelişimine katkı sağlama ve eğitim programlarının arttırılması gerektiğini belirtmektedirler. Anne ve babaların görüşlerinden bazıları 'Program tek kelimeyle çok başarılıydı.', 'Kızım ile iletişim kurmamı kolaylaştırdı.', 'Eğlenerek kendimi ve çocuğumu geliştirme imkanı buldum' şeklindedir. Ebeveynlerin katıldıkları eğitim programını, çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini destekleme konusunda başarılı bulmaları, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programının etkili olduğunu göstermektedir.

Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na yönelik önerileri; anne ve babalara uygulanan eğitim programlarının arttırılması yönündedir. Bu bulguya yönelik görüşlerden bazıları 'Bu program ile eşimi tanıdım. Bu tarz eğitim programlarının arttırılması gerektiğini düşünüyorum. İlçede ilk kez anne ve babalara birlikte uygulanan bir program düzenlendi.', 'Eşimle ilk defa birlikte oğlumuz için bir eğitim programına katıldık. Keşke bu programlar ilçemizde arttırılsa.' şeklindedir.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'na yönelik ebeveynlerin görüşlerinde herhangi bir olumsuz eleştiri bulunmamaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonunda anne ve babaların çoğu program süresini uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Eğitim programına katılan ebeveynlerin tamamı çevresindeki kişilere programı tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Anne ve babaların tamamının Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nı çevresindeki kişilere tavsiye etmeleri, programın faydalı olduğuna inanmalarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

5-6 yaş grubunda çocuğu olan anne ve babalara uygulanan Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırma, Isparta ili Keçiborlu ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlerin ve çocukların demografik bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Genel Bilgi Formu, anne baba çocuk iletişimini değerlendirmek amacıyla Arabacı (2011) tarafından geliştirilen 'Anne Baba Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı' (ABCİDA) ve ebeveyn çocuk ilişkisini ölçmek amacıyla Pianta (1992) tarafından geliştirilen Özkan ve Tezel-Şahin (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 'Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği' kullanılmıştır. Ebeveynlerin çocukları ile ilişkileri ve iletişimleri hakkında görüşlerini öğrenmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 'Ebeveyn Görüşme Formu' ve ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla 'Program Değerlendirme Formu' kullanılmıştır. Araştırmada, karma desen yöntemi kullanılmıştır. Nicel verileri toplamak amacıyla ön-test/son-test/izleme testi kontrol gruplu deneysel desen ile nitel verilerin toplanması amacıyla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu desende araştırmacı nicel ve nitel verileri eş zamanlı toplamıştır. Araştırmada ön test-son test-izleme testinde kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılımdan gelme durumları araştırılırken birim sayıları nedeniyle Shapiro Wilk's' den yararlanılmıştır. Kontrol grubu ön test-son test puanları arasındaki farklılık incelenirken Wilcoxon testi, deney ve kontrol grubu anne ve baba grupları arasındaki farklılıklar incelenirken Mann Whitney U testi ve deney grubu ön test-son test-izleme testi puanları arasındaki farklılık incelenirken Friedman's Two-Way ANOVA kullanılmış, anlamlı farklılıkların çıkması

durumunda Çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılarak birbiriyle farklılık gösteren değişkenler tespit edilmiştir. Nitel araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır.

6.1. Sonuçlar

Aşağıda, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine ilişkin sonuçlar, anne ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik nitel sonuçlar, anne ve babaların ebeveyn çocuk iletişimi eğitim programı hakkında görüşlerine yönelik nitel sonuçlar yer almaktadır.

Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İlişkisine ve İletişimine İlişkin Sonuçlar:

- Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin ÇEİÖ olumlu ilişki, çatışma, bağlanma alt boyutu ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).
- ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında son test puanları bakımından deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ son test puanları, kontrol grubu ebeveynlerin ÇEİÖ son test puanlarına göre yüksektir.
- Kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında elde edilen ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).
- Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan ön test puanlarının, son test ve izleme testi puanlarına göre düşük olduğu belirlenmiştir. Deney grubu ebeveynlerin ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Kontrol grubu anne ve babalarda ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Deney grubu anne ve babaların ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu anne ve babaların ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test puanları, son test ve izleme testi puanlarına göre düşüktür.

Deney grubu anne ve babaların ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında son test-izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

- Kontrol grubu ÇEİÖ'nün tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Deney grubu ÇEİÖ ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin ABÇİDA konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim, empati alt boyutu ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).
- ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında son test puanları bakımından deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA son test puanları, kontrol grubu ebeveynlerin ABÇİDA son test puanlarına göre yüksektir.
- Kontrol grubu ebeveynlerin Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesi ve sonrası ölçülen ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında elde edilen ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).
- Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan ön test puanlarının, son test ve izleme testi puanlarına göre düşük olduğu belirlenmiştir. Deney grubu ebeveynlerin ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarından alınan son test puanı ile izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Kontrol grubu anne ve babalarda ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Deney grubu anne ve babaların ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında ön test-son test ve ön test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Deney grubu anne ve babaların ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında ön test puanları, son test ve izleme testi puanlarına göre düşüktür. Deney grubu anne ve babaların ABÇİDA'nın tüm alt boyutlarında son test-izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

- Kontrol grubu ABCİDA'nın tüm alt boyutlarında ön test ve son test puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).
- Deney grubu ABCİDA ön test, son test ve izleme testi puanları bakımından anne ve baba grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Anne ve Babaların Çocukları ile İlişkilerine ve İletişimlerine Yönelik Nitel Sonuçlar:

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ve sonrasında ebeveynlerin çocukları ile birlikte geçirdikleri zamana yönelik görüşlerinde ebeveynler en çok; oyun oynama, etkinlik yapma ve sohbet etmeyi belirtmişlerdir.
- Ebeveynler, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde çocuklarını dinlerken en çok; çocuğun konuşmasını sonuna kadar dinlediklerini, göz teması kurarak onayladıklarını ve çocuğun problemi varsa yardımcı olmaya çalıştıklarını ve çözdüklerini belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler çocuklarını dinlerken en çok; göz teması kurarak ve başını sallayarak onayladıklarını ve çocuğa dokundularını belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynler çocukları ile konuşurken en çok, çocuğunun anlayabileceği cümle kurmayı, çocukları ile her zaman konuşmayı ve övgü dolu sözcükler kullanmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler çocukları ile konuşurken en çok; çocuğun anlayabileceği net kısa cümleler kurduklarını, ben dilini kullandıklarını ve empati kurduklarını belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde anne ve babaların çocuklarına kitap okuyup okumama ve kitap okuma zamanlarına yönelik görüşlerinde, anne ve babalar en çok; yatmadan önce ve akşam saatlerinde çocuklarına kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde çocuğuna hiç kitap okumayan anne ve babalar bulunmaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında çocuklarına kitap okuyup okumama ve kitap okuma zamanlarına yönelik görüşlerinde, ebeveynler yatmadan önce, akşam saatlerinde ve çocuk ne zaman isterse kitap okumayı tercih etmişlerdir. Göz sağlığı sorunları yaşayan bir baba haricindeki ebeveynlerin tamamı çocuklarına kitap okuduklarını belirtmiştir.

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynler çocuklarına kitap alırken en çok; çocuğun isteğine, kitapta canlı renkler kullanılmasına, bol resimli olmasına ve çizgi film karakterlerine göre kitap almayı tercih etmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında çocuklarına kitap alırken en çok kitabın konusuna-içeriğe, canlı renkler kullanılmasına, bol resimli olmasına ve gelişimine katkı sağlamasına göre kitap almayı tercih etmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde ebeveynler çocukları ile birlikte en çok saklambaç, top oynadıkları ve yarış yaptıklarını, Eğitim Programı sonrasında çocukları ile birlikte en çok; top, saklambaç ve evde bulunan malzemelerle oynadıklarını belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde annelerin ve babaların çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşlerinde ebeveynler en çok; anlayışlı olduklarını, hataları affettiklerini ve sıcak, samimi ve iyi ilişki kurduklarını belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerine ve iletişimlerine yönelik görüşlerinde en çok; çocukları ile ilişkilerinin daha sıcak, samimi ve iyi olduklarını, ben dili kullandıklarını ve emir verme, sürekli soru sorma, karşılaştırma yapma iletişim engellerinden kaçındıklarını belirtmişlerdir.

Anne ve babaların Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı Hakkında Görüşlerine Yönelik Nitel Sonuçlar:

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde, ebeveynler eğitim programına katılma amacının en çok; çocuğu ile daha iyi iletişim kurabilme, daha iyi anne baba olma ve kendini geliştirme olduğunu belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde, anne ve babalar programın kendilerine yapacağı katkılara yönelik görüşlerinde en çok; çocukları ile daha iyi iletişim kurma, daha sıcak ilişki kurma ve çocuğu anlamayı belirtmişlerdir. Programın eşlerine yapacağı katkılara yönelik görüşlerinde en çok; çocuk ile daha iyi iletişim kurma, daha iyi anne-baba olma ve etkili zaman geçirmeyi, çocuklarına yapacağı katkılara yönelik görüşlerinde en çok; ebeveyn ile iletişimine katkı sağlama, ebeveyn ile ilişkisine katkı sağlama ve yeni oyunlar öğrenmesine katkı sağlamayı belirtmişlerdir.

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında programın kendilerine neler kazandırdıklarına yönelik ebeveynler en çok; çocukla daha iyi iletişim kurma, çocukla daha iyi ilişki kurma ve iyi anne-baba olmayı belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin çocuk ile ilişkilerine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde en çok; daha sıcak, samimi ve iyi ilişki kurma, çocuk ile etkili zaman geçirme ve oyun oynamayı belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler eşi ile ilişkisine neler kazandırdığına yönelik görüşlerinde en çok; daha iyi, sıcak ilişki kurdukları, daha anlayışlı oldukları ve emir verme, ad takma, sorgulama iletişim engellerini kullanmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynlerin ‘Ailece Etkinlik Yapıyoruz’ çalışmalarına yönelik görüşlerinde en çok; eğlenceli oyunlar olduğunu, çocuğun gelişimine katkı sağladığını ve etkili zaman geçirme aracı olduğunu belirtmişlerdir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonrasında ebeveynler programa yönelik genel görüş ve önerilerinde en çok; programı çocuk ile ilişkiyi ve iletişimi destekleme konusunda başarılı bulduklarını, çocuğun gelişimine katkı sağladığını ve eğitim programlarının artırılması gerektiğini belirtmişlerdir.
- Anne ve babaların, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı ile ilgili olumsuz eleştirileri bulunmamaktadır. Anne ve babaların büyük çoğunluğu, eğitim programının süresini uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Eğitim programına katılan anne ve babaların tamamı, programa tekrar katılmak istediğini ve çevresindeki kişilere tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir.

Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’ndan sonra ebeveynlerin çocukları ile daha sıcak ve olumlu ilişki kurdukları ve daha az çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca anne ve babaların çocukları ile konuşurken etkili iletişim becerilerinden faydalandıkları ve çocukları ile daha iyi düzeyde iletişim kurdukları belirlenmiştir. Araştırmanın nitel sonuçları, nicel sonuçları desteklemektedir. Anne ve babaların Eğitim programı süresince araştırmacı tarafından dağıtılan kitapları çocuklarına okumaları çocukları ile ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu etkilemiş ve ebeveynlerin çocuk kitaplarına karşı farkındalık kazanmalarını desteklemiştir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı öncesinde çocuğuna kitap okumayan anne ve

babalar bulunmaktadır. Eğitim programı sonrasında çocuğuna kitap okuyan anne ve babaların sayısı artmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmaları, her oturumda anne ve babalar ile birlikte uygulanmıştır. Hazırlanan etkinliğin materyalleri ebeveynlere dağıtılarak çocukları ile birlikte evde uygulamaları istenmiştir. Eğitim programı boyunca anne baba ve çocuğun “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarını hep birlikte uygulamaları, anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkisini ve iletişimini geliştirerek eşler arası ilişkiyi ve iletişimi desteklemektedir. Ebeveynlerin çocuk rolüne girerek eğitim ortamında oyun oynamaları ve evlerinde “Ailece etkinlik yapıyoruz” çalışmalarını gerçekleştirmeleri, anne ve babaların oyuna karşı farkındalık kazanmalarını sağlamıştır. Ebeveynler, Eğitim programından sonra çocukları ile evdeki malzemeleri kullanarak oynadıklarını ve yeni oyunlar kurabildiklerini belirtmişlerdir. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı oturumlarının anne ve babaların ihtiyaçlarına yönelik günlük yaşamda kullanılabilecek içerikle hazırlanması, anne ve babaların çalışma saatlerine uygun zamanda gerçekleştirilmesi Eğitim programının etkililiğini arttırmıştır. Anne ve babalar çocukları ile daha çok oyun oynadıklarını, çocuklarına kitap okuduklarını ve etkili zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Eğitim programı oturumlarının farklı yöntem ve teknikler kullanılarak ebeveynlerin aktif katılımlarıyla gerçekleştirilmesi, anne ve babalarda bilginin kalıcılığını sağlamıştır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’nda kullanılan değerlendirme oyun kartları ile anne ve babaların bilgileri pekiştirmeleri desteklenmiştir. Anne ve babaların Eğitim programı oturumuna gelemedikleri gün için telafi oturumlar düzenlenmiştir. Ebeveynlerin istedikleri gün ve saatte telafi eğitimi uygulanarak, önceki oturum hakkında bilgilenmeleri ve Eğitim programında ele alınan konuyu telafi etmeleri, programın başarılı olmasına katkı sağlamıştır. Eğitim programı sonrasında ebeveynler çocukları ve eşleri ile daha iyi ve sıcak ilişki kurduklarını ve etkili iletişim becerilerinden faydalandıklarını (ben dili, katılımlı dinleme gibi) belirtmişlerdir. Ayrıca Eğitim programından sonra ebeveynler, daha iyi anne\ baba olduklarını ve kendilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Genel olarak, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı’na yönelik ebeveynlerin görüşlerinde herhangi bir olumsuz eleştiri bulunmamaktadır. Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı sonunda anne ve babaların çoğu program süresini uygun bulduklarını söylemişlerdir. Eğitim programına katılan ebeveynlerin tamamı çevresindeki kişilere programı tavsiye edeceklerini ve ilçede anne ve babalara birlikte uygulanan Eğitim programlarının arttırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

6.2. Öneriler

- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı, anne ve babalara birlikte uygulanan bir eğitim programıdır. Aile eğitiminin ve ebeveyn-çocuk iletişiminin önemi düşünülerek okullarda her eğitim öğretim yılının başında anne ve babaların birlikte katıldığı aile katılım çalışmaları planlanabilir.
- Anne ve babalara yönelik eğitim programı hazırlanırken ebeveyn-çocuk iletişiminin yanı sıra ihtiyaç analizi yapılarak ebeveynlerin ihtiyaç duydukları farklı konular belirlenebilir ve eğitim programları uygulanabilir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı okul öncesi dönem çocuklarının anne ve babaları için hazırlanan bir eğitim programıdır. Ebeveynlerin çocukları ile iletişimlerini ve ilişkilerini desteklemeye yönelik ilkökul, ortaokul, lise gibi diğer dönemlere yönelik eğitim programları hazırlanıp uygulanabilir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarından faydalanılmış ve olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür. Okullarda, ebeveynlerin evde birlikte uygulayabilecekleri oyun ve etkinlikler hazırlanarak haber mektupları ile ebeveynlere gönderilebilir.
- Yapılan çalışmada, Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisi araştırılmıştır. Aynı Eğitim programı uygulanarak boylamsal çalışmalar yapılabilir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı farklı sosyo ekonomik düzeydeki özellikle alt sosyo ekonomik düzeydeki anne ve babalara farklı ölçme araçları ile uygulanarak çocuk üzerinde etkileri araştırılabilir.
- Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nda anne ve babalar evde çocukları ile "Ailece etkinlik yapıyoruz" çalışmalarını uygulamışlardır. Araştırmanın etkililiğini arttırmak için anne ve babalara ev ziyaretleri yapılarak anne baba ve çocukların ilişkileri gözlemlenebilir.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, M.E.B. ve Üniversite gibi diğer kurumlarla işbirliği yapılarak anne ve babaların birlikte katılabilecekleri aile eğitim programları arttırılarak yaygınlaştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, H. M. (2005). *Etkili iletişim*. Ankara: Elis.
- Adair, J. (2003). *Etkili iletişim* (Ö. Çolakoğlu, Çev.). İstanbul: Babıali Kültür.
- Adler, R. B. & Rodman, G. (2003). *Understanding human communication*. New York: Oxford University.
- Akgün, E. & Yeşilyaprak, B. (2010). Çocuk Anababa İlişki Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 44-53.
- Akgün, E. (2008). *Anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitiminin anne çocuk etkileşim düzeyine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akgün, R. & Polat-Uluocak, G. (2010). Evlilikte etkili iletişim ve problem çözme: bir toplum merkezindeki kadınlarla gerçekleştirilen grup çalışması. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 6(23), 9-22.
- Akman, T. K. (2011). *Genel iletişim*. İzmir: İlya.
- Aksoy, A. B. (2005). Farklı kültürlerde ebeveynlik. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 333-338.
- Aktaş, Y. (1993). *Baba yoksunluğunun çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri*. 9. YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, Ankara, 308-316.
- Alkan-Ersoy, Ö., Kurtulmuş, Z. & Çürük-Tekin, N. (2014). Aile çocuk eğitim programının annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına ve ev ortamını düzenlenmelerine etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1077-1090.

- Amato, P. R. (1994). Father-Child Relations, Mother-Child Relations, And Offspring Psychological Well-Being In Early. *Journal Of Marriage And Family*, 56(4), 1031-1042.
- Arabacı, N. & Ömeroğlu, E. (2013). 48-72 Aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 41-53.
- Arabacı, N. (2011). *Anne-baba çocuk iletişimini değerlendirme aracı'nın geliştirilmesi ve anne-baba çocuk iletişiminin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal-Akyol, A., Bütün-Ayhan, A., Yıldız-Bıçakçı, M. & Erdoğan, S. (2011). The Effects of parent education programs on the development of children aged between 60 and 72 months. *Social Behavior and Personality*, 39(2), 241-250.
- Ardelt, M. & Eccles, J. S. (2001). Effects of mothers' parental efficacy beliefs and promotive parenting strategies on inner-city youth. *Journal of Family Issues*, 22, 944-972.
- Arnold, H. D. Zeljo, A. & Greta, L. (2008). Parent involvement in Preschool: Predictors and the relation of involvement to preliteracy development. *School Psychology Review*, 37(1), 74-90.
- Arslan, Ü. & Nural, E. (2004). Okul öncesi eğitiminde okul aile işbirliğinin önemi. *Milli Eğitim*, 162, 99-108.
- Atan, A. (2016). *Aile iletişim becerileri psikoeğitim programı'nın ebeveynlerin iletişim becerilerine, çift uyumuna, evlilik doyumuna ve 5-6 yaş çocuklarının sosyal duygusal uyumuna etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Atman, D. S., Çat, A., Gökbulut, Ö., & Mudu, Y. (2012). *Erken çocukluk döneminde okuma alışkanlığı kazandırmada Toki Göksu anaokulu örneği: "Okuyorum duyuyorum projesi"*. 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (05- 07 Ekim 2011), Bildiriler ve Atölye Çalışmaları, s.803-808. Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi, no: 4.

- Ayçiçeği, A. (1993). *The effect of the mother training program*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A. (2003). *The effect of father involvement training on the fathers' involvement level and perceptions of their fathering roles*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, N. (2009). *İletişim ve seçim kazanma stratejileri*. İstanbul: Kum Saati.
- Aydın-Kılıç, Z. (2016). *Ankara – Trabzon - Erzurum örnekleminde babanın çocuğun hayatına katılımı ve baba-çocuk ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aziz, A. (2010). *İletişime giriş*. İstanbul: Hiperlink.
- Baker, B. L., Blacher, J., Kopp, C. B. & Kraemer, B. (1997). Parenting children with mental retardation. *International Review of Research in Mental Retardation*, 20, 1-45.
- Bakırcıoğlu, R. (2015). *Çocuk ve ergen ruhsal sağlığı*. Ankara: Anı.
- Balcı, A. (2017). *Sosyal medya temelli anne katılım programının anne çocuk ilişkisine ve anne öğretmen işbirliği iletişimine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, S. & Yılmaz, M. (1999). Çocukları anaokuluna devam eden annelere verilen iletişim becerileri eğitiminin ailenin işlevlerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, II (14).
- Baltaş, Z. & Baltas, A. (2000). *Bedenin dili*. İstanbul: Remzi.
- Barone, D. F., Hutchings, P. S. , Kimmel, H. J., Traub, H. L., Cooper, J. T. & Marshall, C. M. (2005). Increasing emphatic accuracy through practice and feedback in a clinical interviewing course. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(2), 156-171.
- Basit, O. (2017). *Çocuktan anneye yaklaşımıyla uygulanan iletişim eğitiminin anne çocuk iletişimine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Beaty, J. J. (2006). *Observing development of the young child*. New Jersey: Pearson Education Ltd.
- Beebe, S. A., Beebe, S. J., Ivy, D. K. & Watson, S. (2005). *Communication: principles for a lifetime. (Canadian edition)*. USA: Pearson Education, Inc.
- Berk, L. E. (2006). *Child development*. USA: Pearson Education, Inc.
- Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar. Doğum öncesinden orta çocukluğa*. (N. Işıkoğlu- Erdoğan, Çev.). Ankara: Nobel.
- Berko, R. M., Wolwin, A. D. & Wolwin, D. R. (2001). *Communicating: a social and career focus* (Eight edition). Boston: Houghton Mifflin.
- Bıçakçı, İ. (2002). *İletişim ve halkla ilişkiler*. İstanbul: Kapital.
- Bradford, H. (2012). *The wellbeing of children under three*. Oxon: Routledge.
- Brenner, V. & Fox, R. A. (1998). Parental discipline and behavior problems in young children, *The Journal of Genetic Psychology*, 159(2), 251-256.
- Britto, P. R., Brooks-Gunn, J., & Griffin, T. M. (2006). Maternal reading and teaching patterns: Associations with school readiness in low-income African American families. *Reading Research Quarterly*, 41, 68–89.
- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneyisel desenler. Öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Deneyisel desenler, öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. & Köklü, N. (2012). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik* (10. baskı). Ankara: Pegem.
- Can, G. (1999). Anne-yenidoğan bağının önemi. A. Ekşi (Ed.), *Ben hasta değilim* içinde. İstanbul: Nobel Tıp.
- Cansız-Aktaş, M. (2014). Nitel veri toplama araçları. M. Metin (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s. 337-371), Ankara: Pegem.
- Cartron, A. & Winnykamen, F. (1999). *Les relation sociales chez l'enfant*. Paris: Armand Colin.

- Chandler, S. (2002). *Başarılı iletişim kurmanın 50 yolu* (G. Günay, Çev.). İstanbul: Rota.
- Cihangir-Çankaya, Z. (2011). *Kişiler arası iletişimde dinleme becerisi*. Ankara: Nobel.
- Ciravoğlu, Ö. (2000). *Çocuk edebiyatı*, İstanbul: Esin.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cummings, E. M., Merrilees, C., & Ward-George, M. (2010). Fathers, marriages, and families revisiting and updating the framework. M. Lamb (Ed.), *The Role of The Father in Child Development* içinde (s. 154-177). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Cüceloğlu, D. (1998). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi.
- Cüceloğlu, D. (2012). *Yeniden insan insana* (45. Basım). İstanbul: Remzi.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İletişim donanımları* (50. Basım). İstanbul: Remzi.
- Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2007). *Anne Baba Eğitimi*. Ankara: Kök.
- Çağdaş, A. (1997). *İletişim dilinin 4-5 yaş çocuklarının sosyal gelişimine etkileri*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çağdaş, A. (2003). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. (2. basım). Konya: Eğitim.
- Çağdaş, A. (2012). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakıcı, S. (2006). *Alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerin aile işlevlerinin, anne çocuk ilişkilerine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya, B. (2004). *Ruhsal açıdan sağlıklı aile sağlıklı çocuk*. Ankara: Empati.
- Çetinkaya, B. (2010). Kişilerarası ilişkilerde kendini açma. A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Çiftçi, Ö. (2007). Aktif Dinleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 176, 231-242.
- D'Aoust, R. F. (2008). *The impact of early childhood poverty on academic achievement and the influence of supportive parenting* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/304510706?pq-origsite=gscholar>.
- Dalkılıç, A. (2004). *İletişimde iletişim*. İş ve Yönetim Serisi No 18. İstanbul: Elma.

- De Maio, L. J. (2000). *The parent-child communication program*. Unpublished research. Minnesota University.
- Dearing, E., McCartney, K., Weiss, H., Kreider, H., & Simpkins, S. (2004). The promotive effects of family educational involvement for low-income children's literacy. *Journal of School Psychology, 42*, 445–460.
- Deater-Deckard, K. (2005). Parenting stress and children's development: Introduction to the special issue. *Infant and Child Development, 14*, 111–115.
- DeFleur, M., Kearney, P., Plax, T. G. & DeFleur, M. (2005). *Fundamentals of human communication: social science in everyday life*. New York: The McGraw Hill Companies.
- DeHeart, G. B., Sroufe, A. L. & Cooper, R. G. (2004). *Child development*. New York: McGraw Hill.
- Demiray, U. (2014). *Etkili iletişim*. Ankara: Pegem.
- Demircioğlu, H. (2012). *Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Deniz, İ. (2003). *İletişim becerileri eğitiminin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Deniz-Can, D. & Ginsburg-Block, M. (2016). Parenting stress and home-based literacy teractions in low-income preschool families. *Journal of Applied Developmental Psychology, 46*, 51-62.
- Dimbleby, R. & Burton, G. (1992). *More than words: an introduction to communication*. London & New York: Routledge, Chapman and Hall.
- Doan, S. N. (2010). The Role of emotion in world learning. *Early Child Development and Care, 180*(8), 1065-1078.
- Doh, H. S, Kim, M. J., Shin, N., Song S. M., Lee, W. K. & Kim S. (2016). The effectiveness of a parenting education program based on respected parents &

- respected children for mothers of preschool-aged children. *Children and Youth Services Review*, 68, 115–124.
- Dominick, J. R. (2007). *The dynamics of mass communications*. USA: McGraw Hill.
- Dowling, M. (2007). *Young children's personal, social and emotional development*. London: Paul Chapman.
- Downer, J., Campos, R., Macwayne, C. & Gartner, T. (2008). Father involvement and children's early learning: a critical review of published empirical work from the past 15 years. *Marriage & Family Review*, 43(1/2), 67-108.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. (33. Basım). İstanbul: Sistem.
- Dökmen, Ü. (2015). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Remzi.
- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim*. İstanbul: Sistem.
- Dubrin, A. J. (2005). *Fundamentals of organizational behavior*. Australia: Thomson South-Western.
- Duru, E. (2002). Öğretmen adaylarında empatik eğilim düzeyinin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 21-35.
- Edwards, N. A., Sullivan, J. M., Meany-Walen, K. & Kantor, K. R. (2010). Child parent relationship training: Parents' perceptions of process and outcome. *International Journal of Play Therapy*, 19(3), 159-173.
- Erduran, T. (2012). *Aile içi iletişim ve çocuk gelişimi*. İstanbul: Truva.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta.
- Ergin, A. & Birol, C. (2000). *Eğitimde iletişim*. Ankara: Anı.
- Ergin, H. (2003). *İletişim becerileri eğitim programının okulöncesi dönem çocuklarının iletişim beceri düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergül, H. (2009). Havacılık ortamlarında iletişim biçimleri. *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(1), 99-106.

- Erkan, S. (2010). Aile ve aile eğitimi ile ilgili temel kavramlar. Z. F. Temel (Ed.), *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları* içinde (s. 1-48). Ankara: Anı.
- Ersanlı, K. & Kalkan, M. (2008). *Evlilik ilişkilerini geliştirme: kuram ve uygulama*. Ankara: Nobel.
- Erürker, B. (2007). *Tam Aileye ve Parçalanmış Aileye Sahip 5-6 Yaş Çocuklarının Bilişsel İşlevlerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Estes, L. S. (2004). *Essentials of child care and early education*. USA: Pearson Allyn and Bacon.
- Faber, A. & Mazlish, E. (2003). *Çocuklarla iletişim*. (I. Van Den Born, Çev.). İstanbul: Kuraldışı.
- Fagan, J. & Stevenson, H. C. (2002). An experimental study of an empowerment-based intervention for African American head start fathers. *Family Relations*, 51(3), 191-198.
- Fantuzzo, J., Mc Wayne, C., Perry, M. A. & Child, S. (2004). Multiple dimensions of family involvement and their relations to behavioral and learning competencies for urban, low-income children. *School Psychology Review*, 33, 467-480.
- Fox, R. A., Duffy, K. M. & Keller, M. K. (2006). Training community based professionals to implement an empirically supported parenting program. *Early Child Development and Care*, 176(1), 19-31.
- Fox, R., Platz, D. L. & Bentley, K. S. (1995). Maternal factors related to parenting practices, developmental expectations, and perceptions of child behavior problems. *The Journal of Genetic Psychology*, 156(4), 431-441.
- Gabbott, M. & Hogg, G. (2001). The role of non-verbal communication in service encounters: A conceptual framework, *Journal of Marketing Management*, 17, 5-26.
- Gable, S. (2003). Communicating Effectively with Children. State Extension Specialist, Human Development. *University of Missouri Colombia*, 1-6.
- Galvin, K. M., Bylund, C. M. & Brommel, B. J. (2004). *Family communication: cohesion and change* (Sixth edition). USA: Pearson Allyn and Bacon.

- Gander, J. M. & Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge.
- Gezer, S. (1996). *Çocuğu Anlamak I*. İzmir: Çağlayan.
- Gordon, T. (2001). *Etkili ana baba eğitimi aile iletişim dili*. (E. Aksay, Çev.) İstanbul: Sistem.
- Gordon, T. (2009). *Etkili anne baba eğitiminde uygulamalar*. (H. Vardar, Çev.). İstanbul: Profil.
- Gökçe, O. (1997). *İletişim bilimine giriş*. Ankara: Turhan.
- Göktaş, İ. (2015). *Aile katılımı ve sosyal beceri eğitimi programlarının tek başına ve birlikte 4-5 yaş çocuklarının sosyal becerileri ve anne çocuk ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Günalp, A. (2007). *Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi (Aksaray ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güneş, A. (2016). *Çocuk eğitiminde pozitif iletişim: Cezasız çocuk eğitimi*. İstanbul: Nesil.
- Güngör, A. (2001). *Anne baba çocuk iletişimi*. Gazi Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı (s.319-341), İstanbul: Yapa.
- Güngör, A. (2015). Toplumsal ve duygusal gelişim. A. Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi içinde* (s. 93-126). Ankara: Anı.
- Güngör, N. (2013). *İletişim*. Ankara: Siyasal.
- Gürgen, H. (1997). *Örgütlerde iletişim kalitesi*. İstanbul: Der.
- Gürşimşek, I. (2003). Okul öncesi eğitimde aile katılımı ve psikososyal gelişim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 3(1), 125-144.
- Gürşimşek, I., Kefi, S. & Girgin, G. (2007). Okul öncesi eğitimde babaların katılım düzeyi ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 181-191.

- Hacı, Y. (2011). *Evlilik uyumunun empatik eğilim, algılanan aile içi iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hancock, T., Kaiser, A. P. & Delaney, E. M. (2002). Teaching parents of preschoolers at high risk: strategies to support language and positive behavior. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22(4), 191-212.
- Hargie, O. (1993). *A handbook of communication skills*. Great Britain: Biddles.
- Hargie, O., Dickson, D. & Tourish, D. (2004). *Communication skills for effective management*. New York: Palgrave Macmillan.
- Harrison, K. (1997). Parental training for incarcerated fathers: effects on attitudes, self esteem, and children's self-perceptions. *Journal of Social Psychology*, 5(137), 588-593.
- Hellriegel, D., Slocum, J. W. & Woodman, R. W. (1995). *Organizational behavior* (7th Edition). Minneapolis/St. Paul: West.
- Hiew, D. N., Halford, W. K., Vijver V. D. & Liu, S. (2016). Communication and relationship satisfaction in chinese, western, and intercultural chinese-western couples. *Journal of Family Psychology*, 30(2), 193-202.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji*. (İ. Yıldız ve A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya.
- Hornby, G. (2000). *Improving parental involvement*. London: Cassell.
- Ishii-Kuntz, M., Makino, K., Kato, K. & Tsuchiya, M. (2004). Japanese fathers of preschoolers and their involvement in child care. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 779-791.
- Işık, M. (2011). *Sizinle iletişebilir miyiz?* Konya: Eğitim Akademi.
- Jackson, M. E. (2010). *Where are the parents: The parent's perspective of parent involvement in education*. Dissertation abstract international section A: Humanities and social sciences, 71 (4A). George Washington University, Washington D.C. ProQuest information & Learning.

- Jacobson, A. L. & Engelbrecht, J. (2000). Parenting education needs and preferences of parents of young children. *Early Childhood Education Journal*, 28(2), 104-116.
- Jones, S., Calam, R., Sanders, M., Diggle, P.J., Dempsey, R. & Sadhnani, V. (2014). A pilot web based positive parenting intervention to help bipolar parents to improve perceived parenting skills and child outcomes. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 42(3), 283-296.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. & Cemalcılar, Z. (2004). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri: Erken destek projesinin ikinci takip araştırmasının ön bulguları*. İstanbul: Anne-Çocuk Eğitim Vakfı.
- Kail, R. V. (2004). *Children and their development*. New Jersey: Pearson Prentice Hall Education, Inc.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamaları. Çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil.
- Karaçor, S. & Şahin, A. (2004). Örgütsel iletişim kurma yöntemleri ve karşılaşılan iletişim engellerine yönelik bir araştırma, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8, 97-117.
- Karagöz, Y. & Kösterelioğlu, İ. (2008). İletişim becerileri değerlendirme ölçeğinin faktör analiz metodu ile geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.
- Karatepe, S. (2005). *Örgütlerde iletişim-güdüleme ilişkisi*. Ankara: Siyasal.
- Kartal, H. (2004). Bursa’da AÇEP’e katılan bir grup anne ve çocuğun profilleri ile programın anne ve çocuklar üzerindeki etkisi. *Kültürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimine Yansımaları*. İstanbul: OMEP, 217-227.
- Kaşgarlı, L. (2014). *İlköğretim 4.sınıf öğrencilerine yapılan iletişim grup çalışma programının öğrencilerin iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, A. (2011). *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim*. Ankara: Pegem.
- Kephart, E. M. (2007). *Relationships between parental involvement and child development outcomes in head start* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://etda.Libraries.psu.edu/catalog/8022>.

- Kılıç, Ş. (2016). Çocuk ruh sağlığına etki eden faktörler: anne babalık davranışları, kardeş ve akran ilişkileri, televizyon ve bilgisayar. A. Güngör-Aytar (Ed.), *Çocuk ruh sağlığı içinde* (s. 41-64). Ankara: Hedef.
- Kılınç, F. (2011). *Anne eğitim programı ile anne çocuk etkileşim programının 24-36 aylık çocukların bilişsel becerilerine ve annelerin çocuk yetiştirme davranışlarına etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kim, M. J., Doh, H. S., Shin, N., Kim, S. J., Song, S. M., Shin, J. H. & Kang, H. (2015). The effectiveness of the respected parents & respected children parent education program for mothers of early school-age children. *Korean Journal of Child Studies*, 36(3), 35-57.
- Knapp, M. L. & Vangelisti, A. L. (2005). *Interpersonal communication and human relationships*. USA: Pearson Education.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. & Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 324-342.
- Koontz, H. & O'Donnel, C. (1974). *Essentials of management*. New York: The McGraw Hill Companies.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 143-149.
- Köksal, A. & Alisinanoğlu, F. (2000). Gençlerin ben durumları (ego state) ve empatik becerilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 11-16.
- Köksal-Akyol, A. (2003). Anne-baba-çocuk ilişkisi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 3(36).
- Kurtulmuş, Z. (2003). *Anne eğitim programının 4-6 yaş grubu çocuğu olan alt sosyo-ekonomik düzeydeki anne davranışları üzerindeki ve annelerin okul öncesi eğitime yönelik görüşlerine ilişkin etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurtulmuş, Z. (2010). *Bilim ve sabat merkezine devam eden üstün yetenekli çocukların ailelerine verilen bilgisayar temelli eğitimin aile bireylerinin aile ilişkilerini*

algılamalarına ve çocukların mükemmelliyetçilik düzeylerine etkisinin incelenmesi.
Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kuzu, N. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan aile katılım çalışmalarının anne davranışları üzerindeki ve annelerin okul öncesi eğitime yönelik görüşlerine ilişkin etkisinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kuzucu, Y. (1999). *Babalarıyla çatışma düzeyi yüksek ve düşük olan ergenlerin ve babalarının babalık rolüne ilişkin algılarının karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Lamb, M. E. & Lewis, C. (2010). The development and significance of father-child relationships in two-parent families. M. E. Lamb içinde, *The Role of The Father in Child Development* (s. 94-154). New Jersey: John Wiley & Sons.

Leibowitz, J., Ramos-Marcuse, F. & Arsenio, W. F. (2002). Parent-child emotion communication, attachment and affective narratives. *Attachment & Human Development*, 4 (1), 55-67.

Levin, K. A. & Currie, C. (2010). Family structure, mother-child communication, father-child communication, and adolescent life satisfaction: A cross-sectional multilevel analysis. *Health Education*, 110(3), 152-168.

Lindsey, E. W. & Mize, J. (2000). Parent-child physical and pretense play: links to children's social competence. *Merrill-Palmer Quarterly: Journal of Developmental Psychology*, 46(4), 565-591.

Lindsey, E. W., Cremens, P. R., Colwell M. J. & Caldera Y. M. (2009). Descriptors: parent child relationship; communicative competence (languages), *Social Development*, 18(2), 375-396.

Lindsey, E. W., Mize J. & Pettit G. S. (1997). Mutuality in parent-child play: consequences for children's peer competence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14(4), 523-538.

Lizarraga, M. L., Ugarte, M. D., Cardelle Elawar, M., Iriarte, M. D. & Baquedano, M. T. (2003). Enhancement of self-regulation, assertiveness, and empathy. *Learning and Instruction*, 13(4), 423-439.

- Lyytinen, P., Laakso, M. L. & Poikkeus, A. M. (1998). Parental contribution to child's early language and interest in books. *European Journal of Psychology of Education*, 13, 297-308.
- Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R. R., Spiker, D. & Wheeden, C. A. (1998). The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 18(1), 5-17.
- Maloney, R. (2005). *Cultivating mindful parenting during marital transition: an initial evaluation of the mindful parenting program* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/304989743/77695DACA08942C1PQ/1?accountid=14141>.
- Mangır, M. & Aktaş, Y. (1992). *Baba çocuk ilişkisi*. Yaşadıkça eğitim Mart/Nisan, Sayı: 21, s. 5-7.
- Mast, J., Antonini, T., Raj, S., Oberjohn K., Cassedy, A., Makoroff, K. & Wade, S. (2014). Web-based parenting skills to reduce behavior problems following abusive head trauma: A pilot study. *Child Abuse & Neglect*, 38(9), 1487-1495.
- McChesney, R. W. (2007). *Communication revolution*. New York: The New Press.
- McKay, M., Davis, M. & Fanning, P. (2010). *İletişim becerileri* (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: HYB.
- McQuail, D. & Windahl, S. (2005). *İletişim modelleri* (K. Yumlu, Çev.). (2. Baskı), Ankara: İmge.
- Mehall, K. G., Spinrad, T. L., Eisenberg, N. ve Gaertner, B. M. (2009) Examining the relations of infant temperament and couples' marital satisfaction to mother and father involvement: a longitudinal study, *Fathering*, 7(1): 23-48.
- Mısırlı, İ. (2007). *Genel ve teknik iletişim*. Ankara: Detay.
- Mızrakçı, Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Mountrose, P. (2000). *Altı-on sekiz yaş çocuklarıyla sorunları çözmede beş aşama* (F. Can Akbaş, Çev.). İstanbul: Kariyer.
- Munson, J. & Odom, S. (2006). Review of rating scales that measure parent-infant interaction. *Topics in Early Childhood Special Education*, 16(1), 1-25.
- Mutlu, E. (1994). *İletişim sözlüğü*, Ankara: Ark.
- Mwoma, B. T. (2009). *Paternal Involvement in children's education: an implication of children's performance at preschool in gucha district kenya*. Master Desertation, Kenyatta University.
- Navaro, L. (2001). *Beni duyuyor musun?* (31. basım). İstanbul: Remzi.
- Nazik, B. (2000). *Çocuk ruh sağlığı 1*. İstanbul: Yapa.
- Nazlı, S. (2014). *Aile danışmanlığı*. Ankara: Anı.
- Nicholson, B., Anderson, M., Fox, R. & Brenner, V. (2002). One family at a time: a prevention program for at-risk parents. *Journal of Counseling and Development*, 80(3), 362-371.
- Novak, G. & Pelaez, M. (2004). *Child and adolescent development*. London: Sage.
- O'Hair, D., Friedrich, G. W. & Dixon, L. D. (2005). *Strategic communication: In business and the professions* (Fifth edition). Boston: Houghton Mifflin.
- Oktay, A. (2004). *Yaşamın sihirli yılları: okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon.
- Oktay, A., Gürkan, T., Zembat, R. & Unutkan, Ö. (2003). *Okul öncesi programı uygulama rehberi (Ne yapıyorum? Neden yapıyorum? Nasıl yapmalıyım?)*. İstanbul: Ya-Pa.
- Öğretir, A. D. & Demiriz, S. (2009). Anne ev ziyareti eğitim programının annelerin tutumlarına ve empatik eğilimlerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 421-433.
- Öğretir, A. D. (2009). Pozitif düşünmeye dayalı eğitim programının annenin kişilik özelliklerine etkisi. *E-journal of New World Science Academy*, 4(4), 169-180.
- Ömeroğlu, E., Yazıcı, Z. & Dere, H. (2003). *Okulöncesi eğitim kurumlarında ebeveynin eğitime katılımı. Gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür.
- Önder, A. (2005). *Okul çağı çocuğu ile iletişim*. İstanbul: Morpa Kültür.

- Özbay, M. (2005). *Bir dinleme becerisi olarak dinleme eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- Özdal, F. & Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 255-267.
- Özel, E. & Zelyurt, H. (2016). Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 9-34.
- Özer, K. (2000). *İletişimsizlik becerisi*. İstanbul: Sistem.
- Özgit, Ş. (1991). *İletişim becerileri konusunda verilen eğitimin iletişim çatışmalarına girme eğilimi üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM.
- Özkan, T. (2014). *Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden babalara uygulanan baba katılım programının baba çocuk ilişkisi üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, B. (2009). *Bingöl ili örnekleminde geniş ve çekirdek aile yapılarında anne çocuk ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özyürek, A. (2004). *Kırsal bölge ve şehir merkezinde yaşayan 5-6 yaş grubu çocuğa sahip anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Paal, T. & Bereczkei, T. (2007). Adult theory of mind, cooperation, machiavellianism: The effect of mindreading on social relations. *Personality and Individual Differences*, 43(3), 541-551.
- Pancsofar, N., Vernon-Feagansa, L., Odoma, E. & Roe J. R. (2008). Family relationships during infancy and later mother and father vocabulary use with young children. *Early Childhood Research Quarterly*. 23, 493-503.
- Parker, F. L., Boak, A. Y., Griffin, K. W., Ripple C. & Peay, L. (1999). Parent-child relationship, home learning environment, and school readiness. *School psychology Review*, 28(3), 413-425.

- Pearson, J. C. & Nelson, P. E. (2000). *An introduction to human communication-understanding and sharing*. Boston: McGraw Hill Education.
- Pedük, Ş. B. (2004). Anne-Babaların Kullandığı Sevgi Sözcüklerine Bir Bakış. *Kültürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitime Yansımaları*. İstanbul: OMEP, 351-361.
- Peterson, R. & Green, S. (2009). *Families first: Keys to successful family functioning communication*. Virginia Cooperative Extension. Virginia State University (Publication: 350-092).
- Polat, F. (2009). *İşte, Aşkta, Okulda, Sokakta İletişim Nasıl Kurulur?* İstanbul: Avrupa Yakası.
- Porzig- Drummond, R., Stevenson R. & Stevenson, C. (2015). Preliminary evaluation of a self-directed video-based 1-2-3 magic parenting program: A randomized controlled trial. *Behaviour Research and Therapy*, 66, 32-42.
- Redmond, M. V. & Mifflin, H. (2000). *Communication: theories and applications*. New York: Houghton Mifflin.
- Roopnarine, J. L. & Johnson, J. E. (2000). *Approaches to early childhood education*. 3rd Edition, Prentice Hall: Merrill.
- Sabuncuoğlu, Z. & Gümüş, M. (2008). *Örgütlerde iletişim*. İstanbul: Arıkan.
- Sala-Razı, G. (2004). *Anne babalara verilen anne baba çocuk iletişim eğitimi'nin etkinliği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sanders, M., Montgomery, D. T. & Brechman-Toussaint, M. L. (2000). The mass media and the prevention of child behavior problems: the evaluation of a television series to promote positive outcomes for parents and their children. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and allied Disciplines*, 41(7), 939-948.
- Sayers, F., Bingamin, C.E., Graham, R. & Wheeler, M. (1993). *Yöneticilikte iletişim*. İstanbul: Rota.
- Saygı, D. (2011). *Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve anne çocuk ilişkisinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (İstanbul örnekleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Sears, W. & Sears, M. (2004). *Başarılı çocuk çocuklarınızın iyi yetişmesi için ne yapabilirsiniz?*. (Ö. Gültekin, Çev.). İstanbul: Boyner.
- Segrin, C. & Flora, J. (2005). *Family Communication*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Seven, S. (2008). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Pegem.
- Sevinç, M. & Evirgen, Ş. (2004). Küçükçekmece Okulöncesi Eğitim Merkezinde Verilen Okul Destekli Anne Eğitim Programının Anneler Üzerindeki Etkileri. *Kültürlerin Buluşması: Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimine Yansımaları*. İstanbul: OMEP, 99-119.
- Sımsıkı, H. (2011). *Baba katılımının ebeveyn tutumu, bağlanma stili ve çift uyumu açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Simcock, G. & DeLoache, J. (2006). The effects of iconicity on toddlers' reenactment from picture books. *Developmental Psychology*, 42(6), 1352-1357.
- Simpkins, S. D., Weiss, H. B., Mc Cartney, K., Kreider, H. M. & Dearing, E. (2006). Mother-Child Relationship as A Moderator of the Relation between Family Educational Involvement and Child Achievement. *Parenting: Science and Practice*, 6(1), 49-57.
- Smith, K. P. & Hart, H. C. (2004). *Blackwell handbooks of childhood social development*. Oxford: Blackwell.
- Solis-Camara, P. & Fox, R. A. (1996). Parenting practices and expectations among Mexican mothers with young children. *The Journal of Genetic Psychology*, 157(4), 465-476.
- Solmuş, T. (2004). *İş yaşamında duygular ve kişilerarası ilişkiler, psikoloji penceresinden insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Soysal, A. Ş., Bodur, Ş., İşeri, E. & Şenol, S. (2005). Bebeklik dönemindeki bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri*, 8, 88-99.
- Stanton, N. (2004). *Mastering communication*. New York: Palgrave Macmillan.
- Starrels, M. E. (1994). Gender differences in parent-child relations. *Journal of Family Issues*, 15, 148-165.

- Stephenson, J. & Dowrick, M. (2005). Parent's perspectives on the communication skills of their children with severe disabilities. *Journal of Intellectual Developmental Disability*, 30(2), 75-85.
- Strommen, L. T. & Mates, B. F. (2004). Learning to love reading: Interviews with older children and teens. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 48(3), 188-200.
- Sullivan, S. & Glanz, J. (2000). *Supervision that improves teaching strategies and techniques*. California, USA: Corwin.
- Sunderland, M. (2007). *What every parent needs to know*. London: Dorling Kindersley.
- Şener, Ş. & Karacan, E. (1999). Anne bebek çocuk etkileşiminde olumlu ve olumsuz özellikler. A. Ekşi (Ed.), *Ben hasta değilim* içinde. İstanbul: Nobel Tıp.
- Şimşek, B. (2007). *Erken çocukluk döneminde uygulanan anne destek programının annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tamis-LeMonda, C. S. & Cabrera, N. (2002). Multidisciplinary perspectives on father involvement: An introduction. C. S. Tamis-LeMonda, & N. Cabrera (Ed.) *Handbook of father involvement* içinde. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Tarkoçin, S. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 48-66 aylık çocukları olan ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurma düzeyleri ve davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkın, N. & Erkan, S. (2009). Babalara verilen eğitimin babaların çocuklarıyla ilgilenmelerine etkisi: deneysel bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 136-148.
- Tayfun, R. (2011). *Etkili iletişim ve beden dili*. Ankara: Nobel.
- Tekçe, H. (2005). *Sosyo-kültürel yapı ve kadın erkek rolleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tekinalp, Ş. & Uzun, R. (2009). *İletişim araştırmaları ve kuramları*. İstanbul: Beta.
- Telles, V. (2002). Mother-child relationship in a residential substance abuse setting (Master thesis). Retrieved from <http://search.proquest.com/docwiev>.

- Telli, A. A. (2014). *3-6 yaş grubu çocuğu olan babaların babalık rolü algısı ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Telman, N. & Ünsal, P. (2005). *İnsan ilişkilerinde iletişim*. İstanbul: Epsilon.
- Temiz, G. & Çağdaş, A. (2015). Anne çocuk iletişim becerileri eğitiminin çocukların duyguları tanıma becerilerine etkisi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17, 87-105.
- Temiz, G. (2014). *Anne çocuk iletişim becerileri eğitiminin çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezel-Şahin, F. & Özbey, S. (2009). Okul öncesi eğitim programında uygulanan aile katılım çalışmalarında baba katılımının yeri ve önemi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(17), 30-40.
- Tezel-Şahin, F. & Özyürek, A. (2010). *Anne baba eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı*. İstanbul: Morpa.
- Tezel-Şahin, F. & Özyürek, A. (2016). *Anne baba eğitimi ve aile katılımı*. Ankara: İstatistik Dünyası.
- Tezel-Şahin, F. & Tutkun, C. (2016). Okul öncesi dönemde anne, baba, çocuk ve kitap. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2373-2390.
- Tezel-Şahin, F. (2014). Anne çocuk ilişkisi ve bu ilişkiyi etkileyen faktörler. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2(3), 79-88.
- Tezel-Şahin, F., Akıncı-Coşgun, Z. & Aydın-Kılıç, A. (2017). Babaların çocuklarıyla vakit geçirme durumlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 319-343.
- Thomas, P. A., Krampe, E. & Newton, R. R. (2008). Father presence, family structure, and feelings of closeness to the father among adult African American children. *Journal of Black Studies*, 38(4), 529-546.
- Thompson, N. (2002). *People skills* (2th ed.). New York: Palgrave Macmilla.
- Tok, S. (2001). Aile içi iletişim ve çocuk. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 279, 34-39.

- Tomaç, S. (2009). *Ana okul öğretmenlerinin iletişim becerileri açısından yöneticileri algılamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Trawick-Swith, J. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim. Çok kültürlü bir bakış açısı*. (B. Akman, Çev.). Ankara: Nobel.
- Trenholm, S. (2005). *Thinking through communication: an introduction to the study of human communication*. USA: Pearson Education.
- Turner, L. H. & West, R. (2006). *The family communication sourcebook*. London: Sage.
- Tutar, H. & Yılmaz, M. (2010). *Genel iletişim kavramlar ve modeller*. Ankara: Seçkin.
- Tutkun, C. & Tezel-Şahin, F. (2017). Çocuk ebeveyn ilişki ölçeği'nin 48-72 aylık çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21, 355-370.
- Uçar-Çabuk, F. & Tezel-Şahin F. (2017). Anne eğitim programı'nın anne çocuk iletişimine etkisinin incelenmesi. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(35), 270-279. <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>.
- Ulutaş, İ. & Ömeroğlu, E. (2007). The Effects of an Emotional Intelligence Education Program on the Emotional Intelligence of Children. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 35(10), 1365-1372.
- Uztuğ, F. (2009). İletişim Engel ve Etmenleri. U. Demiray (Ed.), *Genel İletişim içinde* (s. 197-218). Ankara: Pegem.
- Uzun, H. & Baran, G. (2015). Çocuk ebeveyn ilişki ölçeği' nin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 30-40.
- Ünal, F. (2003). *Empatik iletişim eğitiminin okulöncesi çocuğu olan annelerin empatik beceri düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2008). *Etkili iletişimde çatışma yönetimi*. Ankara: Pegem.

- Ünüvar, P. (2008). *Babaların 3-6 yaş grubu çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğini belirleme ve geliştirme*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ürgüplü-Şıraman, K. F. (2006). *Etkili öğretmenlik eğitiminin öğretmenlerin iletişim becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Üstündağ, E. (2006). *İletişim becerilerini geliştirme programının güvenlik bilimleri fakültesi öğrencilerinin kendini açma davranışlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üstünoğlu, Ü. (1991). Okulöncesi dönemdeki aile eğitiminde benimsenebilecek farklı yaklaşımlar. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 1-2.
- Varışoğlu, B., Şahin, A. & Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)*, 13(3), 1767-1781.
- Warner, L. & Sower, J. (2005). *Educating young children*. Newyork: Pearson Education.
- Whirter, Mc. J. & Voltan-Acar, N. (2005). *Çocukla iletişim*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Wilson, S. & Durbin, C. E. (2012). Dyadic parent-child interaction during early childhood: contributions of parental and child personality traits. *Journal of Personality*, 80(5), 1313-1338.
- Wood, D. (2003). *How children think and learn*. UK: Blackwell.
- Yalçın, H. (2013). Anne-çocuk iletişimi eğitiminin etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 179-194.
- Yaşar, F. (2009). İlköğretime devam eden öğrencilerin anne çocuk ilişkisini kabul ve rededici algılama düzeyinin annenin evlilik doyumu ve evlilik uyumu düzeyiyle ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yavuzer, H. (2003). *Yaygın anne baba tutumları ana baba okulu*. İstanbul: Remzi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz-Bolat, E. (2011). *Anne baba eğitiminin beş–altı yaş çocuğa sahip anne babaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (2014). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür.
- Yüksek-Usta, (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, H. (2008). Konuşma ve dinleme. U. Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* içinde (s. 133-187) Ankara: Pegem.
- Zhang, X. & Chen, H. (2010). Reciprocal influences between parents' perceptions of mother – child and father-child relationships: a short-term longitudinal study in chinese preschoolers. *The Journal Of Genetic Psychology*, 171, 22-34.
- Zıllıoğlu, M. (2010). *İletişim nedir?* (4.Basım). İstanbul: Cem.
- Zolten-Kristin, M. A. & Long, N. (2006). *Parent/Child communication*. University of Arkansas, Center for Effective Parenting.